

Затверджено
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н
Форма № П - 4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**
Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання
Форма навчання заочна
Кафедра фінансів та банківської справи

Допускається до захисту
Завідувач кафедри _____ О. В. Яріш
«___» _____ 2020р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
на тему:
**МІСЦЕ ТА РОЛЬ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ
У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ**

зі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітня програма «Фінанси і кредит»
освітнього ступеня магістра

Виконавець роботи Проскуріна Вікторія Вікторівна

(підпис, дата)

Науковий керівник д. е. н., доцент Гудзь Тетяна Павлівна

(підпис, дата)

Рецензент Пантелеймоненко Андрій Олексійович

Полтава 2020

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ	6
1.1 Сутність фінансів домогосподарств та їх місце у фінансовій системі держави	6
1.2 Функції фінансів домогосподарств та їх характеристика	20
1.3 Джерела та структура фінансових ресурсів домогосподарств.....	29
Висновки за розділом 1.....	40
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	42
2.1 Аналіз формування фінансових ресурсів домогосподарств України	42
2.2 Аналіз розподілення та використання фінансових ресурсів домогосподарств України	56
2.3 Оцінка ролі фінансів домогосподарств як каналу трансформації заощаджень в інвестиційний капітал.....	69
Висновки за розділом 2.....	79
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ	81
3.1 Вплив глобальних економічних процесів на фінанси домашніх господарств	81
3.2 Шляхи вдосконалення державної політики у напрямі сприяння розвитку фінансів домогосподарств в Україні	95
Висновки за розділом 3.....	109
ВИСНОВКИ.....	111
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	117
ДОДАТКИ.....	129

ВСТУП

На сучасному етапі функціонування фінансової системи України одним із пріоритетних напрямів є вдосконалення та розвиток фінансів домашніх господарств. Фінанси домашніх господарств постійно взаємодіють з іншими сферами фінансової системи держави, що об'єктивно сприяє створенню відповідних передумов для подальшого розвитку фінансового і нефінансового секторів економіки, формуванню та розподілу ВВП країни, державних і місцевих бюджетів.

Особливо роль домогосподарств зростає в умовах нестабільності, коли раціональність їх рішень, поведінки безпосередньо впливає на стійкість основних параметрів рівноваги соціально-економічної й фінансової систем; визначає напрями розподілу доходів та їх використання, формування заощаджень та їх інвестиційне спрямування.

Актуальним питанням розвитку фінансів домогосподарств є й для вітчизняної економіки. За даними Державної служби статистики України в 2019 році налічується близько 15 млн. домогосподарств [15], які розпоряджаються лише готівкою в іноземній валюті обсягом понад 50 млрд. дол. [21]. Обсяг депозитів населення в комерційних банках, станом на 01.01.2020 р. досягнув 576,1 млрд. грн., з яких 40% в іноземній валюті.

Ці дані свідчать про те, що в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів відтворення національної економіки, раціоналізація фінансової поведінки домогосподарств могла б стати важливим поштовхом фінансово-економічної стабілізації національної економіки, особливо враховуючи, що саме фінанси домогосподарств є найменш задіяними, найменш активними суб'єктами фінансової системи України.

Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних, методичних і практичних проблем фінансів домашніх господарств зробили українські вчені: О. З. Ватаманюк, А. М. Вдовиченко, В. В. Глухов, М. Карлін, Т. О. Кізима, В. В. Ковальов, Е. Лібанова, С. В. Мочерний, М. І. Савлук,

В. С. Свірський, В. М. Федосов, С. Юрій, а також зарубіжні вчені С. Белозьоров, Г. Беккер, С. Бескоровайна, Н. Геронин, Є. Дмитрієва, Г. Поляк, Б. М. Сабанті та інші.

Однак, враховуючи відносну новизну функціонування домогосподарств як учасників фінансових відносин, в науковій літературі має місце досить широкий діапазон підходів до виділення фінансів домогосподарств як окремої складової фінансової системи України, що потребує уточнення та узагальнення.

Метою дослідження дипломної роботи є дослідження теоретичних положень і обґрунтування науково-практичних рекомендацій щодо функціонування та розвитку фінансів домашніх господарств у фінансовій системі держави, а також пошук шляхів розвитку фінансових ресурсів домогосподарств.

Досягнення, поставленої в дипломній роботі мети, передбачається шляхом послідовного вирішення завдань дослідження:

- розкрити сутність фінансів домогосподарств та визначити їх місце у фінансовій системі держави;
- охарактеризувати функції фінансів домогосподарств;
- дослідити джерела та структуру фінансових ресурсів домогосподарств;
- проаналізувати формування фінансових ресурсів домогосподарств України;
- провести аналіз розподілення та використання фінансових ресурсів домогосподарств України;
- дослідити роль фінансів домогосподарств як каналу трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал;
- обґрунтувати вплив глобальних економічних процесів на фінанси домашніх господарств;
- визначити шляхи вдосконалення державної політики у напрямі сприяння розвитку фінансів домогосподарств в сучасних економічних умовах.

Об'єктом дослідження є процес функціонування і розвитку фінансів домогосподарств.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні, а також науковий пошук шляхів розвитку фінансів домогосподарств.

Розв'язання завдань дослідження стало можливим в ході використання низки методів: методу наукової абстракції – при визначенні особливостей категорій «фінанси домогосподарств»; діалектичний підхід – для комплексного науково-практичного дослідження сучасних проблем розвитку фінансів домогосподарств України; аналізу і синтезу, системного методу – для з'ясування місця фінансів домогосподарств у фінансовій системі держави, для осмислення взаємозв'язку всіх елементів фінансової системи; аналізу тенденцій, порівняння – для аналізу та оцінки фінансів домогосподарств з позиції відносин з інституційними секторами економіки; аналізу коефіцієнтів – при оцінці рівня добробуту та рівня бідності вітчизняних домогосподарств; кореляційно-регресійного аналізу – для побудови моделі прогнозування загального рівня трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції під впливом монетарних та економічних факторів; трендового аналізу – для оцінки прогнозної динаміки показників стану фінансових ресурсів домогосподарств; графічного та табличного методів – для наочного зображення аналітичного матеріалу дослідження.

Інформаційну базу дослідження складають наукові роботи вітчизняних і зарубіжних учених, нормативно-правові акти України, офіційні дані Державної служби статистики України, звіти Національного банку України, звіти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, власні аналітичні розрахунки, ресурси Інтернету.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

1.1 Сутність фінансів домогосподарств та їх місце у фінансовій системі держави

Сучасний стан розвитку фінансової науки та практичної діяльності уряду України щодо нових підходів реформування фінансової системи держави, на наш погляд, характеризується недостатньою увагою до вивчення та врахування специфічних особливостей фінансів домогосподарств, їх впливу на економічні процеси в державі, визначення фінансових протиріч меж сферами фінансової системи та фінансами домогосподарств, що приводить до їх загострення, і як наслідок, до соціально-економічної нестабільності.

Визначення сутності таких категорій як «домогосподарство» й «фінанси домогосподарств» важливі для розуміння їх впливу та залежності від економічних процесів, що відбуваються у сучасній державі, а також для визначення їх місця у національній фінансовій системі.

Домогосподарство як соціально-економічне утворення, в якому сконцентровані різноманітні аспекти людського буття, є основою життєдіяльності будь-якого суспільства. Саме домогосподарствам належить провідна й надзвичайно важлива роль у системі економічних відносин, що зумовлено низкою причин:

– по-перше домогосподарства беруть активну участь в економічному кругообігу ресурсів, як самостійні та незалежні суб'єкти господарювання, що мають власні потреби та інтереси. Володіючи основними факторами виробництва (працею, капіталом, землею, підприємницьким хистом), вони передають їх у користування суб'єктам

господарювання, котрі здійснюють подальше ефективне використання цих ресурсів;

– по-друге, попит домогосподарств на товари та послуги є одним із головних складових сукупного попиту на споживчі блага;

– по-третє, частина доходу, що не використовується членами домогосподарства упродовж поточного періоду, трансформується у заощадження і за сприятливих умов стає потужним джерелом економічного зростання країни.

В Україні налічується близько 15 млн. домогосподарств, з яких більше 10 млн. проживає у містах, 5 млн. – у сільській місцевості. Частка домогосподарств у кінцевому використанні валового внутрішнього продукту становить близько 55 % і тому вони відіграють важливу роль в національній економіці [15].

Розвиток фінансової науки та суспільства призвели до трансформацій функцій, покладених на домогосподарство, їх значення у фінансовій системі держави та місця в економічній системі загалом, що не могло не позначитись на тлумаченні сутності фінансів домогосподарств.

У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі для характеристики фінансів домогосподарств використовують терміни «фінанси домогосподарств», «фінанси домашніх господарств», «фінанси населення», «фінанси громадян», «фінанси фізичних осіб», і «сімейні (родинні) фінанси», «особисті фінанси». Варто відмітити, що у вітчизняній та зарубіжній літературі існують протиріччя стосовно тлумачення сутності фінансів домогосподарств. Тому доцільно виділити теоретичний і прикладний підходи до визначення їх сутності.

Сутність теоретичного підходу полягає в тому, що економічні і суб'єкти, вступаючи у фінансові відносини, формують відповідні грошові фонди, необхідні для досягнення власних економічних цілей, або беруть участь у процесі формування, розподілу і використання грошових фондів, створюваних державою з метою забезпечення

суспільних потреб. Таким чином, у рамках теоретичного підходу фінанси домашнього господарства можна трактувати як сукупність економічних відносин з приводу формування, розподілу та використання фондів грошових коштів, у які вступають домогосподарства та їх окремі учасники у процесі економічної діяльності.

Основою для трактування сутності фінансів домашніх господарств з позицій прикладного (прагматичного) підходу стало визначення поняття «фінанси» дане В. В. Ковальовим, згідно з яким фінанси – це узагальнений термін, який характеризує сукупність фінансових об'єктів і способів управління ними у процесі функціонування економіки [38, с. 102]. Під фінансовими об'єктами автор має на увазі фінансові активи і зобов'язання, а управління ними передбачає систему організації їх ефективного функціонування. Структурно вона виражається у створенні в країні певної фінансової системи як сукупності державних фінансових органів і установ, фінансових інститутів і ринків, а функціонує вона шляхом застосування до фінансових об'єктів різноманітних фінансових методів та інструментів. Основними дійовими особами у фінансових відносинах є економічні суб'єкти, до яких належать фірми, держава, домашні господарства.

Сучасна наукова спадщина дає різноманітні визначення поняття «фінанси домогосподарств».

Так, Нагайчук Н. Г. під економічною категорією «фінанси домогосподарств» розуміє відносини економічного характеру, мета котрих полягає у формуванні та використанні грошових коштів домогосподарств задля створення та відповідно подальшого підтримання рівня та умов життя членів домогосподарств [52, с. 102].

Деякі вітчизняні і зарубіжні автори виділяють фінанси домогосподарств в самостійну сферу фінансової системи і наводять свої аргументи. Так, Лондар С. Л., Терещенко О.В. [45, с. 91], Ковальов В.В. [38, с. 110] вважають, що фінанси домогосподарств відіграють значну

роль як у формуванні централізованих фінансів за допомогою податкових платежів, так і у формуванні платоспроможного попиту країни.

Думку про самостійність фінансів домогосподарств висловлювали також і інші автори, такі як Романенко О. Р. [67, с. 7], Леоненко П.М., Юхименко П.І., Ільєнко А.А. [43, с. 14], Кириленко О.П. [35, с. 33], Василик О.Д. [6, с. 11], Карпинський Б.А., Герасименко В.О. [33, с. 22].

Дотримуються тих самих поглядів щодо виділення фінансів домогосподарств у самостійну сферу й Воробйов Ю.М. та Ворошило В.В. [9]. Так, Воробйов Ю. М. вважає, що «фінанси домашніх господарств повинні розглядатися як самостійна сфера фінансової системи, оскільки їй властиві специфічні риси і особливості, яких не мають суб'єкти господарювання – юридичні особи» [10, с. 136].

Виходячи з самостійності фінансів домогосподарств, автори Каламбет С.В., Іванов С.В., Півняк Ю.В. наводять своє визначення фінансів домогосподарств як сукупності економічних відносин, які виникають в процесі економічного кругообігу, у які вступають домогосподарства та їх окремі учасники щодо формування, розподілу, перерозподілу та використання грошових доходів, заощаджень і фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення умов життя та підвищення добробуту домогосподарств [28, с. 113].

Карлін М. І. вважає, що ринкова економіка – це взаємодія трьох секторів: домогосподарств, фірм і держави, тому і у фінансову систему необхідно включати відповідно фінанси домогосподарств, фінанси підприємств, державні фінанси, страхування, а також сполучний елемент між ними: фінансовий ринок [32, с. 15].

Юрій С. І. вважає, що «фінанси домогосподарств – один з важливих елементів фінансової системи, оскільки формування і використання фінансових ресурсів населення безпосередньо пов'язане з розвитком інших

складових фінансової системи, розвитком банківської системи, страхування і т.д.» [83, с. 345].

Таким чином, огляд літературних джерел дозволяє узагальнити соціально-економічну суть фінансів домашніх господарств як сукупність специфічних економічних відносин, заснованих на грошових і соціально-психологічних взаємозв'язках, що виникають між домашнім господарством і зовнішнім середовищем, а також усередині домашнього господарства, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів в процесі соціально-економічної діяльності.

Основним принципом формування фінансів домашнього господарства є їх спрямованість на задоволення потреб як усього домогосподарства загалом, так і особистих потреб кожного члена зокрема (причому забезпечення задоволення потреб усіх членів сім'ї, як правило, домінує над індивідуальними потребами кожного). Головним завданням фінансів домогосподарства є підтримання добробуту сім'ї на сталому рівні або його зростання, що передбачає не лише збереження або підвищення наявного рівня доходів і «самострахування» майнової забезпеченості, а й формування якісних характеристик споживання.

Фінанси домогосподарств як явище відображають внутрішні і зовнішні грошові потоки (тобто рух грошових коштів) домашніх господарств. Грошовий потік характеризує ступінь фінансової стійкості домогосподарства та його фінансовий потенціал. Внутрішніми грошовими потоками домогосподарства є потоки, які виникають між його учасниками з приводу формування сімейних грошових фондів, що мають різне цільове призначення (підтримання рівня поточного споживання; інвестування в матеріальні активи; заощадження грошових коштів для оплати послуг закладів освіти, охорони здоров'я, культури; інвестування у фінансові активи: цінні папери, банківські вклади, валюту, золото). Система зовнішніх грошових потоків домогосподарства включає рух грошових коштів між домогосподарством та іншими

домашніми господарствами з приводу формування і використання спільних грошових фондів; між домогосподарством і підприємствами, які є роботодавцями стосовно учасників домашніх господарств, з приводу розподілу частини виробленого валового внутрішнього продукту в його вартісній формі; між домогосподарством і комерційними банками з приводу залучення домашніми господарствами різноманітних кредитів, їх погашення, а також розміщення тимчасово вільних грошових коштів домогосподарств на банківських рахунках; між домогосподарством і страховими організаціями з приводу формування і використання різного роду страхових фондів; між домогосподарством і державою з приводу формування та використання бюджетних і позабюджетних фондів. Важливою умовою успішного господарювання домашніх господарств у сучасних умовах є синхронізація, тобто узгодженість у часі вхідних і вихідних грошових потоків, що забезпечує належне виконання зобов'язань кожного суб'єкта розподільних відносин та його загальну платоспроможність (рис.1.1)

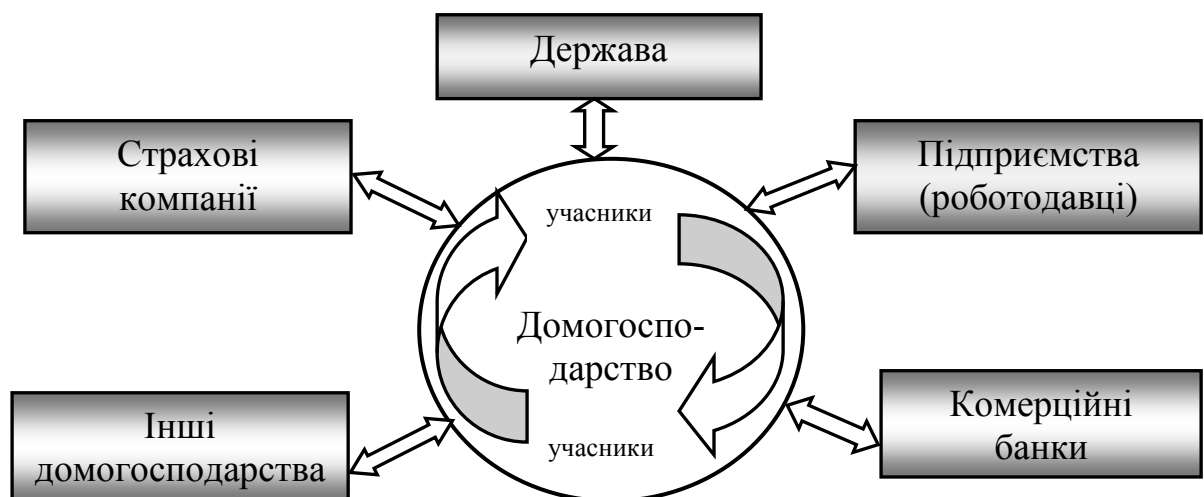

Рисунок 1.1 – Внутрішні та зовнішні фінансові відносини домогосподарств.

Джерело: авторська розробка

Відповідно до Наказу Державного комітету статистики України від 18.04.2005 р. № 96 у фінансовій практиці використовується визначення інституціональної одиниці. Так, у вищезгаданому документі запропоновано під інституційною одиницею розуміти «господарську одиницю, основними ознаками якої є: право самостійного володіння товарами та активами від власного імені; здатність приймати самостійні економічні рішення і здійснювати господарську діяльність, за яку вона саме несе пряму відповідальність і відповідає перед законом; здатність приймати фінансові та інші зобов'язання від свого імені, а також укладати договори; існування для неї повного набору рахунків, включаючи баланс активів і пасивів, або практичної можливості – як з економічної, так і з юридичної точки зору – щодо підготовки повного набору рахунків, а також статистичної звітності в разі необхідності» [15].

Система Національних Рахунків (СНР) була розроблена в 1993 році і впроваджена в усіх країнах, у тому числі і в Україні. На її основі було розроблено в нашій країні класифікацію інституційних секторів економіки, направлену на виконання Програми розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року, яку було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 07.04.2003 р. № 475 [59]. Саме з цього часу у вітчизняній економіці з'являється поняття «домашнє господарство» як ринковий інститут. Відповідно до системи національних рахунків домогосподарства є одним із п'яти інституційних секторів національної економіки (поряд з нефінансовими та фінансовими корпораціями, сектором загального державного управління та некомерційними організаціями).

Враховуючи це основні елементи національної фінансової архітектури представлені саме цими підсистемами (рис. 1.2).

Фінансові потоки між нефінансовими корпораціями та домогосподарствами зумовлені процесами створення продукції (товарів), надання послуг та виконання робіт останніми, на основі залучення

трудоу ресурсів та капіталу та зворотними процесами, реальною основною формою яких є оплата праці членів домогосподарств та виплата дивідендів (для тих, хто інвестував кошти в капітал підприємств).

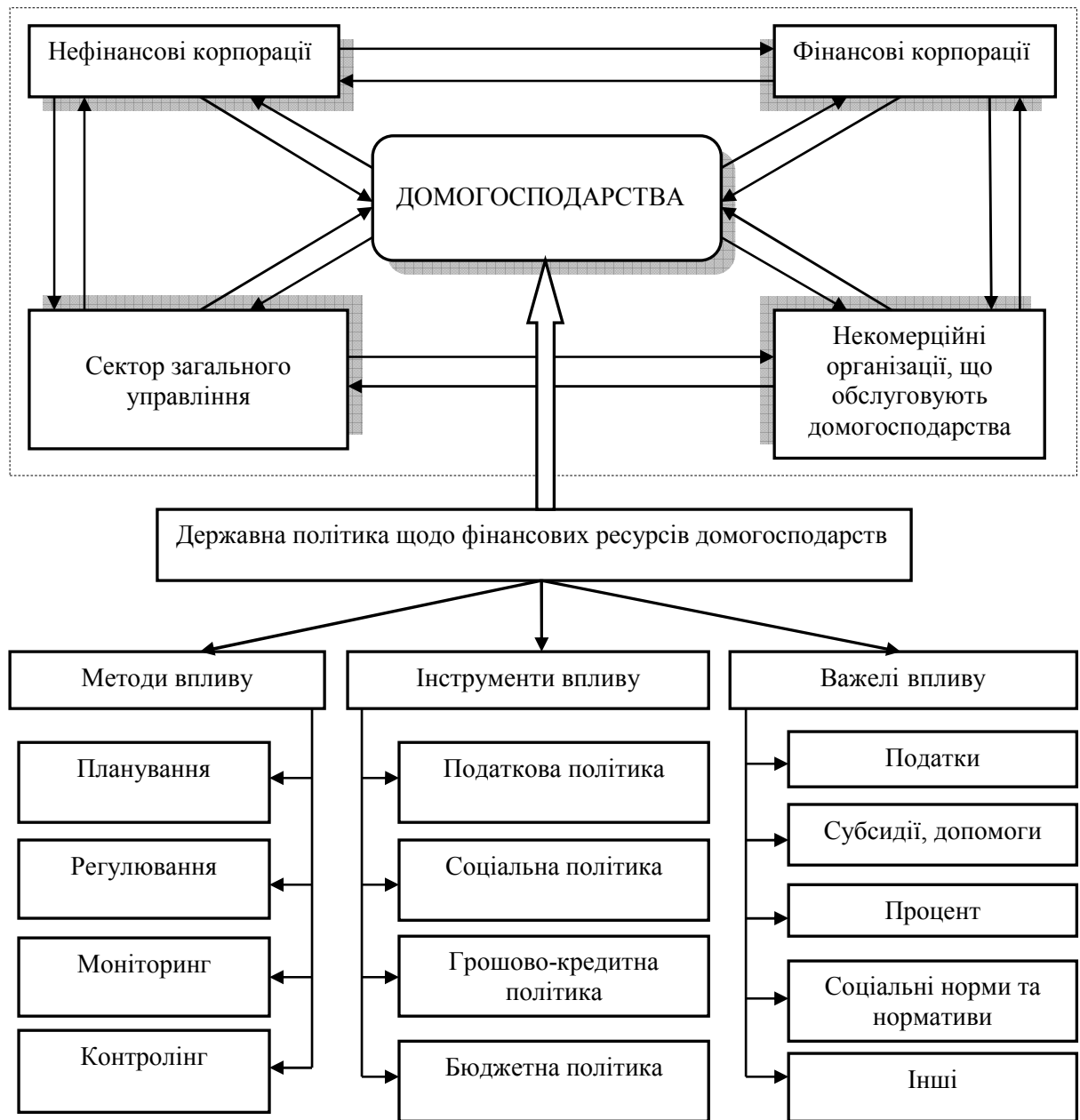

Рисунок 1.2 – Домогосподарства національній фінансовій архітектурі [80, с. 89]

Фінансові потоки між фінансовими корпораціями та домогосподарствами зумовлені процесами кредитування останніх та зворотними за спрямованістю процесами розміщення вільних коштів домогосподарств на рахунках таких корпорацій.

Фінансові потоки між домогосподарствами та сектором загального управління обумовлені зобов'язаннями сплати податків та інших обов'язкових платежів та зворотними процесами (для деяких домогосподарств) субсидіювання, виплати пенсій, стипендій тощо.

Фінансові потоки між домогосподарствами та некомерційними організаціями, що їх обслуговують пов'язані з отриманням та оплатою (для ринкових некомерційних організацій) їх послуг, та оплатою праці тих членів домогосподарств, що працюють в некомерційних організаціях [80, с. 92].

У кожній з підсистем фінансових відносин формується свій особливий механізм управління, визначаються свої цілі і завдання, складаються особливі відносини власності. При взаємодії всіх підсистем фінансових відносин стикаються різні економічні інтереси.

Державна політика щодо фінансів домогосподарств базується (рис. 1.2) на методах (планування, регулювання, моніторингу, контролінгу), інструментах (податкова, бюджетна, грошово-кредитна та соціальна політика) та важелях (податки, субсидії, процент, соціальні норми та нормативи, інші) впливу.

Інтереси держави в розподільних та перерозподільних процесах захищенні її монопольним правом на владу, інтереси підприємств – правом власності роботодавців, а інтереси домогосподарств можуть бути захищенні інститутом незалежних професійних спілок, але цей інститут тільки формується в Україні. Тому, основну роль у захисті економічних інтересів домогосподарств має відігравати держава – відповідно до реалізації обраної соціально-економічної фінансової моделі.

Отже, виходячи з запропонованого інституційного погляду на фінанси домогосподарств, можемо зазначати, що вони виступають активними суб'єктами фінансових відносин, їх діяльність впливає на інші підсектори національної фінансової системи й відповідно на усі соціально-економічні процеси в державі.

В міру становлення ринкового господарювання і приватної форми власності фінанси домогосподарств стають основним елементом відтворювального циклу, який має фінансові протиріччя із іншими інституційними секторами національної економіки.

Для доведення цього твердження звернемося до аналізу специфічних відмінностей цієї категорії від інших фінансових категорій.

Основна специфічна відмінність фінансів домогосподарств від фінансів інших секторів економіки полягає у методах формування доходів та фінансових ресурсів, а також у напрямках і структурі їх витрачання та зберігання.

Тобто, з деякою мірою умовності, можна зазначити, що ця специфічна особливість може бути виражена формулами:

$$\begin{aligned} \text{Доходи домогосподарств} = & \text{Витрати нефінансових корпорацій} + \\ & + \text{Витрати фінансових корпорацій} + \text{Витрати сектору загального} \\ & \text{управління} + \text{Витрати некомерційних організацій} \end{aligned} \quad (1.1)$$

$$\begin{aligned} \text{Витрати домогосподарств} = & \text{Доходи нефінансових корпорацій} + \text{Доходи} \\ & \text{фінансових корпорацій} + \text{Доходи сектору загального управління} + \\ & + \text{Доходи некомерційних організацій} \end{aligned} \quad (1.2)$$

$$\begin{aligned} \text{Заощадження домогосподарств} = & \text{Інвестиції підприємств} + \\ & + \text{Інвестиції для інших секторів національної економіки} \end{aligned} \quad (1.3)$$

Безумовно, визначення ролі та місця фінансів домогосподарств у фінансовій системі України залежить від розуміння сутності та структури фінансової системи загалом і того змісту, який кожен дослідник вкладає у такі базові категорії і поняття як «фінанси», «фінансові відносини», «фінансові ресурси» тощо. Відзначимо, що ми розуміємо її як сукупність відокремлених, але водночас і взаємопов'язаних між собою сфер

(узагальнених за певною ознакою) та ланок (відособлених частин) фінансових відносин, для яких характерними є певні особливості мобілізації та використання фінансових ресурсів, відповідний апарат управління і нормативно-правове забезпечення [41; 54; 83]. Адже саме за допомогою внутрішньої будови фінансової системи розкривається безпосередньо якісний (змістовий) склад учасників фінансових відносин, які групуються у сфери або ланки фінансової системи (рис. 1.3).

Рисунок 1.3 – Місце фінансів домогосподарств у фінансовій системі України [37].

Ідентифікуючи фінанси домогосподарств як важливу сферу фінансової системи України, за основу класифікаційного поділу взята відповідна сукупність, специфіку та рівень фінансових відносин між найважливішими

суб'єктами економічної діяльності: домогосподарствами, суб'єктами господарювання та державою. У свою чергу, при виокремленні ланок у сфері фінансів домогосподарств головним критерієм слугували специфіка формування та особливості управління бюджетом домашнього господарства.

З точки зору методології у складі фінансів домогосподарств Кізіма Т. виокремлює такі ланки: особисті фінанси (якщо домогосподарство складається з однієї людини, яка має власне джерело доходу і самостійно формує свої витрати); сімейні фінанси (якщо домогосподарство представлене однією сім'єю, яка формує єдиний спільний бюджет); родинні фінанси (якщо це розширене домогосподарство, до складу якого входять кілька сімей, кожна з яких має відокремлений бюджет або один спільний і кілька відокремлених бюджетів) [37, с. 129].

Відмінності між державними фінансами, фінансами суб'єктів господарювання та фінансами домогосподарств полягають передусім у складі та структурі їхніх доходів і витрат, у методах формування доходів і здійснення (фінансування) витрат, у характері регламентації та рівні усупільнення (індивідуалізації) цих процесів, а також у специфіці прийняття управлінських рішень у кожній із сфер фінансових відносин. Проте варто зазначити, що «сутність фінансової діяльності на всіх рівнях одна – отримати своєчасно достатньо доходів і забезпечити їх раціональне та ефективне використання» [54, с. 41]. Специфіка фінансів домогосподарств визначена ще й тим, що ця сфера фінансових відносин найменш регламентована державою. Дійсно, процес створення та витрачання централізованих грошових фондів, таких, наприклад, як державний бюджет, знаходиться під суворим державним контролем. Процес формування грошових фондів підприємства також певною мірою визначається державою (вимоги до мінімального розміру статутного капіталу, система оподаткування, регламентація порядку розрахунку амортизаційних відрахувань і деяких інших елементів собівартості тощо). Домогосподарство самостійно вирішує необхідність та спосіб формування грошових фондів, їх величину та цільове призначення,

про час їх використання. Іншими словами, в умовах ринкової економіки держава не має інструментів прямого впливу на процес розподілу доходу домогосподарств.

Разом з тим держава здатна впливати на загальну величину доходу, який реально має в своєму розпорядженні домогосподарство. Реальні доходи домогосподарств утворюються в результаті багатократного розподілу та перерозподілу вартості сукупного суспільного продукту в процесі реалізації фінансових стосунків домогосподарств та держави. Підвищення ставок податків, що виплачуються фізичними особами, веде до скорочення їхнього реального доходу. Разом з тим фінансові ресурси, мобілізовані за допомогою збору податків, прямують через бюджет в сферу охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, в результаті рівень реальних доходів домашніх господарств зростає.

Отже, фінанси домогосподарств є одними із основних елементів відтворювального циклу і є основними індикаторами соціально-економічного розвитку країни. Також вони формують основу для функціонування окремого індивіда і водночас є основою споживчого попиту, який слугує рушійною силою сталого розвитку економіки, і тому фінанси домогосподарств є базовою і рівноправною ланкою фінансової системи країни і відіграють вагомую роль у створенні ВВП країни.

Необхідно зауважити, що фінанси домогосподарств можуть мати і деструктивний вплив на елементи фінансового простору країни за рахунок того, що вони пов'язані з усіма ланками фінансової системи і можуть в результаті своєї діяльності нести збитки для фінансової системи загалом за такими напрямками: тіньових операцій; участі у корупційних схемах; заощадження коштів поза фінансовою системою, виводячи тим самим частину активів з фінансового ринку; розбалансування фінансового ринку. [84, с. 108]

В умовах ринкових відносин роль домогосподарств у економічному розвитку суспільства зростає [37]. На наш погляд, фінанси домашніх

господарств посідають центральне місце у фінансовій системі держави, оскільки без них неможливе існування і розвиток решти сфер фінансової системи.

Це пов'язано з такими основними чинниками:

1) домогосподарства як самостійні незалежні суб'єкти господарювання, які мають власні потреби та інтереси, беруть активну участь в кругообігу ринкової економіки. Приватна власність надає домогосподарствам право користуватись і розпоряджатись ресурсами, укладати будь-які угоди, використовувати будь-які придбані ресурси і реалізувати продукцію, виходячи з власних інтересів;

2) домогосподарства водночас діють на ринку як виробники (продавці) і як споживачі (покупці). На ринку ресурсів домогосподарства пропонують працю і підприємницькі здібності, землю, капітал. На ринку споживчих благ вони визначають свій попит на них;

3) задоволення потреб домогосподарств у різноманітних товарах та послугах є метою національного виробництва, а попит членів домогосподарств є одним із найвагоміших компонентів сукупного попиту;

4) частина доходу домогосподарств, що перерозподіляється через систему податків та інших обов'язкових платежів є джерелом фінансових ресурсів держави [37];

5) частина доходу, що залишається невикористаною домогосподарствами після здійснення витрат на поточні споживчі потреби, накопичується і може стати потужним джерелом формування внутрішніх інвестиційних ресурсів.

Підбиваючи підсумок зазначимо, що виходячи з інституційного погляду на фінанси домогосподарств, вони виступають активними суб'єктами фінансових відносин, їх діяльність впливає на інші підсектори національної фінансової системи й відповідно на усі соціально-економічні процеси в державі.

1.2 Функції фінансів домогосподарств та їх характеристика

Соціально-економічна сутність фінансів домогосподарств виявляється у їх функціях, реалізація яких визначає їх роль, місце у фінансовій системі, вплив на соціально-економічний розвиток держави. Серед науковців не має єдності щодо переліку функцій, які виконують фінанси домогосподарств. Так, колектив авторів, під керівництвом Г. Поляка, виокремлюють дві базові функції: функцію забезпечення життєвих потреб та розподільчу [82, с. 308]. О. Сидорович визначає дані функції як «два основних завдання», яким відповідають розподільна, регулююча, контрольна та інвестиційна функції фінансів домогосподарств [83, с. 346]. О. Свірідонов до функцій фінансів домашніх господарств відносить: розподільну, контрольну та інвестиційну [72, с. 192]. Крім наведених вище С. Белозьоров виокремлює ще ресурсоутворюючу та консолідуючу функції [3, с. 23].

Проте, необхідно зауважити, що дехто з науковців дотримується іншої точки зору. Так, Б. Сабанті виділяє дві функції фінансів: утворення грошових фондів та використання грошових фондів [69, с. 176]. О. Романенко наводить наступні функції фінансів: мобілізація ресурсів, розподіл залучених ресурсів, організація раціонального використання залучених ресурсів, здійснення контролю за формуванням і використанням залучених ресурсів [67, с. 115].

Від так, враховуючи, що категорія «фінанси» є вихідною для фінансів домогосподарств, цілком логічно віднести базові функції фінансів і до функцій фінансів домогосподарств. Однак, функції, як відображення сутності категорії, повинні допомогти розкрити всі аспекти функціонування та виділити специфічні особливості даного явища за для можливості більш глибокого його сприйняття і розуміння. Отже, обмежуватись лише згаданими двома функціями, при розгляді фінансів домогосподарств, буде не доцільним, адже такий підхід не дасть змоги функціям виконати своє призначення. Крім того, досить вагомим критерієм виділення функцій

повинна стати можливість їх комплексного та цілісного сприйняття, що безпосередньо вплине на розкриття сутності фінансів домогосподарств. Базові функції фінансів домашніх господарств можна виокремити, відслідкувавши рух грошових коштів, які надходять до домогосподарства, напрями та наслідки їх використання:

- при надходженні різноманітних доходів, які формують фінансові ресурси домашнього господарства, чітко проявляється розподільча функція;
- отримання кожним учасником певної частини сукупного доходу домогосподарства реалізується за допомогою регулюючої функції;
- при здійсненні витрат проявляється функція відтворення;
- рух грошових коштів, який є наслідком отримання доходів та здійснення витрат, що мають певну, цілком конкретну мету, апріорі потребують контролю на всіх етапах формування та витрачання фінансових ресурсів домогосподарства, від так реалізується контрольна функція.

Огляд фінансової літератури [2; 4; 14; 18; 33; 51; 89] дозволяє виокремити такі функції фінансів домогосподарств: розподільча, відтворювальна, ресурсоутворююча, інвестиційна, регулююча, контрольна.

Однією з головних функцій фінансів населення є розподільча функція. Дана функція проявляється в процесі первинного розподілу ВВП, у результаті якого утворюються первинні доходи учасників відносин, зокрема для домогосподарств це: заробітна плата як плата за безпосередню працю, рентні платежі як доход від земельних ділянок, відсотки чи дивіденди як доход інвесторів чи кредиторів тощо. Також необхідно пам'ятати, що фінанси домогосподарств приймають участь і в перерозподільних відносинах, зокрема формування такої складової доходів як трансферти, чи сплата населенням низки податків, що зменшують отримані грошові доходи.

Ступінь участі кожного члена домогосподарства у формуванні бюджету є індивідуальним та може обумовлюватися ступенем родинних зв'язків та рівнем окремих осіб у фінансуванні спільних витрат.

Сума доходів, яку необхідно сформувати для повного фінансування витрат домашнього господарства знаходиться в прямій залежності від потреб його членів, що можуть бути задоволені у вигляді матеріальних благ, а також сукупності послуг. Фінансові ресурси, що набуті окремими членами домогосподарства певний час можуть перебувати у власності окремого індивіда, але з часом витрачаються на задоволення потреб усіх членів домогосподарства.

Узгодження економічних інтересів усіх членів домашнього господарства є важливим завданням функціонування фінансів. Завдяки фінансам домогосподарства мають можливість перерозподіляти суму загального доходу між його членами, а також змінювати частку такого доходу, що припадає на кожного конкретного члена домогосподарства. Рішення щодо частки доходу, що припадає на кожного члена домогосподарства, санкціонуються всіма його членами та ухвалюються, як правило, колегіально шляхом досягнення консенсусу. Завдяки цьому забезпечується збалансований розвиток усіх сфер функціонування домогосподарства як єдиного цілого.

Вищеописані фінансові відносини, що утворюються в середині домогосподарства є виявом розподільчої функції фінансів домогосподарств завдяки якій кожен член домашнього господарства забезпечується необхідними для його існування ресурсами, при цьому об'єктом розподілу є фінансові ресурси домогосподарства сформовані усіма його членами.

Фінанси домогосподарств відіграють відтворювальну функцію, формуючи основу для відтворення кожного індивіда, адже, в першу чергу, покликані забезпечити належні умови для існування та розвитку членів даного утворення. Однак, дана функція фінансів домогосподарств реалізується і для всієї економічної системи взагалі, адже домогосподарства формують основу споживчого попиту, який є рушійною силою сталого розвитку економіки. Крім того, зовнішній прояв функції відтворення фінансів домогосподарств реалізується не просто як запорука відтворення

виробництва, а як можливість розширеного відтворення через залучення до економіки вільних фінансових ресурсів населення [40, с. 10].

Регулююча функція реалізується в середині домогосподарства в процесі узгодження інтересів всіх його членів та вибору пріоритетності забезпечення тих чи інших потреб. Регулююча функція фінансів домогосподарств реалізується і у зовнішньому середовищі, через взаємопов'язаність домогосподарств з іншими секторами економіки, а від так дає можливість через фінансові відносини домогосподарству здійснювати певний вплив на економічні процеси. Крім того держава, як суб'єкт фінансових відносин, за допомогою регулюючої функції фінансів домогосподарств через податкову, грошово-кредитну, соціальну політику має змогу регулювати процеси, що відбуваються в економіці [1, с. 89].

Ресурсоутворююча функція фінансів домогосподарств проявляється в тому, що дохід домашнього господарства, як правило, формується за рахунок кількох джерел. Їх структуру, а також склад позикових джерел фінансування життєдіяльності домогосподарство визначає в рамках фінансових рішень, що ним ухвалюються.

Для забезпечення функціонування домогосподарства його члени повинні забезпечити формування необхідного обсягу фінансових ресурсів для забезпечення фінансування загальних для домогосподарства витрат.

При формуванні бюджету слід враховувати, що у кризових умовах домашні господарства намагаються у будь-який спосіб наростити обсяг доходів, що пов'язано з тим, що у кризовий період сума споживчих витрат зростає за умови збереження якісних характеристик споживання. З метою забезпечення зростання суми первинних доходів члени домогосподарств вживають заходів щодо диверсифікації джерел формування доходів, можуть залучати до зовнішніх економічних зв'язків усіх його членів, намагаються збільшити суму доходи із вже існуючих джерел його формування, а також розширити перелік джерел надходження фінансових

ресурсів. Актуальним для домогосподарств країн, що перебувають у посткризовому періоді є формування доходів у натуральній формі.

До основних факторів, які нині мають сильний вплив на функціонування фінансів домогосподарств в Україні можливо віднести наступні [79, с. 233]:

– транзитивний характер економічних відносин в Україні, що підвищує роль доходів отриманих членами домашніх господарств від підприємницької діяльності, фінансових операцій і нерухомості та супроводжується активними процесами появи прошарку фізичних осіб – власників капіталу, які повинні відігравати важливу роль у формуванні інвестиційного капіталу в нашій державі. Проте, нестабільність загальної політичної та макроекономічної ситуації призводить до відтоку вітчизняного приватного інвестиційного капіталу в країни зі стабільними економічними умовами. В Україні процес формування фондів фінансових ресурсів домашніх господарств знаходиться у сильній залежності від зовнішніх факторів, внаслідок значної залежності нашої економіки від результатів роботи експортно-орієнтованих галузей економіки, від надходження інвестиційних ресурсів від іноземних інвесторів та від кон'юнктури світового ринку енергетичних ресурсів;

– високий рівень доларизації національної економіки, що в свою чергу обумовлює високу питому вагу валюти у заощадженнях, доходах та витратах населення. Схильність населення до широкого використання в обігу іноземної валюти обумовлюється недовірою до економічної політики держави та тривалим періодом в історії нашої країни протягом якого відбувалися значні інфляційні процеси. Крім того, доларизація пасивних заощаджень населення обумовлюється також нестабільністю грошових надходжень до фінансових фондів домогосподарств та інфляційними очікуваннями населення;

– значну роль у формуванні доходів домашніх господарств України все ще мають тіньові доходи, що отримані як у вигляді заробітної плати

найманих працівників, так і у вигляді підприємницького прибутку. Причиною такої ситуації є недостатній рівень контролю з боку органів державної влади як за доходами домашніх господарств, так і за витратами їхніх членів. Тіньові доходи від оплати праці використовуються населенням передусім для фінансування поточних витрат домашніх господарств, а більший за розмірами тіньовий підприємницький прибуток легалізується за кордоном та складає інвестиційною основою для розвитку зарубіжних економік.

Вищеописані відносини є проявом ресурсотворюючої функції фінансів домогосподарств, проявом якої є формування необхідного для нормального функціонування домашнього господарства обсягу фінансових ресурсів.

Інвестиційна функція фінансового забезпечення домогосподарств є однією з найважливіших функцій фінансів домашніх господарств в системі суспільного відтворення, оскільки вона забезпечує «постачання» фінансових ресурсів суспільному виробництву. Зазвичай, інвестиційну функцію домогосподарств пов'язують з часткою капіталізованих доходів, тобто тільки тих, які використовуються для вкладення коштів в різні фінансові інститути і реальне виробництво.

Основними фінансово-кредитними інститутами, які забезпечують залучення фінансових ресурсів, як важливого інвестиційного ресурсу, залишаються комерційні банки України, мережа яких неухильно скорочується внаслідок політики оптимізації, здійснюваної Національним банком України. Банківський депозит як один зі способів перетворення заощаджень на інвестиції. В Україні за річний депозит нараховують близько 13 %, а валютний депозит становить 2-3%. Загальні обсяги заощаджень домогосподарств України у вигляді депозитів у комерційних банках країни станом на 01.01.2020 р. становили 576,1 млрд. грн. Протягом 2001–2019 рр. вони зросли у номінальному обчисленні у 64,3 рази [15].

Сьогодні, мабуть, однією з найгостріших соціально-економічних проблем України, що не дозволяє країні гідно розвиватися в умовах глобальної конкуренції, є низький рівень масового інвестування. Значна кількість вільних коштів українських громадян, з одного боку, й гостра потреба в цих засобах у підприємств реального сектору економіки – з іншого, потребують пошуку способів залучення коштів населення країни, створення ефективного інституту фінансового посередництва в організації інвестиційного процесу.

У цьому контексті необхідно зазначити, що будь-які заощадження (у вигляді вкладів у комерційних банках, інвестиційних фондах і компаніях, цінних паперах, внесків у пенсійних фондах та страхових полісах) мають значні переваги порівняно із накопиченнями в готівковій формі, оскільки значно розширюють можливості грошового обігу в державі через багаторазове використання залучених коштів. Це сприяє створенню необхідних інституційних передумов для поступового переходу до досконаліших форм організації та регулювання грошового обороту.

Участь домогосподарства у фінансових відносинах пов'язана в першу чергу з забезпеченням фінансовими ресурсами, які утворюються саме в процесі взаємодії з іншими суб'єктами. Кожен учасник має на меті забезпечити свої потреби та свою вигоду в такій взаємодії, проте такі взаємовідносини є підконтрольними зі сторони контрагента.

Від так, фінанси домогосподарств здійснюють контрольну функцію саме щодо формування власних доходів та здійснення витрат, адже мова йде про захист вигоди та прав на отримання певного рівня прибутку та можливості на основі нього забезпечувати належні умови функціонування учасників домогосподарства. Розмір отримуваних доходів залежить від ступеню участі домогосподарства у їх створенні, і контрольна функція фінансів домогосподарств дає змогу даному суб'єкту контролювати зміни щодо розміру отримуваних доходів та миттєво на них реагувати.

Контрольну функцію домогосподарств виділяє Дмитрієва Є.А. і вказує на її необхідність у тому, що «маючи на меті підтримку звичайного рівня споживання, домашнє господарство просто не може обійтися без контролю за розподілом отриманого доходу з різних фондів, а також за цільовим використанням коштів цих фондів» [20, с. 18].

За допомогою графічного зображення розкриємо, як відбувається взаємодія функцій фінансів домогосподарства (рис. 1.4).

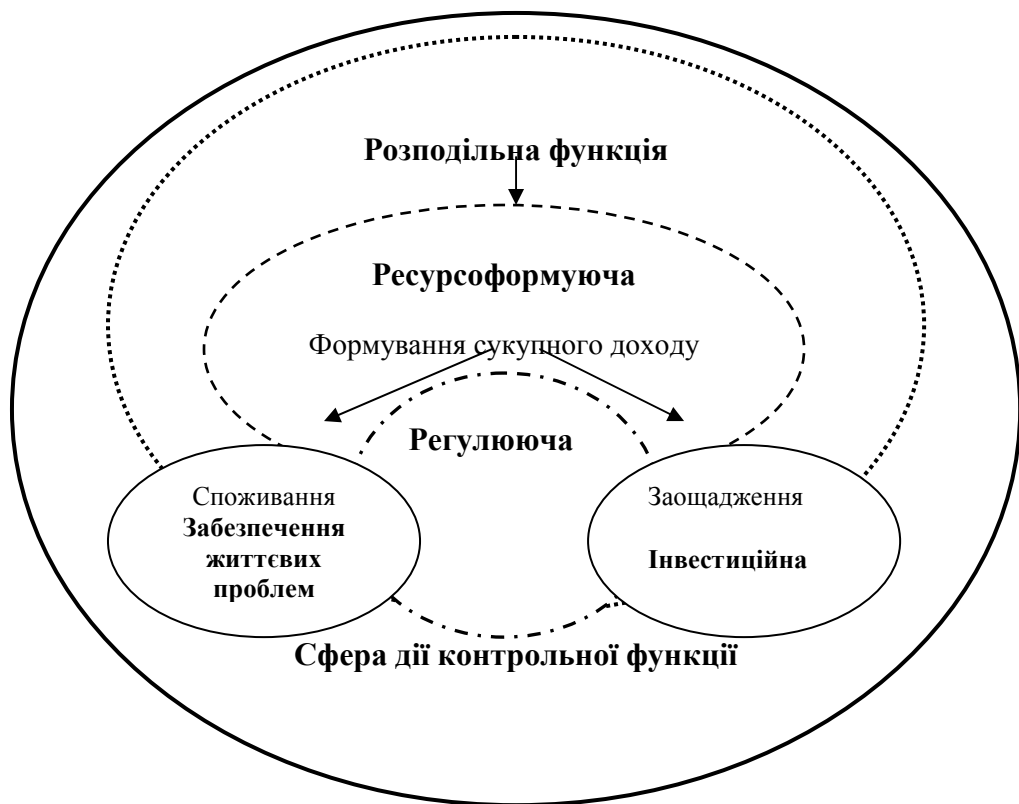

Рисунок 1.4 – Взаємозв'язок функцій фінансів домогосподарства [11, с. 9]

Виокремлені вище функції фінансів домогосподарств є взаємозалежними і взаємопов'язаними, діють одночасно, доповнюючи одна одну, й по-різному реалізуються кожним домогосподарством, маючи, відтак свою специфічну особливість і неповторну природу. Функції, притаманні фінансам домогосподарств, визначають їх специфіку як важливої складової фінансової системи, кожен з елементів якої певним чином впливає на процес суспільного відтворення.

Отже, визначення функцій фінансів домогосподарств дозволяє окреслити їх сучасну роль з економічної та фінансової, а також соціальної та суспільної точки зору. Відповідно, економічна роль фінансів домогосподарств відображається, по-перше, в тому, що вони є основою ресурсного забезпечення національної економіки, а по-друге, саме домогосподарства є основними кінцевими покупцями (споживачами) товарів, робіт, послуг. Основним мотивом в даному випадку є бажання індивідів максимально задовольнити особисті потреби.

Фінансова роль домогосподарств характеризує їх участь на фінансовому ринку як інвестора через розміщення особистих заощаджень, а також платника податків, обов'язкових платежів у державний та місцеві бюджети. Активна участь населення проявляється у прямому впливі на економічні і фінансові процеси через операції заощадження, інвестування, формування доходів, попиту і реалізації витрат, участі у бюджетних відносинах з державою; а пасивна – в переважному заощадженні через купівлю золота, нерухомості, антикваріату або «домашньому» заощадженні, споживанні бюджетних коштів через систему соціального захисту населення [21, с. 174].

Соціальна роль фінансів домогосподарств визначається тим, що її основою є сім'я, спільні рішення якої щодо виробництва і споживання благ, норми, правила ведення домашнього господарства визначають не лише статус сім'ї у суспільстві, а й впливають на економічну і фінансову поведінку населення в цілому, рівень його відповідальності перед суспільством. Суспільна роль пов'язана з реалізацією інтересів членів домогосподарств як особистості, визначає розвиток особистої суспільної позиції індивіду щодо економічної, соціальної, політичної поведінки, яка формується під впливом суспільних норм, традицій, інститутів.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що домогосподарства у фінансовій сфері виконують насамперед функцію розпорядження фінансовими ресурсами, які їм фактично належать. Фінанси домашніх господарств відіграють значну роль в суспільному

відтворенні, головна суть якого полягає в забезпеченні безперервного процесу відновлення робочої сили фінансовими ресурсами, і створенні засад для інвестиційного розвитку національної економіки. Попри певні проблеми, що існують в сучасних економічних реаліях та погляди окремих вчених-науковців щодо нераціональності виокремлення фінансів домогосподарств в окрему сферу фінансової системи держави, вважаємо, що згодом фінанси домогосподарств можуть зайняти вагоме місце в її структурі та здійснюватимуть активний вплив на розвиток вітчизняної економіки. На наш погляд, позитивні зрушення та динамічний розвиток у сфері фінансів домогосподарств стануть можливими за умови надання достатньої та належної уваги з боку держави інтересам, потребам і проблемам людини як найвищої цінності в суспільстві.

1.3 Джерела та структура фінансових ресурсів домогосподарств

Економічне значення фінансових ресурсів домогосподарств полягає в тому, що вони забезпечують не тільки його життєдіяльність, а є одним з джерел поповнення бюджетів та державних цільових фондів, виступають джерелом внутрішніх інвестицій для національної економіки, взагалі впливають на соціально-економічну стабільність суспільства.

Як уже зазначалося, фінанси домогосподарств обумовлені процесом економічного кругообігу, являють собою економічні грошові відносини, які виникають при утворенні, розподілі та використанні грошових доходів, заощаджень і інших ресурсів необхідних як для забезпечення умов життя так і зростання добробуту.

Оскільки фінанси зумовлені грошовими доходами, то реальною формою, яка розкриває сутність категорії «фінанси домогосподарств», є

фінансові ресурси домогосподарств, які є результатом відносин розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту на усіх економічних рівнях.

Зрозуміло, що фінансові ресурси є основою життєдіяльності домогосподарства, які є необхідними не тільки для задоволення життєвих потреб, а й для ведення господарства та для нагромадження.

Виступаючи частиною фінансової системи, в процесі функціонування якої створюється ресурсна база розширеного відтворення живої праці і капіталу, фінансові ресурси домогосподарств забезпечують життєдіяльність людини і відтворення людського капіталу – сукупності притаманних кожній людині знань, навичок, здібностей і кваліфікації, які можуть бути використані нею у виробничих чи споживчих цілях; здійснюють початкову трансформацію заощаджень в інвестиції; активно беруть участь у формуванні бюджетних, кредитних і страхових ресурсів.

Домогосподарства для задоволення потреб у різноманітних товарах та послугах витрачають отримані грошові доходи, в той же час, їх витрати відіграють важливу роль у економічному житті держави, забезпечуючи формування й розвиток ринку товарів і послуг, сприяючи активізації ділової активності тощо.

Частина доходу, що залишається невикористаною домогосподарствами на поточні споживчі потреби, нагромаджується й може стати як резервом, так і інвестиціями, які, у свою чергу, можуть забезпечити домогосподарствам інвестиційні доходи (у вигляді процентів, дивідендів тощо).

Необхідно зазначити, що вже тривалий час об'єктом уваги провідних науковців світу є окремі аспекти фінансових ресурсів домогосподарств.

Так, В. Петті [56] розглядав проблему доходів домогосподарства, їх витрат на харчування, житлові умови.

Енгель Е. досліджував залежність між характером споживання та рівнем доходів [24].

Взаємозв'язок доходів, споживання та заощадження домогосподарств розглядав у своїх працях Дж. М. Кейнс. Так, Дж. М. Кейнс визначав заощадження як надлишок доходу над тим, що витрачено на споживання [34].

Сучасна фінансова наука визнає домогосподарство, як окремий суб'єкт ринкових відносин, що постає в ролі не тільки споживача, а й виробника матеріальних благ та суспільних послуг. В узагальненому вигляді домогосподарство відіграє подвійну роль у сучасній економіці. З одного боку, воно є активним суб'єктом ринкових відносин, а з іншого – важливою ланкою в економічному кругообігу ресурсів, товарів (послуг) та доходів [86].

Питання наукового тлумачення сутності, призначення, формування, розподілу фінансових ресурсів домогосподарств розглядалися у наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених. У фінансовій літературі немає єдиного трактування категорії «фінансові ресурси» (додаток А).

Виходячи з розглянутих наукових підходів до визначення поняття «фінансові ресурси» можна побачити, що вчені-економісти здебільшого визначають фінансові ресурси як сукупність грошових ресурсів, доходів, відрахувань або надходжень, що перебувають у розпорядженні суб'єктів господарювання.

Інституціональний підхід до визначення фінансів домогосподарств дозволяє по-новому поглянути на фінансові ресурси домогосподарств, саме як на кінцеві фінансові результати відносин домогосподарства з іншим інституційними секторами економіки. У результаті взаємовідносин домогосподарств з секторами національної фінансової системи формуються фінансові ресурси, які можуть бути використані не тільки на кінцеве споживання, а й на нагромадження (заощадження), що передбачає можливість їх подальшого інвестування у інституційні сектори економіки. Означене дозволило обґрунтувати та систематизувати джерела фінансових ресурсів домогосподарств за ознакою джерел походження,

інструментів їх формування та важелів регуляторної політики держави за секторами національної фінансової системи (табл.1.1)

Інституціональний підхід дозволяє також чітко визначити методи, інструменти та важелі впливу на формування фінансових ресурсів домогосподарств залежно від сектору, де вони формуються. З табл. 1.1. видно, що регуляторна роль держави полягає у можливості через важелі впливати як на загальний обсяг фінансових ресурсів домогосподарств, так і на темпи їх зростання (падіння).

Таблиця 1.1 – Класифікація фінансових ресурсів домогосподарств за ознакою джерел походження, інструментів формування та важелів регуляторної політики держави за секторами національної фінансової системи [18, с. 153].

Сектори національної фінансової системи	Основні види фінансових ресурсів домогосподарств	Важелі регуляторної політики держави	Інструменти впливу	Методи впливу
1	2	3	4	5
Нефінансові корпорації	Заробітна плата	Податки, податкові пільги	Податкова політика	Регулювання, моніторинг, контролінг
	Премія (інші форми доплат та стимулювання)	Податки, податкові пільги	Податкова політика	Регулювання
	Дивіденди (проценти)	Податки	Податкова, грошово-кредитна політика	Регулювання
Фінансові корпорації	Заробітна плата (для працюючих у таких корпораціях)	Податки, податкові пільги	Податкова політика	Регулювання
	Кредити	Облікова ставка	Грошово-кредитна політика	Регулювання, моніторинг, контролінг
	Проценти (дохід від вкладів або володіння цінними паперами)	Податки, податкові пільги, облікова ставка	Податкова політика, грошово-кредитна політика	Регулювання, моніторинг, контролінг
	Накопичення у страхових компаніях	Податкові пільги	Податкова політика, грошово-кредитна політика	Регулювання, моніторинг, контролінг
	Накопичення у недержавних пенсійних фондах	Податкові пільги	Податкова політика, грошово-кредитна політика	Регулювання, моніторинг, контролінг
Сектор загального управління	Заробітна плата (для працюючих у секторі)	Податки, податкові пільги, норми та нормативи	Податкова політика, соціальна політика	Планування, регулювання, моніторинг, контролінг
	Пенсії	Соціальні норми та нормативи	Бюджетна політика, соціальна політика	Планування, регулювання, моніторинг, контролінг

Продовження таблиці 1.1

Сектор загального управління	Субсидії	Соціальні норми та нормативи	Бюджетна політика, соціальна політика	Планування, регулювання, моніторинг, контролінг
	Допомога	Соціальні норми та нормативи	Бюджетна політика, соціальна політика	Планування, регулювання, моніторинг, контролінг
	Виплати зі державних фондів соціального страхування	Соціальні норми та нормативи	Бюджетна політика, соціальна політика	Планування, регулювання, моніторинг, контролінг
Некомерційні організації, що обслуговують домогосподарства	Заробітна плата (для працюючих у таких організаціях)	Податки, податкові пільги, норми та нормативи	Податкова політика, Соціальна політика	Планування, регулювання, моніторинг, контролінг
	Стипендії	Соціальні норми та нормативи	Бюджетна політика, соціальна політика	Планування, регулювання, моніторинг, контролінг
	Гранти	-	Бюджетна політика, соціальна політика	Планування, регулювання, моніторинг, контролінг
Домогосподарства	Доходи від здійснення підприємницької діяльності	Податки	Податкова політика	Регулювання, моніторинг, контролінг
	Доходи від власності	Податки	Податкова політика	Регулювання, моніторинг, контролінг
	Допомога від родичів	-	-	-
	Доходи від самозайнятості	-	-	-
Домогосподарства	Подарунки, спадщина	Податки	Податкова політика	-
	Аліменти	Соціальні норми та нормативи	Соціальна політика	Регулювання, моніторинг, контролінг

Як показано в таблиці 1.1, основними джерелами фінансових ресурсів домогосподарств є заробітна плата разом з різними нарахуваннями та доплатами, доходи від здійснення підприємницької діяльності, доходи від власності, грошові накопичення у фінансово-кредитній сфері, доходи у формі соціальних та страхових виплат.

Участь домогосподарств у перерозподільних процесах реалізується через систему інструментів, основними серед яких є податки та інші обов'язкові платежі, завдяки сплати яких, вони мають можливість

отримувати вторинні доходи у вигляді пенсій, стипендій, допомоги, інших трансфертних виплат.

Найважливішою передумовою успіху вирішення проблеми формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств у національній економічній системі є чітка їх структуризація, визначення особливостей їх формування, а також факторів, що впливають на форми їх організації.

На жаль, вітчизняна статистика не надає узагальнені дані щодо динаміки і стану фінансових ресурсів домогосподарств. Тому важливою характеристикою динаміки і стану фінансових ресурсів домогосподарств залишаються доходи і витрати населення України.

Державна служба статистики України, характеризуючи величину доходів домогосподарств, використовує поняття «сукупних ресурсів» (рис. 1.5) [66], що є цілком логічним і мотивованим, адже заощадження домогосподарств (скажімо, неорганізовані заощадження у вигляді готівки, яка зберігається у населення) не є надходженнями за певний період часу (тобто доходами), а лише відображають ресурсний потенціал домашнього господарства, формуючи його багатство. Водночас, рівень загальних доходів, а також обсяг і структура споживання, слугують показником соціального статусу людини, її становища у суспільстві.

На рис. 1.5 представлено структуру сукупних доходів та витрат домогосподарств, яку використовують при щорічному вибірковому обстеженні умов життя домогосподарств, складають такі елементи: грошові доходи (оплата праці; доходи від підприємницької діяльності; доходи від продажу сільськогосподарської продукції, особистого домашнього майна та нерухомості; доходи від власності (дивіденди, акції, відсотки по вкладах тощо), пенсії, стипендії, аліменти, субсидії, пільги, компенсації (надані готівкою); допомога від родичів, негрошові доходи (вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, пільги та субсидії безготівкові; та ресурси

домогосподарств (величина загальних доходів, а також використаних заощаджень, наявність позик, кредитів, боргів, узятих домогосподарством та повернутих йому боргів) [66].

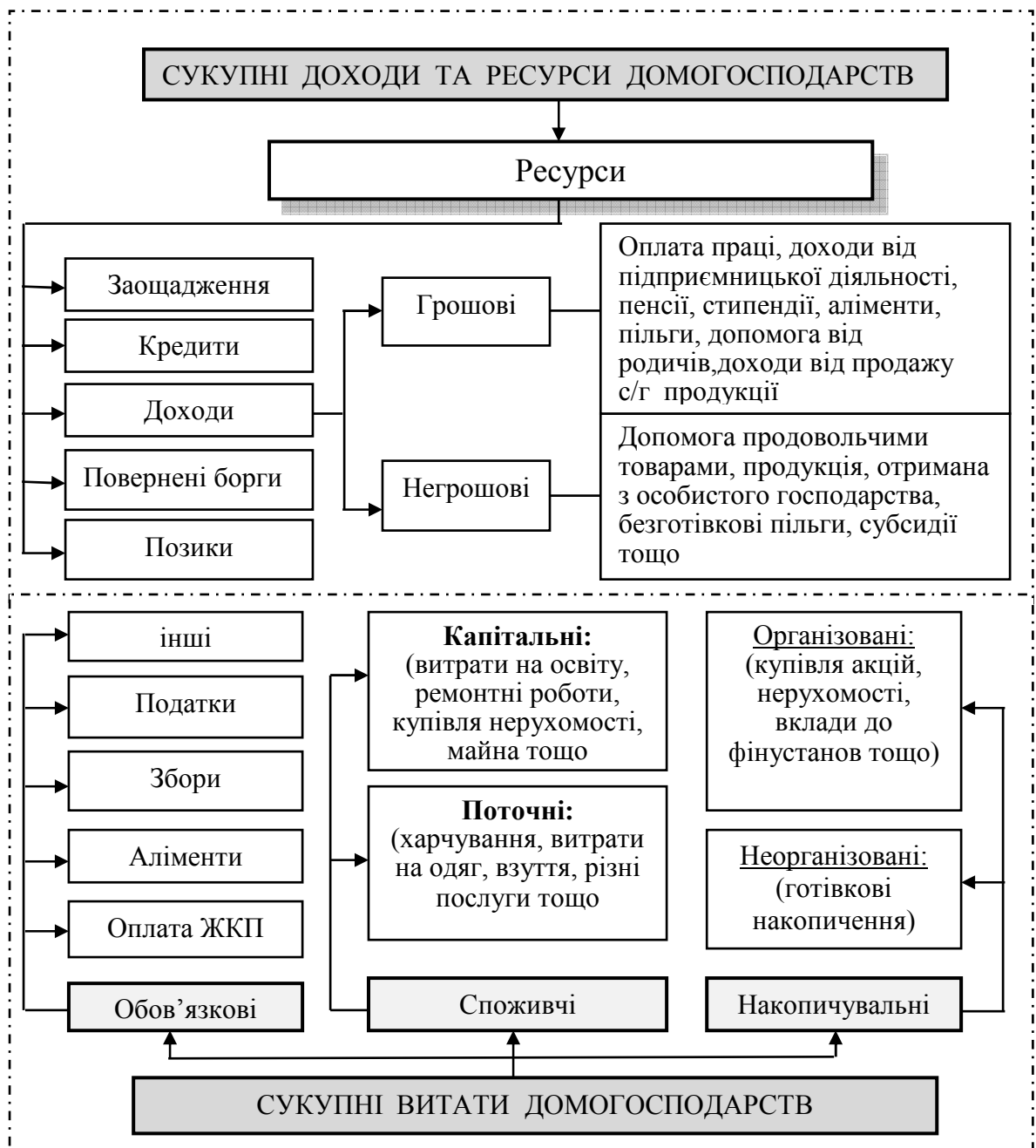

Рисунок 1.5 – Система сукупних доходів, ресурсів та витрат домогосподарств.

Джерело: Складено автором за [66].

Не тільки механізм формування доходів, а й витрати домогосподарств впливають на стан забезпеченості їх ресурсами.

Вчений С. Мочерний визначає витрати домогосподарств як загальну суму усіх грошових коштів та матеріальних благ, які використані на забезпечення життєдіяльності домогосподарств. До того ж, автор, виділяє такі статті витрат як: витрати на сплату податків, витрати на харчування та одяг, витрати на оплату комунальних послуг та оплату житла, витрати на здобуття освіти та ін. [51, с. 18].

Існують різні підходи до класифікації витрат домогосподарства. Для повної характеристики витрат домогосподарств, доцільно використовувати таку класифікацію витрат, яка б охоплювала всі критерії витрат. Державна Служба Статистики України надає класифікацію витрат домогосподарств, як сукупні витрати, що включає обов'язкові платежі, витрати на споживання та витрати на накопичення (рис. 1.5), а отже поєднує усі класифікації витрат. Сукупні витрати характеризують структуру використання домогосподарством сукупних ресурсів та відображають реальний поточний стан матеріального добробуту домогосподарства [66].

Отже, сукупні витрати – складаються з суми споживчих та неспоживчих сукупних витрат [23]. Сукупні витрати поєднують фактично сплачені грошові витрати домогосподарства, вартість натуральних надходжень, суми пільг та безготівкових субсидій.

До обов'язкових платежів відносять податки та збори з фізичних осіб, комунальні та інші платежі. Такі витрати скорочують реальні доходи домогосподарств та не дають можливість накопичувати доходи.

Споживчі витрати поділяються на поточні та капітальні. Поточні витрати включають витрати на придбання продовольчих та непродовольчих товарів, а також витрати, які входять до періодичних витрат за надання послуг (послуги перукарів, косметологів, поточне обслуговування у лікарів і т.д.). Капітальні витрати є витратами на придбання коштовних товарів та можуть бути: витратами на придбання меблів, житла, транспортних засобів, витратами на освіту або придбання туристичної путівки та ін. [88, с. 155].

На загальну суму витрат домогосподарств впливають внутрішні та зовнішні чинники. Узагальнений вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на загальну суму витрат домогосподарств наведено на рисунку 1.6.

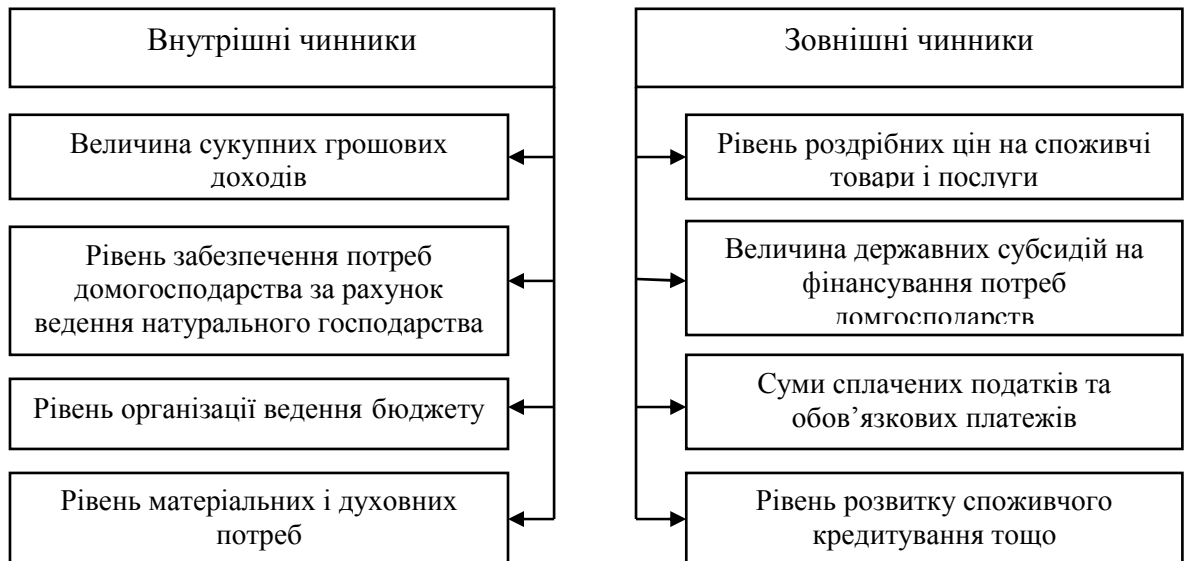

Рисунок 1.6 – Вплив основних внутрішніх та зовнішніх чинників на загальну суму витрат домогосподарств [17, с. 60]

Домогосподарства не повністю витрачають поточні доходи, а роблять накопичення (заощадження).

«Заощадження – частина грошових доходів населення, яка витрачається на споживання і призначена для забезпечення потреб в майбутньому [9, с. 94]». Белозьоров С.А. розглядає заощадження «як процес використання домашніми господарствами частини отриманого доходу на придбання матеріальних благ і послуг з метою задоволення поточних потреб» [3, с. 19]. Геронин Н. М. вважає заощадження «відкладеним споживанням [13 с. 59]».

Кізіма Т. О. стверджує: «Заощадження домашніх господарств є частиною доходів населення, яка залишається після оплати обов'язкових платежів і здійснення поточних споживчих витрат і яку члени домашніх господарств вкладають перш за все у фінансові активи з метою отримання майбутніх доходів з метою задоволення майбутніх потреб» [37, с. 189.

Отже, заощадження являють собою частину доходів домогосподарств яка залишається у його розпорядженні після сплати передбачених податковим законодавством податків, зборів (обов'язкових платежів), зобов'язань перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування зі сплати єдиного соціального внеску та яка не витрачена на придбання харчових продуктів та промислових товарів.

На сьогодні у розрізі національної економіки досить нагальним є перетворення ресурсів домогосподарств у потужний інвестиційний капітал. Домогосподарства заощаджують доходи у двох формах: 1) неорганізовані заощадження (готівка); 2) організовані (інші форми заощадження – банківські депозити, покупка акцій тощо). Структура організованих форм заощаджень домогосподарств у розрізі інвестиційних інструментів та фінансових посередників представлена на рис. 1.7.

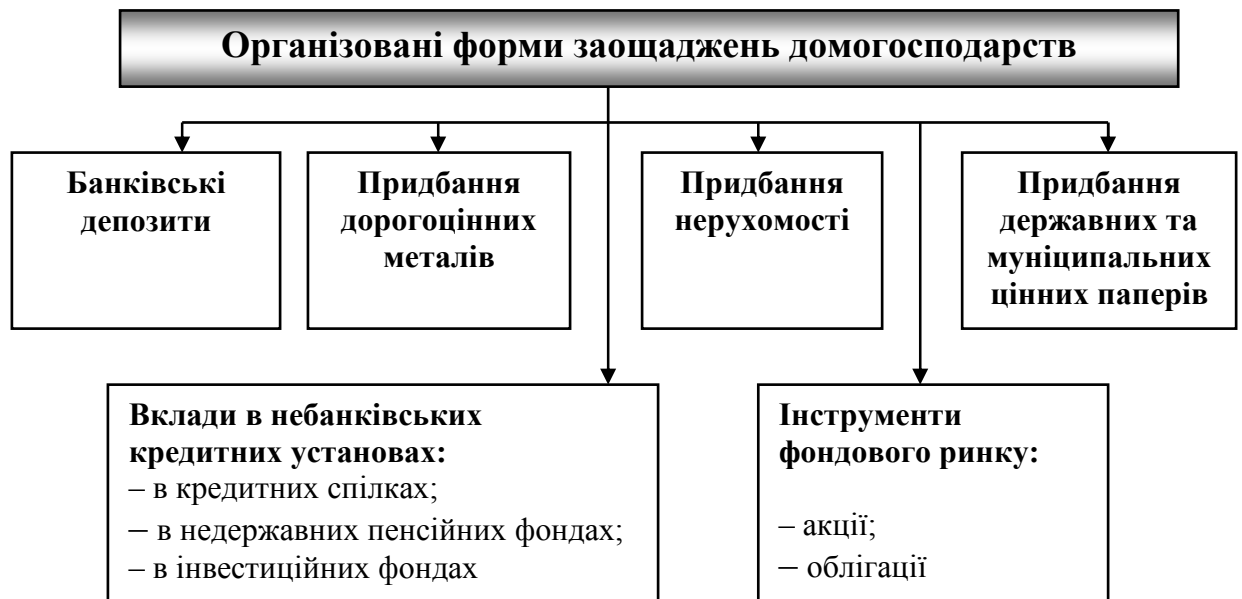

Рисунок 1.7 – Структура організованих форм заощаджень домогосподарств [37].

Заощадження домашніх господарств можуть бути розміщені у фінансові і нефінансові активи, що обумовлено їх або функціональною, або цільовою спрямованістю.

Усі заощадження домогосподарств можуть використовуватися різними способами, а отже існувати у різній формі: залишатися в готівкою у національній або іноземній валюті; вкладатися у різні види товарів; формувати пасивний капітал банків; бути внесками до статутних фондів господарських товариств тощо. Всі ці форми існування заощаджень відрізняються за рівнем впливу на показники соціально-економічного розвитку країни, а отже їх можливо поділити на активні та пасивні.

Активні заощадження населення, тобто ті, що використовуються в інвестиційній діяльності, дають можливість підвищити синергійний ефект економічного зростання не тільки держави та суб'єктів господарювання, але й самих домашніх господарств. До активних заощаджень домашніх господарств можливо віднести кошти населення на депозитних рахунках у банках, вкладення у цінні папери, участь у недержавному пенсійному страхуванні.

Пасивні заощадження населення не мають значного позитивного впливу на розвиток національної економіки, оскільки являють собою вкладення у різні види предметів розкоші (ювелірні вироби, антикваріат), кошти, що спрямовуються у валютні цінності із їх подальшим домашнім зберіганням, вкладення у нерухомість тощо. Отже, пасивні заощадження населення не створюють сприятливих умов для економічного розвитку країни. Натомість такі заощадження є фактором уповільнення економічного розвитку та втраченими можливостями для держави у цілому.

У посткризовий період та в умовах фінансових ризиків, які його супроводжують, серед населення найбільш популярними є пасивні заощадження, оскільки саме вони можуть зберегти купівельну спроможність фінансових ресурсів домогосподарства, знизити, рівень фінансових ризиків та забезпечити впевненість членів домогосподарства у майбутньому. Отже, у посткризових умовах пасивні заощадження для населення, але аж ніяк для держави, можуть стати єдиною правильною формою фінансових вкладень.

В умовах кризи та у посткризовий період розподіл фінансових ресурсів між фондами домашніх господарств значно змінюється. Домогосподарства намагаються передусім фінансово забезпечити свої поточні потреби, а отже частка фінансових ресурсів, що направляються до фонду заощаджень скорочується. Таким чином, знижується і обсяг інвестиційних ресурсів.

Завданням державної фінансової політики повинно стати стимулювання саме активних заощаджень населення, завдяки яким забезпечується інфляційний захист фінансових ресурсів, можливість здійснювати у майбутньому значні витрати на придбання товарів довготривалого споживання або певних видів послуг та забезпечити національну економіку значним обсягом інвестиційного капіталу та створити умови для переходу до стабільного економічного росту.

Висновки за розділом 1

Перехід нашої держави до ринкових відносин, процеси глобалізації та економічної інтеграції сприяють розвитку фінансової системи і окремих її сфер, у тому числі і фінансів домашніх господарств. Теоретичне узагальнення поглядів учених щодо трактування поняття «фінанси домашніх господарств» дозволило уточнити соціально-економічну сутність фінансів домашніх господарств як сукупність специфічних відносин, заснованих на грошових і соціально-психологічних взаємозв'язках, що виникають між домашнім господарством і зовнішнім середовищем, а також усередині домашнього господарства, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів в процесі соціально-економічної діяльності.

У процесі дослідження виокремлено основні функції фінансів домашніх господарств: розподільна, ресурсоформуюча, соціально-регулююча, інвестиційна, контрольна.

Уточнення функцій і їх змісту дозволило встановити взаємний вплив і взаємозв'язок фінансів домашніх господарств з іншими сферами фінансової системи.

Таким чином, здійснені дослідження дозволили: по-перше, визначити місце домашніх господарств у фінансовій системі держави, як одного із основних елементів відтворювального циклу і основного індикатора соціально-економічного розвитку країни, а також показати елементи взаємозв'язку їх з іншими сферами фінансової системи; по-друге, розширені існуючі теоретичні знання про фінансові ресурси домашніх господарств, джерела їх формування, які можуть бути застосовані на практиці.

Реальною формою прояву сутності категорії «фінансів домогосподарства», є фінансові ресурси домогосподарств, які опосередковують та виступають результатом відносин розподілу та перерозподілу ВВП на усіх економічних рівнях.

Інституційний погляд на фінанси домогосподарств дозволяє повному поглянути на можливі джерела фінансових ресурсів та інструменти їх формування.

Фінансові ресурси домогосподарств, як кінцевий фінансовий результат відносин домогосподарства з інституційними секторами економіки, може бути використаний не тільки на кінцеве споживання, а й на нагромадження (заощадження), що передбачає можливість подальшого інвестування у інституційні сектори економіки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ
ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз формування фінансових ресурсів домогосподарств України

Важливою характеристикою динаміки і стану фінансових ресурсів домогосподарств залишаються доходи і витрати населення України.

Категорія доходів населення відображає економічні зв'язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок його трудової активності, використання власності, яка знаходиться у його розпорядженні, та соціальних трансфертів [85, с. 203], а розмір і джерело доходів населення є головними критеріями соціального розшарування суспільства.

Оцінюючи доходи домогосподарств можна спостерігати тенденцію до їх збільшення протягом останніх років (табл. 2.1)

Таблиця 2.1 – Динаміка доходів населення України за 2014-2019рр., млн. грн. [66]

Доходи		Роки					
		2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7	8
Доходи, всього	сума, млн. грн.	1516768	1772016	2051331	2652082	3248730	3699346
	темп росту, %	99,17	116,83	115,76	129,29	122,50	113,87
В тому числі:							
Заробітна плата	сума, млн. грн.	615022	709560	898326	1209097	1529367	1753337
	темп росту, %	97,05	115,38	126,60	134,59	126,49	114,64
Прибуток, змішаний дохід	сума, млн. грн.	254307	323506	378213	477854	572065	678275
	темп росту, %	105,58	127,21	116,91	126,35	119,72	118,57
Доходи від власності одержані	сума, млн. грн.	85114	80035	75452	78673	91164	94481
	темп росту, %	107,44	94,03	94,27	104,27	115,88	103,64
Соціальні допомоги та інші поточні трансферти	сума, млн. грн.	562325	655885	699340	886458	1056134	1173253
	темп росту, %	97,70	116,64	106,63	126,76	119,14	111,09

За досліджуваний період найбільші темпи зростання доходів спостерігаємо в 2017 році (129,29%) та 2018 році (122,50%), але за останній 2019 рік приріст доходів зменшився до 13,87%, що нижче ніж у післякризовому 2016 році (15,76%). Ті самі тенденції відмічаємо і розрізі видів доходів. Найбільші темпи зростання заробітної плати було зафіксовано у 2017 році (134,59%), що пов'язано із збільшенням мінімальної заробітної плати до 3200 грн., або майже в 2,2 рази проти попереднього року. Проте кризові явища в економіці, особливо в енергетичній, вугільній галузі несприятливо вплинули на ріст заробітної плати, загальні темпи приросту склали 14,64%, що менше ніж у 2015 році (15,38%). Але маємо і позитивну тенденцію: знизилися темпи зростання такого виду доходів домогосподарств як соціальні допомоги та інші поточні трансферти з 126,76% у 2017 році до 111,09% у 2019 році. Цьому послужила продумана урядова політика щодо призначення субсидій, складання і вивіряння реєстру отримувачів субсидій.

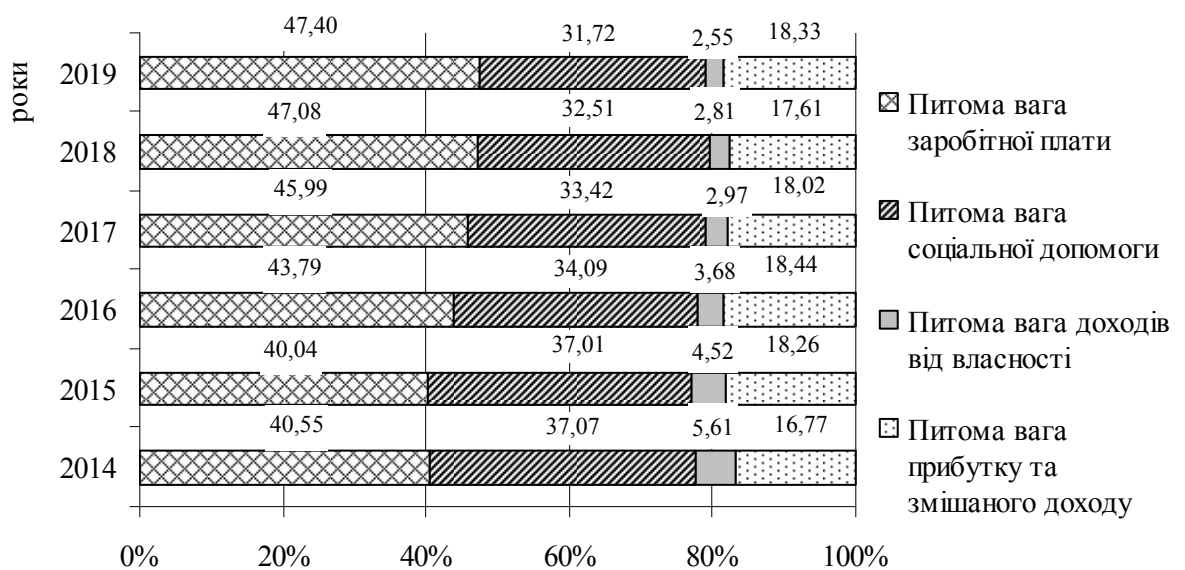

Рисунок 2.1 – Структура доходів населення України за 2014–2019 роки

Джерело: складено автором за даними [66]

Структурний аналіз доходів домогосподарств за досліджуваний період показав, що питома вага заробітної плати має стабільну тенденцію до збільшення (із 40,55% у 2014 р. до 47,40% у 2019р.). За цей же період у

розрізі інших видів доходів маємо як позитивні структурні зрушення: (зросла частка прибутку та змішаного доходу до 18,33% проти 16,77% у 2014 році; зменшилася частка соціальних допомог та інших поточних трансфертів з 37,07% у 2014 році до 31,72% у 2019 році, так і негативні: частка доходів від власності зменшилася більше ніж вдвічі.

Очевидно, що заробітна плата в Україні не домінує в доходах населення і не виступає основним джерелом забезпечення добробуту життя громадян країни, – її частка в доходах складає близько 40-47 % замість 65-80%, як у європейській практиці, і не забезпечує реалізацію відтворювальної і стимулюючої функцій.

Частка заробітної плати у валовому внутрішньому продукті характеризує ступінь соціального розвитку економіки. В Україні неприпустимо мала частка заробітної плати у ВВП, що йде в розріз із сформованою світовою тенденцією. Так, в розвинутих країнах, таких, як США і Японія, частка заробітної плати у ВВП становить більше 75% [87, с. 22], в Україні вона коливається в межах від 35% до 44% (рис. 2.2).

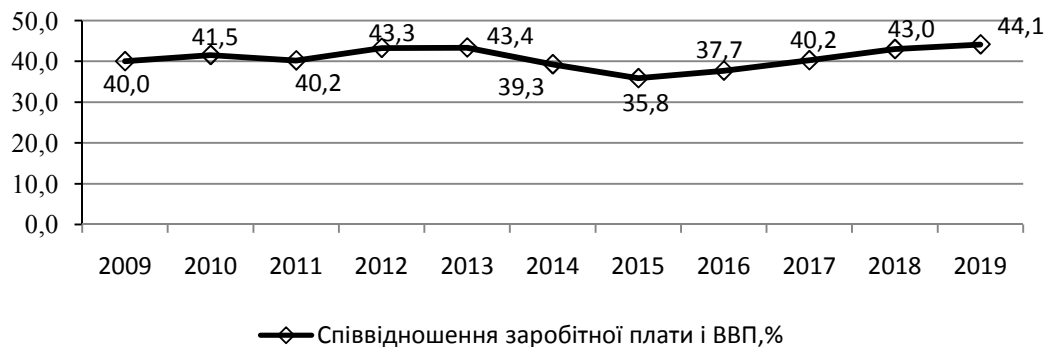

Рисунок 2.2 – Співвідношення заробітної плати і ВВП в Україні, %
Джерело: складено автором за даними [22;66].

Найбільше її значення спостерігалось в 2019 році (44,1%). Найнижче значення – у 2013 році (35,8%). Відставання України за цим показником майже вдвічі характеризує її загальне економічне становище.

На сьогоднішній день система оплати праці в ЄС значно перевищує українські показники. Середні витрати на оплату праці та соціальні виплати роботодавців у країнах ЄС ілюструє таблиця 2.2.

Таблиця 2.2 – Витрати на оплату праці в країнах ЄС на початок 2019 року [77].

Країна	Приватний сектор (євро/год.)	Промисловий сектор (євро/год.)	Соціальні виплати роботодавця на 100 євро зарплати
1	2	3	4
Болгарія	4,70	3,70	18,00
Румунія	5,80	4,70	25,00
Литва	7,70	7,10	40,00
Латвія	8,30	7,10	26,00
Польща	8,50	7,70	22,00
Великобританія	25,90	25,40	19,00
Італія	26,90	27,30	37,00
Ірландія	28,10	31,30	18,00
Німеччина	30,50	38,70	28,00
Австрія	31,50	35,50	36,00
Фінляндія	32,00	37,00	27,00
Нідерланди	32,30	35,10	30,00
Франція	36,10	37,60	47,00
Люксембург	39,60	31,10	16,00
Швеція	40,40	41,90	49,00
Бельгія	40,60	43,30	44,00
Данія	44,00	43,40	16,00

За даними таблиці 2.2 можна зробити висновок, що у 2019 році найнижчі доходи мають громадяни країн Центральної та Східної Європи, а найвищі доходи – у країнах Західної та Північної Європи.

Високий рівень доходів у зазначених країнах пояснюється сталим економічним розвитком та обранням урядами даних країн соціально-орієнтованої моделі економічного розвитку, яка робить основний акцент на підтримання гідного життєвого рівня населення та розвитку людського потенціалу.

За даними таблиці 2.2 бачимо, що середній рівень оплати праці у приватному секторі складає 20,99 євро за годину, а у промисловому секторі – 21,25 євро за годину.

В Україні зазначений показник за 1 квартал 2019 року знаходиться на рівні 55,36 грн. [66], що за курсом НБУ відповідає 1,83

євро за годину, що говорить про суттєве відставання темпів росту заробітної плати в Україні не тільки від провідних економік світу, а й від найближчих сусідів.

Програму житлових субсидій було започатковано у 1995 році рішенням Уряду України для допомоги малозабезпеченим родинам в оплаті житлово-комунальних послуг. Вже більше двадцяти років ця програма залишається головним механізмом соціального захисту населення в умовах підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги.

Відомо, що починаючи з 2015 року суттєво зросли розміри допомоги, пільг, субсидій та компенсаційних виплат домогосподарствам.

З початку 2019 року призначено субсидії 5 млн. 162,5 тис. домогосподарств, майже третині від загальної їх кількості. Порівняно з відповідним періодом 2018 року кількість таких домогосподарств зменшилась на 12,2%. У 2017 загальна кількість домогосподарств, які одержували субсидії, становила році 42,3 % від загальної кількості домогосподарств України [19].

У березні 2020 року субсидію на оплату житлово-комунальних послуг в Україні отримали близько 3,347 млн. громадян, а середній її розмір склав 1 тис. грн. Загальна сума витрат на субсидії для оплати житлово-комунальних послуг становила: в березні 2019 року – близько 6,1 млрд. грн., в березні 2020 року – 3,3 млрд. грн., що менше майже вдвічі. Середній розмір призначеної субсидії на одне домогосподарство в березні 2020 року порівняно з березнем минулого року зменшився в 1,5 рази – з 1,5 тис. грн. до 1 тис. грн. [58].

У січні 2020 року у Рівненській та Волинській областях розмір субсидії був (1453,83 грн. і 1436,19 грн. відповідно), що є найбільшим серед регіонів України. До регіонів з найменшим розміром відносяться – Одеська та Миколаївська області (895,32 грн. і 973,15 грн. відповідно).

У 2020 році на виплату пільг і субсидій на оплату житлово-комунальних послуг уряд направив 47,6 млрд. грн., що на 7,4 млрд. грн. менше, ніж у 2019 році [60].

Іншим важливим джерелом доходів вітчизняних домогосподарств є пенсії. Обов'язкове пенсійне страхування як основний інструмент її накопичення, дає змогу отримувати пенсію після досягнення пенсійного віку.

У 2016 році відбулося суттєве зниження розміру єдиного внеску (до 22%) від розміру оплати праці, тому Пенсійний фонд сьогодні наповнюється з двох джерел: єдиний внесок та дотації з бюджету (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3 – Доходи Пенсійного фонду України [26].

Роки	Власні доходи, млрд. грн.	Дотації Державного бюджету, млрд. грн.	Пенсійні виплати, млрд. грн.	Чисельність пенсіонерів, млн. чол.	Середній розмір пенсії, грн.
2014	164	76	238	12,3	1762,9
2015	169	94	262	12,0	2165,3
2016	110	144	254	11,8	2065,0
2017	159	134	292	11,7	2547,8
2018	202	150	352	11,5	2646,0
2019	242	193	413	11,3	3083,0

До бюджету Пенсійного фонду України за 2019 рік з усіх джерел фінансування надійшло 434,8 млрд. грн., з яких власні надходження склали 241,7 млрд. грн., що на 39,7 млрд. грн. більше у порівнянні з 2018 роком, або на 19,6%. З Державного бюджету України на фінансування пенсійних та інших запланованих виплат надійшло 193,1 млрд. грн., що більше ніж у 2018 році на 43,0 млрд. грн., або на 28,7%.

Розмір середньої пенсії в Україні на 1 січня 2020 року склав 3083,0 грн. На початок 2020 року нараховувалось 11334730 пенсіонерів, тому навіть якщо вважати усереднено, то щомісяця на виплати пенсій потрібно близько 35 млрд. грн. [26].

Відзначимо, що з 1 січня 2020 року максимальна пенсія становить 16380 грн., мінімальна – 1638 грн.

Найбільше пенсіонерів зареєстровано в Дніпропетровській області – 944617 осіб, середня пенсія в цьому регіоні становила 3485,38 грн.

Найвища середня пенсія в Україні – у жителів м. Києва – 4251,86 грн., Донецької обл. – 4003,00 грн., найнижча – 2384,03 у жителів Тернопільської обл. [26].

Для того, щоб запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи стало дієвим інструментом формування фінансових ресурсів українських громадян, необхідна практична реалізація пенсійної реформи.

Соціальні допомоги, пенсії, стипендії, надані державою склали у 2019 році 31,72 % усіх доходів населення, і в порівнянні з 2014 роком змінилися але не суттєво, тоді на них припадало 37,07% (рис. 2.1). Отже, це показує сталу залежність домогосподарств від фінансової підтримки держави.

Водночас у структурі доходів прибуток та змішаний доход домогосподарств, який вони одержують в результаті виробничої діяльності за виключенням витрат, за аналізований період у 2016 році досяг найвищого рівня (18,44 % усіх доходів), характеризуючи рівень підприємницької діяльності та перспективи становлення середнього класу в Україні. Крім того, у порівнянні з 2017-2019 рр. цей показник має тенденцію до зменшення, що свідчить про недостатнє використання потенціалу всіх можливостей ринкових умов господарювання вітчизняними домогосподарствами, адже саме розвиток малого підприємництва та сімейного бізнесу є однією з головних переваг ринкових умов господарювання.

Доходи від власності поки що не відіграють суттєвої ролі – лише 2,55 % у 2019 році, це пов'язано насамперед із бідністю населення та нерозвиненістю фондового ринку як основного фактора зростання подібних доходів.

Частині домогосподарств дуже необхідними є кредити, особливо тим, які постійно зазнають значної потреби в грошових коштах до моменту одержання власних доходів.

Для домогосподарств кредитування є дієвим механізмом управління своїми фінансовими ресурсами. Кредит не тільки сприяє більш повному задоволенню потреб фізичних осіб, а й породжує нові потреби, що

безпосередньо впливають на зростання суспільного виробництва товарів і послуг, а також на покращення життєвого рівня та зміни стандартів життя.

Домогосподарства одержують кредити від банків на різні потреби. За даними НБУ найбільші суми кредитів домогосподарства отримали на споживчі потреби.

У таблиці 2.4 наведена структура споживчих кредитів домогосподарств за строками в динаміці за 2014-2019 роки.

Таблиця 2.4 – Динаміка та структура споживчих кредитів домогосподарств за строками надання за 2014-2019 роки (залишки коштів на кінець періоду, млрд. грн.) [15]

Період	Усього кредити домогосподарствам		В т.ч. споживчі кредити, млрд. грн.				
			Усього		В тому числі		
	Сума, млрд. грн.	Темп росту, %	Сума, млрд. грн.	Частка, %	До 1 року	Від 1 до 5 років	Більше 5 років
2014	211,2	109,1	135,1	64,0	51,8	40,9	42,4
2015	174,9	82,8	104,9	60,0	33,3	29,5	42,1
2016	163,3	93,4	101,5	62,2	34,3	27,8	39,4
2017	174,2	106,7	122,1	70,1	42,6	45,3	34,2
2018	201,1	115,4	151,6	75,4	69,7	49,2	32,7
2019	212,5	105,7	173,7	81,7	89,2	59,8	24,7

Дані таблиці 2.4 показали, що у 2015-2016 роках спостерігалися процеси скорочення кредитування домогосподарств. На наш погляд, такі тенденції були обумовлені високими ризиками неплатоспроможності населення, економічною нестабільністю, військовими діями на Сході нашої країни та низьким рівнем доходів.

У 2017-2019 роках обсяги наданих домогосподарствам кредитів зросли, найбільші темпи росту склали 115,4% в 2018 році. Але вже у 2019 році темпи росту знову впали до 105,7%. За аналізований період короткострокові споживчі кредити (до 1 року) користувались найбільшою популярністю, за п'ять років їх обсяг зріс на 37,4 млрд. грн., що становить 72,2%. Довгострокові споживчі кредити (більше 5 років) навпаки зменшилися на

41,7%, що свідчить про потребу домогосподарств в коштах на поточні затрати, а не капітальні.

Частка споживчих кредитів впродовж 2014-2019 років складала від 60,0 % до 81,7 %. Тобто населення надає перевагу споживчим кредитам для придбання різноманітних товарів. Це може пояснюватися їх доступністю, простотою оформлення, наближеністю до закладів торгівлі.

Водночас, споживчі кредити супроводжуються додатковими втратами на виплату відсотків та кредитними ризиками. Тобто, вітчизняні домогосподарства стикаються з неспроможністю сплатити не тільки «тіло» боргового зобов'язання, а й відсотки за кредитом.

Економічна нестабільність пов'язується з можливістю втрати роботи (й відповідно основного джерела доходів) та ризиком збитків від підприємницької діяльності. Тому, на наш погляд, домогосподарства та комерційні банки в останні роки більш виважено підходять до кредитних операцій, що й обумовило зниження кредитної активності у цьому сегменті ринку. У таблиці 2.5 наведено структуру кредитів, наданих домогосподарствам за цільовим спрямуванням.

Таблиця 2.5 – Кредити надані домогосподарствам за цільовим спрямуванням за 2014-2019 роки (залишки коштів на кінець періоду, млрд. грн.) [15]

Період	Усього кредитів, наданих домогосподарствам		Споживчі кредити		На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості		Інші кредити		Із загальної суми іпотечні кредити	
	Сума	%	Сума	частка, %	Сума	частка, %	Сума	частка, %	Сума	частка, %
2014	211,2	100,0	135,1	64,0	71,8	34,0	4,3	2,0	72,2	34,2
2015	174,9	100,0	104,9	60,0	66,2	37,9	3,8	2,2	60,2	34,4
2016	163,3	100,0	101,5	62,2	58,5	35,8	3,3	2,0	60,3	36,9
2017	174,2	100,0	122,1	70,1	48,3	27,7	3,8	2,2	38,6	22,2
2018	201,1	100,0	151,6	75,4	44,5	22,1	5,0	2,5	42,3	21,0
2019	212,5	100,0	173,7	81,7	32,6	15,3	6,2	2,9	26,6	12,5

Домогосподарства намагаються за рахунок кредитів вирішити наступні питання: придбати або збудувати власну нерухомість (квартири, дома тощо); придбати автотранспортні засоби; забезпечити можливість

здійснювати підприємницьку діяльність; придбати чи орендувати основні засоби виробництва, зокрема земельні ділянки.

Але у 2015 році із загальної суми кредитів, наданих банками домогосподарствам, 60,0 % були споживчі кредити. Водночас частка кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості домогосподарства була найвищою за аналізований період, майже 38%, а частка іпотечних кредитів 34,4 %. Але на кінець 2019 року структура кредитів змінилася в гіршу сторону, споживчі кредити займають 81,7% від загального обсягу кредитів домогосподарств, а частка кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості зменшилася до 15,3%, що вкотре вказує на неплатоспроможність і зубожіння населення.

Але як депозити, так і кредити можуть виступати важливими складовими фінансових ресурсів домогосподарств. Потенціал таких джерел поповнення фінансових ресурсів домогосподарств має бути використаним через створення відповідних інструментів регулювання, щоб покращити добробут вітчизняних домогосподарств.

На рисунку 2.3 проілюстровано співвідношення кредитів та заробітної плати в Україні.

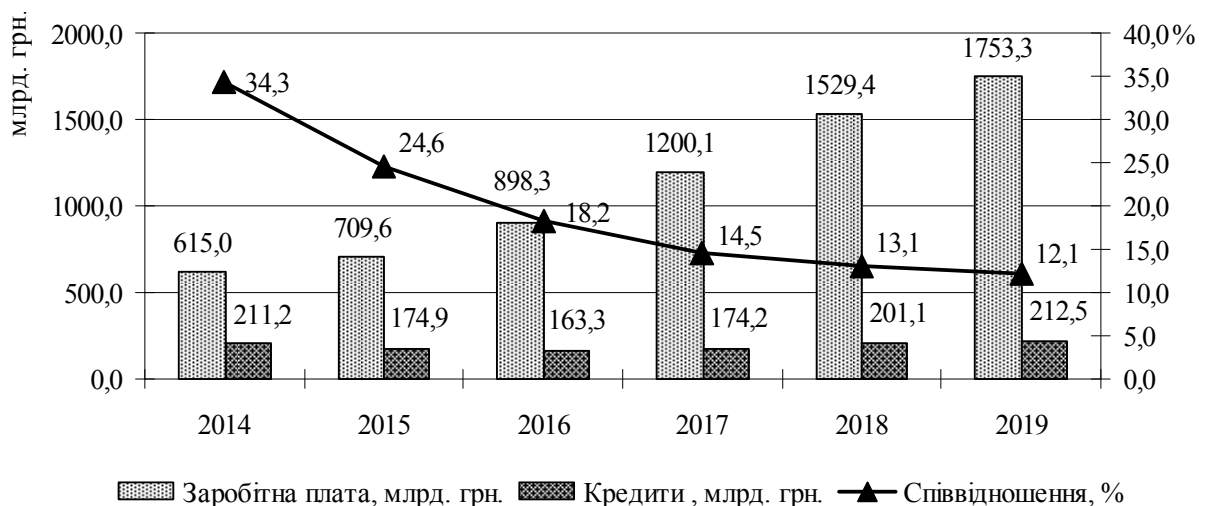

Рисунок 2.3 – Співвідношення кредитів та заробітної плати в Україні в 2014-2019 рр.

Джерело: Складено за даними [15,66]

Як бачимо, рівень кредитів по відношенню до заробітної плати знизився: якщо у 2014 році рівень кредитів складав 34,3%, то у 2019 році цей показник вже склав 12,1%. На нашу думку, вітчизняні домогосподарства знизили кредитне навантаження через невизначеність свого фінансового стану в майбутньому та підвищення вимог комерційних банків до потенційних позичальників.

Розраховані данні свідчать про те, що кредитні ресурси не стали вагомою складовою у фінансових ресурсах вітчизняних домогосподарств.

Відповідно до інституційного підходу щодо визначення джерел формування фінансових ресурсів домогосподарств складемо таблицю 2.6 для використання даного підходу до аналізу та визначення структури доходів домогосподарств.

У таблиці 2.6 наведено розраховані обсяги фінансових ресурсів домогосподарств в динаміці за 2017-2019 роки відповідно до інституційних джерел походження.

На основі виконаних розрахунків можемо сказати, що пропорції, в яких виникають відносини з інституційними секторами національної економіки з приводу формування фінансових ресурсів, у 2019 році були наступні : нефінансові корпорації – 44,48 %; фінансові корпорації – 7,12 % ; сектор загального управління – 29,77 % ; домогосподарства –15,80 %. Тобто, домогосподарства лише шосту частину ресурсів формують на свій розсуд, не покладаючись на інших суб'єктів економічних відносин. Розмір пенсій та субсидій, які домогосподарства отримують від держави є досить значним (майже третина), але загальний обсяг заробітної плати набуває все більшої ваги в формуванні фінансових ресурсів домогосподарств (від 42,68% у 2017році до 44,48%у 2019 році). Фінансові ресурси, які отримують домогосподарства від відносин с фінансовим сектором можна охарактеризувати як незначні, бо складають менше ніж 8 %.

Таблиця 2.6 – Фінансові ресурси домогосподарств відповідно до інституційних джерел походження за 2017-2019рр.[15; 57; 66; 78]

Сектори національної економіки	Фінансові ресурси домогосподарств	2017	2018	2019	2017	2018	2019
		млрд. грн.	млрд. грн.	млрд. грн.	%	%	%
Нефінансові корпорації	Оплата праці	1209,1	1529,4	1753,3	42,68	43,86	44,48
	Дивіденди	4,36	4,78	5,02	0,15	0,14	0,13
Усього в секторі					42,83	44,00	44,61
Фінансові корпорації	Кредити	174,2	201,1	212,5	6,15	5,77	5,39
	Проценти (від вкладів)	47,8	47,9	52,0	1,69	1,37	1,33
	Страхові виплати	10,6	12,5	15,0	0,37	0,36	0,38
	Пенсійні виплати недержавних пенсійних фондів	1,2	1,2	1,2	0,04	0,03	0,03
Усього в секторі					8,25	7,53	7,12
Сектор загального управління	Пенсії, стипендії, соціальні допомоги	878,5	1050,7	1169,2	31,01	30,13	29,66
	Субсидії	3,98	2,7	4,07	0,14	0,08	0,10
Усього в секторі					31,15	30,21	29,77
Домогосподарства	Доходи від власності	78,7	91,2	94,5	2,78	2,62	2,40
	Допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	174,0	204,4	224,6	6,14	5,86	5,70
	Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	102,1	175,2	222,0	3,60	5,02	5,63
	Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	79,1	92,7	106,4	2,79	2,66	2,70
	Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	69,6	73,0	81,7	2,46	2,09	2,07
Усього в секторі					14,98	15,60	15,80
Усього ресурсів		2833,3	3486,8	3941,5	100	100	100

Зниження їх частки до 7,12% у 2019 році свідчить про нерозвиненість фондового ринку з одного боку і про обмеженість ресурсів домогосподарств для інвестування – з іншого. Надходження від родичів на рівні 6%, на наш погляд, свідчать про тенденції щодо трудової міграції та формування фінансових ресурсів від іноземних нефінансових корпорацій.

Також, доходи від підприємницької діяльності, доходи від власності, продажу сільськогосподарської продукції на рівні 3,60% у 2017 році для

країни, що декларує розвиток ділової активності малого і середнього бізнесу можна вважати дуже низьким, але необхідно відмітити позитивну тенденцію до збільшення частки цих доходів до 5,63% у 2019 році.

Також необхідно зазначити, що статистична інформація щодо фінансових ресурсів домогосподарств не систематизована відповідно до інституційних секторів національної економіки. А це приводить до того, що відсутність інформації щодо вхідних та вихідних потоків по сектору домогосподарств, не дозволяє розробляти дієві напрями вдосконалення їх відносин з нефінансовими корпораціями, фінансовими корпораціями, сектором загального управління та некомерційними організаціями, що обслуговують домогосподарства.

Переважаючі вхідні потоки домогосподарств від держави (через пенсії та субсидії) над потоками від нефінансових та фінансових корпорацій можна вважати як вкрай небезпечною ситуацією для фінансової системи та економіки країни в цілому.

В той же час, така ситуація підтверджує висновки, що раніше були вже зроблені про низький рівень оплати праці та нерозвиненість фінансового ринку, високі ставки відсотка за кредитами, особливості поведінки населення щодо формування накопичень тощо.

Розрахунки за 2017-2019 роки визначили сталі тенденції щодо формування фінансових ресурсів домогосподарств.

Змінити стан економіки можна, у тому числі, переглянувши роль фінансів домогосподарств в системі їх взаємовідносин з іншими підсекторами через зміни обсягів фінансових потоків та їх перенаправлення.

Недосконалість статистичних розрахунків не дозволила виокремити фінансові потоки домогосподарств з підсектором «некомерційні організації». В той час, як майже кожне вітчизняне домогосподарство стикається з проблемою оплати навчання дітей та оплатою медичних послуг, що склали 5,72 % у споживчих грошових витратах домогосподарств у 2019

році. Виходячи з реформ у названих сферах такі витрати домогосподарств можуть і надалі зростати.

Отже, можемо зазначити, що важливішою передумовою успіху у вирішенні проблеми формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств у фінансовій системі є аналіз та визначення особливостей зміни структури.

Проведений аналіз показав, що протягом останніх років в Україні все таки відбуваються позитивні зрушення у структурі загальних доходів населення – збільшення питомої ваги оплати праці, незначне зростання доходів від підприємницької діяльності і самозайнятості, а також зниження частки натуральних доходів і трансфертів у вигляді пільг та субсидій. Проте, загальний рівень доходів у країні залишається вкрай низьким, у першу чергу, внаслідок низьких стандартів оплати праці.

Невпинне зменшення зареєстрованих доходів від найманої праці примушує більшість домогосподарств приховувати свої доходи, що ускладнює аналіз рівня життя домогосподарств.

В умовах, що склалися, переважна більшість населення України усвідомила, що власний добробут залежить, передусім, від самостійності та власної активності, тобто здатність людини створювати власний добробут, не сподіваючись на допомогу держави. В той же час, дослідження динаміки та стану фінансових ресурсів домогосподарств як індикаторів рівня та якості життя населення повинно визначати напрямки державної політики щодо підвищення добробуту.

2.2 Аналіз розподілення та використання фінансових ресурсів домогосподарств України

В сучасних умовах відбувається трансформація функцій традиційних учасників ринкових відносин, включених в розширену модель грошових потоків доходів і витрат, в якій домогосподарства представлені як один з найбільш масових економічних суб'єктів.

В сформованих соціально-економічних умовах одним з найбільш перспективних джерел зростання української економіки є активізація формування та використання внутрішнього інвестиційного потенціалу країни, значну роль у формуванні якого відіграють фінансові ресурси домогосподарств.

Рівень доходів і спроможність за їх рахунок забезпечувати не лише першочергові потреби індивіда, але й здійснювати розвиток людського капіталу, можна простежити за допомогою структури витрат населення.

У таблиці 2.7 наведено динаміку витрат населення за 2014–2019 роки.

За даними таблиці 2.7 бачимо, що у 2017–2019 роках майже 90 – 92% фактичних витрат складають витрати на придбання товарів та послуг. При цьому доля витрат на продукти харчування дещо знизилася і в 2019 році мала найменше значення 46,8% проти 2015 року – 53,1%.

Зазначимо, що згідно з класифікацією ООН, якщо 60% витрат сімейного бюджету йде на харчування, то це означає, що члени домогосподарства проживають у злиденності. Для порівняння: у США цей показник досягає 20%, у країнах Західної Європи – в середньому 25%, а в країнах, що розвиваються, – майже 60% [37, с. 275].

Таблиця 2.7 – Динаміка витрат та заощаджень населення України за 2014–2019 рр. [66].

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	4	5	6	7	8	9
Витрати та заощадження, всього, млн. грн.	1516768	1772016	2051331	2652082	3248730	3699346
зокрема,						
придбання товарів та послуг, млн. грн., %	1316757; 86,8	1568173; 88,5	1840262; 89,7	2359985; 89,0	2874971; 88,5	3406202; 92,1
у тому числі: продукти харчування та безалкогольні напої, %	51,9	53,1	49,8	47,9	47,1	46,8
доходи від власності (сплачені), млн. грн., %	23495; 1,5	18583; 1,0	15564; 0,8	21561; 0,8	29275; 0,9	39273; 1,1
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти, млн. грн., %	145736; 9,6	154187; 8,7	182914; 8,9	239898; 9,0	302237; 9,3	370036; 10,0
нагромадження нефінансових активів, млн. грн., %	2912; 0,2	-2117; -0,1	-5481; -0,3	-32060; -1,2	-22889; -0,7	-21148; -0,6
приріст фінансових активів, млн. грн., %	27868; 1,8	33190; 1,9	18072; 0,9	62698; 2,4	54436; 2,0	-95017; -2,7

Необхідно відмітити, що за період 2014-2019 рр. найбільш динамічно в структурі витрат зросли поточні податки та інші сплачені трансферти домогосподарствами – майже у 2,5 рази. У 2019 р. ця стаття витрат досягла 370,0 млрд. грн., або 10 % усіх витрат. Через сплату податків домогосподарства роблять вагомий внесок у формування державного бюджету: згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» його дохідна частина дорівнювала 1026,131 млрд. грн., в т. ч за рахунок податків 860,0 млрд. грн. [61], отже, частка прямих податків домогосподарств становила 43,0 %.

Тенденцію до збільшення витрат підтверджує і динаміка фінансових активів: якщо до 2013 р. їхня частка в структурі витрат досягла 7,2 %, то в подальшому стрімко знижувалися і в 2016 р. їх приріст становив 0,9 %, що

вказує на те показують, що можливість вітчизняних домогосподарств здійснювати накопичення вкрай низька [66]. Як правило формування фінансових активів відбувається за рахунок заощаджень та позик. Це свідчить про наявність певної суми вільних грошових коштів у населення, що і дозволяло здійснювати заощадження. Проте в подальшому ми відмічаємо, що в 2019 році вперше за весь досліджуваний період приріст фінансових активів має взагалі від'ємне значення – 95017 млн. грн., тобто домогосподарства витрачали попередні заощадження, і не могли нагромаджувати кошти.

В той же час за результатами досліджень в Україні обсяг готівки в обігу поза банківською системою України за 2019 рік зріс на 6% – до 385 млрд. грн. На тлі тенденції зменшення реальних доходів домогосподарств схильність до заощаджень зростає. За останні роки іноземна валютна готівка поза банківською системою, згідно з оцінками експертів, зросла в Україні, склавши 58 млрд. дол. США, пік цього явища припав на 2014–2015 рр.[17, с. 63].

Функціонування сучасних національних фінансових систем передбачає обов'язкову участь домогосподарств у кругообігу фінансових ресурсів: суб'єкти із профіцитом бюджету є постачальниками вільних коштів на фінансові ринки шляхом їх розміщення у фінансові інструменти (депозити, цінні папери і т. п.). Домогосподарства можуть інвестувати кошти у засоби виробництва для здійснення індивідуальної підприємницької діяльності, у діючі підприємства з метою отримання частини прибутку (у цінні папери, або інші документи з метою отримання дивідендів, процентів). Частина коштів нагромаджується у вигляді готівки.

Тобто, домогосподарства накопичення використовують, по-перше, як певні резерви (гривня, іноземна валюта, цінні папери, золото тощо) без інвестування, а по-друге, як інвестиції для отримання додаткового доходу.

Серед усієї сукупності фінансових посередників найважливішу роль у фінансовому забезпеченні добробуту домогосподарств відіграють банківські установи, пенсійні фонди, страхові компанії, кредитні спілки, інвестиційні компанії та інші фінансово-кредитні інститути в Україні.

Банківські установи є посередниками між власниками коштів та їх користувачами, основне їх призначення полягає в забезпеченні економіки країни фінансовими ресурсами, необхідними для її стійкого розвитку, також вони відіграють важливу роль у зростанні суспільного добробуту, що підтверджується динамікою депозитних і кредитних операцій за участю домогосподарств.

Водночас, аналізуючи експертні оцінки фахівців, можемо зазначити, що в Україні 53 % населення зберігає вільну готівку дома, в тому числі: 42 % заощаджень у гривнях, і 11 % - в іноземній валюті [88, с. 157].

В економічно розвинутих країнах розповсюдження набули різноманітні інвестиційні та венчурні фонди. Досвід таких країн як Великобританія та США показує, що маже 50 % домогосподарств є учасниками того чи іншого фонду. В Україні таку форму фінансових активів домогосподарства майже не використовують.

Зрозуміло, що вітчизняні домогосподарства по-різному ставляться до накопичення взагалі й форм їх використання. Це залежить від віку, статі, навіть галузі в якій працює особа, сезонності тощо.

Стан фінансового ринку, умови ведення підприємницької діяльності, система оподаткування та інші фактори впливають на вибір форми накопичення домогосподарствами. Але, стандартний підхід при відсутності або незначній інфляції базується на порівнянні дохідності від вкладення в той чи інший інструмент.

В Україні через недостатню розвиненість фондового ринку найбільш використовуваними формами накопичень є готівка та банківські депозити. У таблиці 2.8 наведено динаміку та структуру депозитів домогосподарств за видами валют.

Таблиця 2.8 – Депозити домогосподарств в Україні за видами валют в динаміці за 2014 – 2019 рр. (залишки коштів на кінець періоду)[15]

Період	Усього		За видами валют:						
			у національній валюті		в іноземній валюті		в т.ч. у розрізі валют, млрд. грн.		
	млрд. грн.	темп росту,%	млрд. грн.	частка,%	млрд. грн.	частка,%	долар США	євро	інша валюта
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2014	418,1	94,6	200,9	48,1	217,2	51,9	181,1	34,2	1,9
2015	410,9	98,3	198,9	48,4	212,0	51,6	177,4	33,0	1,6
2016	444,7	108,2	209,6	47,1	235,1	52,9	199,3	34,5	1,3
2017	495,3	111,4	252,4	51,0	242,9	49,0	203,7	38,1	1,1
2018	530,3	107,1	289,4	54,6	240,9	45,4	202,6	37,2	1,1
2019	576,1	108,6	339,2	58,9	236,9	41,1	198,4	37,5	1,0
2019р. до 2014р.,%	137,8	114,8	168,8	122,5	109,1	79,2	109,6	109,6	52,6

Дані наведені в таблиці 2.8, показують, що депозити за період 2014 - 2019 років зросли з 418,1 млрд. грн. до 576,1 млрд. грн., або на 37,8%. При цьому ріст обсягів депозитів у національній валюті склав 68,8%, депозитів у іноземній валюті – лише 9,1%, що вказує на зростання довіри вкладників до національної валюти.

Аналіз структури депозитів за видами валют, показав, що на початок аналізованого періоду більше половини (51,9%) заощаджень зберігалося в іноземній валюті, проте на кінець 2019 року частка депозитів у національній валюті зросла до 58,9%, відповідно частка депозитів у іноземній валюті зменшилася до 41,1%. Така позитивна динаміка свідчить про укріплення національної грошової одиниці.

Серед видів іноземної валюти вітчизняні домогосподарства віддавали перевагу депозитам у доларах США, їх доля складала в межах 83-84%, значно менше у євро – 14-15%.

У таблиці 2.9 наведено динаміку та структуру депозитів домогосподарств за строками зберігання.

Таблиця 2.9 – Динаміка та структура депозитів домогосподарств за строками зберігання за 2014 - 2019 рр. [15]

Період	Усього		Зокрема, за строками							
			на вимогу		до 1 року		від 1 до 2 років		більше 2 років	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %	млрд. грн.	частка, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2014	418,1	100	100,2	24,0	135,6	32,4	167,8	40,1	14,6	3,5
2015	410,9	100	112,5	27,4	176,4	42,9	106,2	25,8	15,8	3,8
2016	444,7	100	129,6	29,1	171,5	38,6	138,2	31,1	5,4	1,2
2017	495,3	100	166,0	33,5	181,1	36,6	142,0	28,7	6,2	1,3
2018	530,3	100	203,4	38,4	210,2	39,6	109,9	20,7	6,8	1,3
2019	576,1	100	240,1	41,7	237,7	41,3	92,7	16,1	5,6	1,0

Наведені в таблиці 2.9 дані показують, що домогосподарства на початок аналізованого періоду зберігали більшу частину вільних коштів або на депозитних рахунках до 1 року (32,4 %), або строкових депозитах від 1 року до 2 років (40,1 %). Але за останніх п'ять років структура заощаджень домогосподарств кардинально змінилася. Якщо зросла доля депозитів на вимогу (з 24,0% до 41,7%) та депозитів до 1 року (з 32,4% до 41,3%), то частка довгострокових депозитів скоротилася втричі. Тобто, нестабільна фінансова ситуація 2015-2016рр., непередбачувані зміни процентних ставок, стрибки курсу валют тощо не сприяли довгостроковим заощадженням.

Найбільш ілюстративним показником динаміки депозитів є співвідношення депозитів домогосподарств та заробітної плати в Україні (рис. 2.4). Як бачимо з рисунку рівень депозитів відносно заробітної плати складав за аналізований період 68 % - 33 %. Найбільший рівень 68% склав у 2014 р. поступово знизився до 32,9 % (найнижчий рівень за останні десять років) у 2019 році.

Як показав аналіз, починаючи з 2016 року спостерігається тенденція до зростання обсягу депозитів домогосподарств у банківській системі. Залученню депозитних коштів сприяла діюча система гарантування вкладів [88, с. 159].

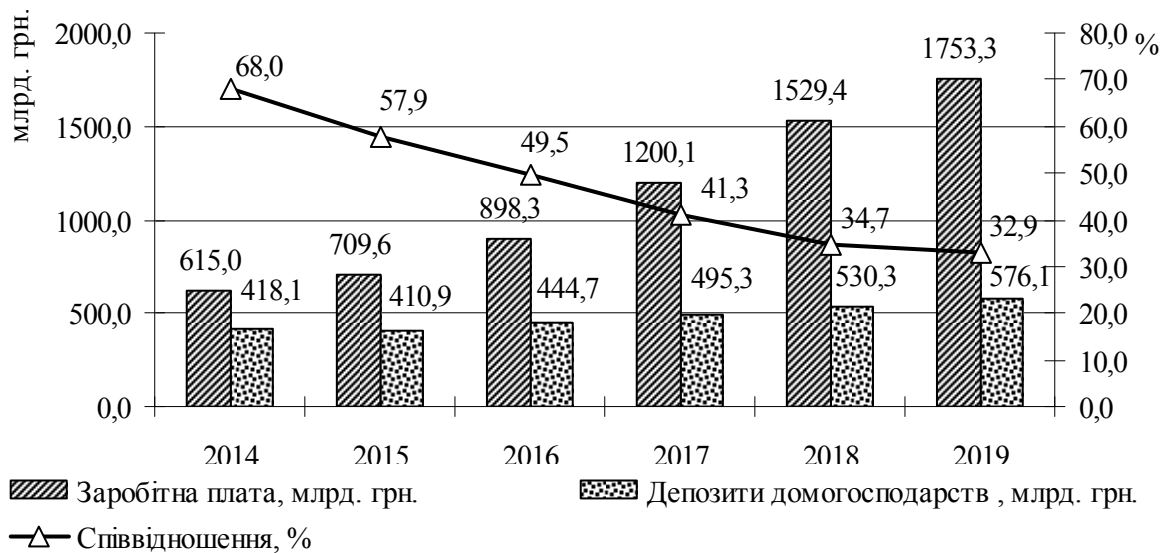

Рисунок 2.4 – Співвідношення депозитів домогосподарств і заробітної плати за 2014-2019рр.

Джерело: Складено за даними [15,66]

Рішенням адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у лютому 2007 року було збільшено розмір відшкодування коштів вкладникам у разі банкрутства банку до 25 тис. грн., у серпні – до 50 тис. грн. На сьогоднішній час – 200 тис. грн.

Рівень депозитів по відношенню до ВВП також показав, що використання таких джерел ресурсів є незадовільний (рис. 2.5).

Рисунок 2.5 – Співвідношення депозитів домашніх господарств і ВВП за 2009-2019рр., %.

Джерело: складено за даними [15,22]

Найвищим цей показник у досліджуваному періоді був у до кризовому 2013 році 30,4%. Починаючи з 2014 року рівень депозитів по відношенню до ВВП стабільно знижувався на 2 п.п. У 2019 році темпи зниження дещо скоротилися (до 0,4 п.п. за рік). Депозитна поведінка населення обумовлена декількома чинниками. На наш погляд, основна полягає у недовірі до фінансово-кредитних установ на основі негативного досвіду співпраці населення з ними. Інші обумовленні зниженням реальних доходів домогосподарств, невизначеністю фінансового стану у майбутньому, проблемами розвитку ринку фінансових послуг тощо.

Крім банківських депозитів домогосподарства активно користуються фінансовими інструментами небанківського фінансового сектора національної фінансової системи. Так, табл. 2.10 відображає динаміку показників формування та використання небанківськими фінансовими посередниками заощаджень домогосподарств в Україні за 2015-2019рр.

Таблиця 2.10 – Динаміка показників формування та використання небанківськими фінансовими посередниками заощаджень домогосподарств в Україні за 2015-2019рр. [57, 78]

Показник	Одиниця виміру	2 015	2 016	2 017	2 018	2 019
1	2	3	4	5	6	7
Валові страхові премії, отримані від страхувальників-фізичних осіб	сума, млн. грн.	10239,5	13220	15555,6	18431,0	21632,0
	темп росту, %	107,6	129,1	117,7	118,5	117,4
Валові страхові виплати страхувальникам-фізичним особам	сума, млн. грн.	3197,5	3796,9	4976,5	5913,3	6618,1
	темп росту, %	111,7	118,7	131,1	118,8	111,9
Чисті інвестиції заощаджень домогосподарств страховими компаніями	сума, млн. грн.	7042,0	9423,1	10579,1	12517,7	15013,9
	темп росту, %	105,8	133,8	112,3	118,3	119,9
Внески членів кредитних спілок на депозитні рахунки (залишок на кінець періоду)	сума, млн. грн.	855,2	831,8	937	1045,7	1208,6
	темп росту, %	97,3	112,6	111,6	115,6	86,4
Кредити надані членам кредитних спілок (залишок на кінець періоду)	сума, млн. грн.	1792,7	1799,5	1902,3	2018,0	2283,2
	темп росту, %	89,9	100,4	105,7	106,1	113,1
Чисті інвестиції заощаджень домогосподарств кредитними спілками	сума, млн. грн.	-967,7	-965,3	-972,3	-1074,6	-937,5

Продовження таблиці 2.10

1	2	3	4	5	6	7
Пенсійні внески	сума, млн. грн.	1886,8	1895,2	1 897,3	2 000,5	2 160,8
	темп росту, %	104,3	100,4	100,1	105,4	108,0
Пенсійні виплати	сума, млн. грн.	557,1	629,9	696,3	809,9	947,4
	темп росту, %	132,2	113,1	110,5	116,3	117,0
Чисті інвестиції пенсійних внесків недержавними пенсійними фондами	сума, млн. грн.	1329,7	1265,3	1201	1190,6	1213,4
	темп росту, %	95,9	95,2	94,9	99,1	101,9
Інвестиції ІСІ з коштів фізичних осіб	сума, млн. грн.	3340	4090	4360	4780	5468
	темп росту, %	122,3	122,5	106,6	109,6	114,4

Серед небанківських фінансових установ найбільший обсяг фінансових ресурсів від населення залучають страхові компанії, які є інституційними інвесторами. Впродовж 2015-2019 рр. спостерігається стабільне зростання валових премій, отриманих від страхувальників-фізичних осіб. Рівень страхових виплат дозволяє страховим компаніям інвестувати від $\frac{2}{3}$ до $\frac{3}{4}$ заощаджень домогосподарств. Приріст чистих інвестицій, сформованих із залучених коштів населення через страхові поліси, стабільно зростає впродовж останніх п'яти років.

На другому місці по формуванню заощаджень домогосподарств перебувають недержавні пенсійні фонди. Їх особливість полягає у тому, що джерелами фінансування особистих пенсійних заощаджень виступають власні кошти населення та відрахування роботодавців. Більше того, приріст безготівкових заощаджень домогосподарств на рахунках у недержавних пенсійних фондах залежить більше від соціальних умов на ринку праці, ніж від реальних доходів населення. Пенсійні внески впродовж 2015-2019 рр. стабільно зростали, однак із значними коливаннями в інтенсивності від 1% до 8%. Найнижчий приріст пенсійних внесків спостерігався у 2016-2017 рр., що стало відлунням значної девальвації гривні та зниженням соціальних стандартів роботодавцями через погіршення економічних умов господарювання. Варто вказати на те, що недержавні пенсійні фонди в Україні мають низький інвестиційний потенціал на ринку капіталів, що не характерно для зарубіжних країн. Чисті інвестиції пенсійних внесків

недержавними пенсійними фондами мали негативну динаміку з 2015 р. по 2018 р. Тільки за 2019 р. маємо 1,9% приросту інвестицій недержавних пенсійних фондів, сформованих із заощаджень домогосподарств.

Водночас пенсійні виплати – це одне із джерел доходів населення, яке може частково набувати іншої форми заощаджень. Темп росту пенсійних виплат впродовж 2015-2019 рр. був стабільно позитивним, хоча з помітним зниженням інтенсивності. Це означає, що недержавні пенсійні фонди управляють формами заощаджень населення через програми пенсійного страхування.

Інститути спільного інвестування залучають тимчасово вільні кошти населення й у повному обсязі інвестують їх в економіку. Попит домогосподарств на інвестиційні послуги є стабільним. Втім, він повністю залежить від рівня доходів домогосподарств. Тому, з огляду на коливання реальних доходів населення впродовж 2015-2019 рр. спаду набула й інтенсивність приросту коштів, залучених інститутами спільного інвестування. Якщо у 2015-2016 рр. кошти фізичних осіб, вкладені у цінні папери інститутів спільного інвестування, збільшувались на 22% щорічно, то починаючи з 2017 р. цей відсоток зменшився до рівня 6-14%. Така ситуація є наслідком зниження рівня добробуту населення в Україні, який вимірюється можливостями отримувати заробітну плату у розмірі, достатньому для забезпечення та розвитку індивідуальних та спільних потреб членів домогосподарства, а не можливістю отримувати соціальні допомоги від держави.

Для населення найменш привабливим інститутом з точки зору формування заощаджень були і залишаються кредитні спілки. Про це свідчить від'ємне сальдо чистих інвестицій кредитних спілок. Цей вид фінансових установ небанківського типу найбільш тісно пов'язаний із розвитком малого бізнесу. Тому, фінансові проблеми підприємців, що виникають через регуляторні зміни, падіння внутрішнього попиту та інше, негативно впливають на фінансовий стан кредитних спілок.

Суттєве зменшення концентрації заощаджень населення у вітчизняних фінансових інституціях, на наш погляд, пов'язана з низкою причин, а саме:

- падіння купівельної спроможності населення, відсутність впевненості у стабільності доходів та очікування подальшого зниження заробітних плат;
- недостатнім розвитком інституту фінансового посередництва (зокрема, небанківських фінансових установ, спроможних стабільно й ефективно співпрацювати з населенням);
- обмеженою пропозицією спеціальних інвестиційних інструментів для використання пересічними громадянами;
- недовірою до діяльності держави загалом та фінансових посередників зокрема, що пов'язано з відсутністю ефективної системи державних гарантій збереження заощаджень населення зокрема;
- неналежним рівнем фінансової грамотності населення та відсутністю ощадно-інвестиційної культури серед вітчизняних домогосподарств;
- незрілістю інституту фінансового (інвестиційного) консультування фізичних осіб;
- відсутністю ефективного податкового стимулювання інвестицій громадян;
- високим рівнем тінізації економіки.

Підсумовуючи вище сказане, можна констатувати, що найважливішу роль серед фінансових посередників у визначенні показників добробуту домогосподарств відіграють банки, діяльність яких веде до зростання реальних доходів громадян від розміщення заощаджень, а також до розширення їхніх фінансових можливостей завдяки кредитуванню. Натомість вплив інших інститутів фінансового ринку на фінансові ресурси домогосподарств залишається мізерним. Однак страхові компанії, інвестиційні компанії та пенсійні фонди, є одними з найпоширеніших структур для накопичення й ефективного розміщення

коштів домогосподарств, і надають громадянам відчуття впевненості, захищеності від соціальних ризиків.

Відповідно до інституційного підходу щодо визначення джерел формування фінансових ресурсів домогосподарств запропоновано використання даного підходу й до аналізу та визначення структури витрат.

У таблиці 2.11 наведено розраховані обсяги витрат домогосподарств в динаміці за 2017-2019 роки відповідно до інституційних секторів національної економіки.

Таблиця 2.11 – Витрати домогосподарств відповідно до інституційних секторів національної економіки за 2017-2019 рр. [15; 57; 66; 78]

Сектори національної економіки	Фінансові ресурси домогосподарств	2017	2018	2019	2017	2018	2019
		млрд. грн.	млрд. грн.	млрд. грн.	%	%	%
Нефінансові корпорації	Споживчі грошові витрати	1977,6	2438,8	2954,2	69,8	69,9	75,0
	В тому числі:						
	Продовольчі товари	964,8	1243,8	1483,0	50,2	48,8	51,0
	Непродовольчі товари	477,5	541,0	704,6	23,2	24,4	22,2
	Послуги	535,3	654,0	766,6	25,9	27,1	26,8
Усього в секторі					69,8	69,9	75,0
Фінансові корпорації	Купівля акцій, сертифікатів, валюти, вклади до банків	304,8	399,28	295,7	10,8	11,5	7,5
Усього в секторі					10,8	11,5	7,5
Сектор загального управління	Податки, збори, обов'язкові внески	239,9	302,2	370,0	8,5	8,7	9,4
Усього в секторі					8,5	8,7	9,4
Домогосподарства	Усього в секторі	311,0	346,5	321,6	11,0	9,9	8,2
	В тому числі:						
	Витрати на особисте підсобне господарство	44,8	50,3	30,0	1,6	1,4	0,8
	Допомога родичам, іншим особам	174,0	204,4	224,6	6,1	5,9	5,7
	Купівля нерухомості	45,0	41,22	29,7	1,6	1,2	0,8
	Капітальний ремонт, будівництво житла та інших будівель	39,1	42,5	29,5	1,4	1,2	0,7
	Аліменти	2,3	2,7	2,5	0,1	0,1	0,1
	Інші витрати	5,8	5,4	5,3	0,2	0,2	0,1
Усього ресурсів		2833,3	3486,8	3941,5	100,0	100,0	100,0

Розрахунки показали, що основні витрати домогосподарств пов'язані з сектором не фінансових корпорацій, а саме майже 70-75% їх загального обсягу. Споживчі витрат домогосподарств поділяються на продовольчі товари (в середньому 50,0%), непродовольчі товари (в середньому 23%) та послуги (в середньому 27%).

Витрати домогосподарств пов'язані з купівлею акцій, сертифікатів, валюти та вкладів до банків у 2017-2019 році склали трохи більше ніж 10%. Сплачені податки складають близько 10% до загальних витрат. Зрозуміло, що основний їх обсяг (непрямі податки та акцизи) включені до обсягу споживчих витрат.

Неспоживчі грошові витрати пов'язані з сектором домогосподарств склали у 2017 році 7,6%, у 2018-2019 роках 7,3% та 6,5% відповідно. В складі таких витрат найбільшу питому вагу складають витрати на особисте підсобне господарство та допомога родичам.

Аналіз показав, що на сьогодні домогосподарства функціонують на основі законів ринку і беруть участь у всіх фазах відтворювального процесу, а їх фінанси виступають невід'ємною частиною національної фінансової системи як сукупності фінансових відносин між усіма інституційними секторами економіки.

Економічне становище домогосподарств справляє визначальний вплив на стан фінансової системи країни, це обумовлено тим, що за умови концентрації основної частки національного доходу в руках домогосподарств поділ структури їх наявного доходу на споживчу і заощаджувальну частину дозволяє фінансувати як просте, так і розширене відтворення в будь-якій економічній системі.

2.3 Оцінка ролі фінансів домогосподарств як каналу трансформації заощаджень в інвестиційний капітал

Одним із найбільш актуальних питань як для розвинених, так і трансформаційних ринкових економік й до сьогодні залишається проблема трансформації тимчасово вільних коштів населення в інвестиції, адже саме через інвестиційний канал здійснюється вплив заощаджень на функціонування усїєї економічної системи. З метою формування рекомендацій щодо вдосконалення механізму формування інвестиційного капіталу з внутрішніх джерел фінансового ринку українські науковці (Шинкарук Л. В., Барановська І. В., Мілман Л. М.) дослідили питання формування інвестиційного потенціалу домогосподарств та його роль у забезпеченні модернізації економіки України. Вчені дійшли висновку про відсутність на рівні держави належним чином організованого механізму трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції. Наслідками цього визначені такі загрози, як: ризик втрати доходу від внутрішніх фінансових ресурсів, що генеруються домогосподарствами; недоотримання валового внутрішнього продукту внаслідок незабезпечення покриття потенційно можливої частки дефіциту інвестиційних ресурсів; ймовірність поширення нефінансових норм економічної поведінки домогосподарств та збільшення тінізації їх доходів; подальше зниження інвестиційної активності населення [93, с. 22].

Акцент на проблемах участі фінансових посередників у процесі трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції зробив О. А. Задоя. За висновком вченого кошти, залучені інституційними інвесторами, не потрапляють у реальний сектор економіки, залишаючись в обігу на фінансовому ринку зі спекулятивною метою. Автор показав можливість забезпечення макроекономічної рівноваги на основі досягнення балансу між

заощадженнями та інвестиціями через застосування засобів державного регулювання [94].

Проведемо порівняння фінансових посередників за рівнем трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал (табл. 2.12).

Таблиця 2.12 – Динаміка показників трансформації фінансовими посередниками заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал в Україні за 2014-2019рр. [15,57,78].

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7
Депозити домашніх господарств, всього, млн. грн.	418135	410895	444679	495313	530250	576126
Кредити, надані фізичним особам, млн. грн.	211215	174869	163333	174182	201102	212515
Рівень інвестування заощаджень домогосподарств банками, %	49,5	57,4	63,3	64,8	62,1	63,1
Валові страхові премії, отримані від страхувальників-фізичних осіб, млн. грн.	9519,9	10239,5	13220	15555,6	18431,0	21632,0
Валові страхові виплати страхувальникам-фізичним особам, млн. грн.	2862,6	3197,5	3796,9	4976,5	5913,3	6618,1
Рівень інвестування заощаджень домогосподарств страховими компаніями, %	69,9	68,8	71,3	68,0	67,9	69,4
Внески членів кредитних спілок на депозитні рахунки, млн. грн.	989,8	855,2	831,8	937	1045,7	1208,6
Кредити надані членам кредитних спілок, млн. грн.	1994,4	1792,7	1799,5	1902,3	2018,0	2283,2
Рівень інвестування заощаджень домогосподарств кредитними спілками, %	-101,5	-109,6	-116,3	-103,0	-93,0	-88,9
Пенсійні внески всього, млн. грн.	1808,2	1886,8	1895,2	1897,3	2000,5	2160,8
Пенсійні виплати всього, млн. грн.	421,4	557,1	629,9	696,3	809,9	947,4
Загальний рівень інвестування недержавними пенсійними фондами пенсійних внесків, %	76,7	70,5	66,8	63,3	59,5	56,2
Інвестиції ІСІ з коштів фізичних осіб, млн. грн.	2730	3340	4090	4360	4780	5468
Мобілізовані фінансовими посередниками заощадження домогосподарств, всього млрд. грн.	433,18	427,22	464,72	518,06	556,51	606,60
Кредити й страхові виплати населенню, млрд. грн.	216,49	180,42	169,56	181,76	209,84	222,36
Загальний рівень трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал, %	50,0	57,8	63,5	64,9	62,3	63,3

На сьогодні найбільш прогресивною формою трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал є система колективного інвестування. Загальний обсяг випусків інвестиційних цінних паперів пайових та корпоративних фондів, зареєстрованих Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку впродовж 2019 р., становив 37,95 млрд. грн., що майже вдвічі більше порівняно з 2018 р. (22,55 млрд. грн.) [78]. Серед фінансових посередників небанківського типу інститути спільного інвестування (ІСІ) займають провідне місце за обсягом фінансових ресурсів, які ними генеруються та перерозподіляються в економіці. Після банків інститути спільного інвестування за розміром активів на другому місці. Втім, інтенсивність нарощування ресурсної бази інституційні інвестори вища, ніж у банків. За 2014-2019 рр. активи інститутів спільного інвестування більше ніж подвоїлися, в той час активи банків збільшилися на 29% [66,78]. У структурі активів діючих ІСІ станом на 01.01.2019р. переважала дебіторська заборгованість (57,6%), інші інвестиції (25,6%) та акції (5,9%). Така структура пояснюється тим, що частка венчурних фондів у загальних активах ІСІ становила понад 90%, тому структура їх портфеля помітно позначається на структурі активів зведеного портфеля [78].

Дослідження показали, що в Україні розвиток ринку інвестиційних послуг стримують такі проблеми: недосконалість нормативно-правової бази функціонування фондового ринку, корпоративного управління і захисту прав та інтересів інвесторів і акціонерів; недостатня ефективність інфраструктури фондового ринку, а саме недосконалість діяльності інститутів спільного інвестування; непрозорість фондового ринку, яка виявляється у невідповідності рівня розкриття інформації міжнародним нормам і стандартам, інформаційній закритості багатьох учасників ринку цінних паперів, недостатній поінформованості фізичних осіб, низькому рівні знань щодо здійснення інвестиційних операцій на фондовому ринку; використання державних цінних паперів як спекулятивного фінансового інструменту, що

не сприяє розвитку фондового ринку; відсутність активності у сегменті обігу фондових деривативів.

Звичайно найвищий рівень трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал мають ІСІ (100%). Втім, якщо порівняти їх обсяги трансформованих заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал з аналогічним показником банків, можемо констатувати провідну роль останніх у процесі перерозподілу тимчасово вільних коштів населення в інвестиційні ресурси для економіки України. Комерційні банки, акумулюючи кошти населення, інвестують їх у реальний сектор, фінансовий сектор, а також на підтримку держави. Головним інструментом при цьому виступають кредити. Так, саме кредитний портфель стабільно займає найбільшу питому вагу в активах банків і станом на 01.01.2020р. дорівнює 69% [66].

Поступове відновлення банками кредитування після фактичного заморожування позик у посткризовий період світової фінансової кризи 2008 р. мало довгостроковий зростаючий тренд до кінця 2014 р. Погіршення платоспроможності потенційних позичальників, наростання фінансової кризи у реальному секторі економіки обумовило скорочення банківського кредитування спочатку у 2016 р. (на 0,4%), а наразі й у 2019 р. (на 7,6%). Сьогодні констатується зменшення попиту на кредити зі сторони як населення, так і бізнесу. Цьому сприяє також і встановлення більш жорстких стандартів кредитування та зростання запитів на реструктуризацію від підприємств-позичальників. Через вимушений спад ділової активності в реальному секторі економіки у зв'язку з поширенням пандемії в Україні очікується подальше звуження сфери банківського кредитування, сповільнення припливу коштів клієнтів та зростання усіх ризиків, перш за все – кредитного.

Домінуюча ніша банківського ринку позикових капіталів припадає на реальний сектор економіки. Незважаючи на досить волатильну динаміку обсягів банківського кредитування впродовж 2014-2019рр. частка позик,

отриманих підприємствами зростає до 80% сукупного кредитного портфелю банківської системи [66]. Це свідчить про те, що фінансова стійкість підприємств є вагомим фактором, який визначає якість активів банків. В свою чергу, банківські ресурси є потужним джерелом фінансування розвитку реального сектора економіки держави. Такий тісний взаємозв'язок доводить, що ефективна трансформація заощаджень домогосподарств в інвестиції для реального сектора економіки залежить від взаємопов'язаного вирішення проблем в діяльності банків та підприємств.

Питома вага кредитів, наданих фізичним особам, за 2014-2019 рр. тримається на рівні до 20% [66]. Кредитування населення після «кредитного буму» у 2006-2007 рр. до сьогодні не демонструвало активних темпів розвитку. Причини цього криються у погіршенні платоспроможності існуючих та потенційних позичальників. Подорожчання кредитних ресурсів банків внаслідок інфляції призвело до обмеження попиту на них з боку населення. Як свідчить індекс заробітної плати, який у 2014-2015рр. по всіх регіонах України не перевищував 100%, реальні доходи населення зменшились, а відповідно, це негативно вплинуло на їх платоспроможний попит. Аналогічна ситуація спостерігається з початку 2020 р. [66]. У зв'язку з цим, очікується продовження гальмування розвитку банківського кредитування населення, в той час, як останнє має зростаючі потреби у коштах для задоволення споживчих потреб.

Як наслідок посилення економічної нестабільності та погіршення добробуту населення в Україні вітчизняна банківська система зіткнулася з підвищеним кредитним ризиком. Так, частка проблемної заборгованості станом на 01.01.2020р. досягла половини кредитного портфелю банків України. Банківська практика останніх років взяла на озброєння та активно впроваджує різні схеми реструктуризації заборгованості по кредитах – і попит на такі фінансові послуги зростає. Так, банки пролонгують зобов'язання позичальників, конвертують валютні кредити у гривневі, а при умові погашення всього боргу з відсотками списують штрафні санкції за

допущене у минулі періоди прострочення платежів згідно з графіком погашення кредиту.

За абсолютним показником трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал банки безумовно лідирують поміж усіх фінансових посередників. Крім того, їх відносний показник інвестування заощаджень населення зростає впродовж 2014-2019 рр., що не характерне для інших фінансових посередників. Найгірша ситуація у сфері перерозподілу фінансових ресурсів через кредитні спілки, кредитний портфель яких перевищує обсяг продуктивних активів. Це обумовлює від'ємне сальдо чистих інвестицій в економіку.

Занепад діяльності кредитних спілок припав на 2015 р. На той час вони втратили третину обсягів кредитування. Функціонування кредитних спілок було обтяжене високим рівнем прийнятого кредитного ризику та ускладненням процесу управління ним через погіршення макроекономічних умов (інфляція, девальвація, неплатоспроможність позичальників, банкрутство банків). Варто вказати на те, що основна сума прострочених та неповернених кредитів це кредити, видані до фінансової кризи 2008-2009 рр.. У сучасному портфелі кредитних спілок все ще переважає заборгованість терміном понад дванадцять місяців, питома вага якої станом на 01.01.2020 р. складає більше 60% [57]. Це свідчення того, що кредитні спілки тривалий час переживають кризу ліквідності, яка відображається у хронічному негативному сальдо залучених та розміщених фінансових ресурсів.

Втім, на кінець 2019 р. кредитними спілками сформовано найбільший обсяг капіталу за останні дев'ять років. Отже, базис надійності та стабільності кредитних спілок поволі відновлюється. Надаючи кредити за рахунок капіталу, кредитна спілка не лише максимізує доходність, але й забезпечує себе від ситуацій, коли виникає необхідність в терміновому поверненні значної суми коштів. Насьогодні, відчувши на собі всю складність роботи в кризових умовах, кредитні спілки проводять більш зважену кредитно-депозитну політику. Так, у 2019 р. довгострокові вклади у

кредитних спілках становили $\frac{3}{4}$ депозитного портфеля, а довгострокові кредити – $\frac{2}{3}$ кредитного портфеля. Така політика дозволяє регулювати фінансову рівновагу кредитних спілок, зокрема через збалансування ліквідності попереджувати виникнення проблем із платоспроможністю.

У світовій практиці розвинутих країн інвестиційно привабливим інструментом заощаджень домогосподарств виступають страхові поліси. Для внутрішнього попиту України характерний попит на банківські послуги, однак вітчизняний ринок страхових послуг активно розвивається. Станом на 01.01.2020 р. обсяг активів, дозволених для представлення коштів страхових резервів, становив 63866,8 млн. грн., що на третину більше порівняно із 2014 р. [57]. Звичайно на розвиток страхових резервів негативно вплинули такі чинники, як: втрата активів пов'язана з анексією Автономної Республіки Крим та веденням бойових дій на сході України. Втім, за період з 2014 р. по 2019 р. обсяг страхових резервів даної групи інституційних інвесторів збільшився на 10% [57]. Банківські депозити залишаються пріоритетним напрямком розміщення фінансових ресурсів страхових компаній. Водночас, у структурі їх портфелю цінних паперів відбулися зміни у бік збільшення частки високоліквідних й водночас дохідних державних цінних паперів (у п'ять разів за 2014-2019 рр.). Натомість частка придбаних акцій скоротилася за цей час у чотири рази [57]. Роль інвестицій інституційних інвесторів в економіці полягає у сприянні її розвитку. Ліквідація масштабних наслідків економічної недбалості та розрухи не під силу інституційним інвесторам, оскільки вони несуть відповідальність перед довірцями коштів. З часів здобуття незалежності в Україні відбувається поступове скорочення сфер можливого інвестування ресурсів фінансовими посередниками. Це результат деіндустріалізації вітчизняної економіки, відсутності чіткої економічної стратегії держави та окремих її компонентів таких, як промислова політика, а також втрата останнім часом орієнтирів аграрної політики.

У зв'язку з цим серед факторів, що гальмують процес трансформації страховими компаніями мобілізованих заощаджень населення в інвестиційні

ресурси, слід виділити монополізацію великих виробництв, стагнацію малого бізнесу на тлі макроекономічної нестабільності, які стримують, з одного боку, капіталізацію фондового ринку, з іншого – нарощення фінансового потенціалу індивідуальних інвесторів. Крім того, низький платоспроможний попит населення в Україні, як наслідок його бідності, роблять проблематичним розширення накопичувального страхування у національній валюті, чим забезпечується формування довгострокових ресурсів страховиків.

Можливість фінансувати процес модернізації економіки теоретично має і такий вид інституційних інвесторів, як недержавні пенсійні фонди. Втім, в Україні існує низка об'єктивних та суб'єктивних обмежень для цього процесу. Крім уже вказаних негативних факторів, що впливають на ринок колективних інвестицій, для недержавних пенсійних фондів законодавчо встановлені вимоги, що стосуються обмеження та нормативів інвестування пенсійних коштів в окремі види активів та в конкретні фінансові інструменти. Недержавним пенсійним фондам властиво формувати портфель, до якого входять дохідні інвестиційні інструменти з мінімальним ступенем ризику, які дозволяють забезпечити пенсійні вклади населення від інфляції, забезпечуючи, як правило, середньоринковий рівень приросту капіталу. У зв'язку з цим, інвестиційна стратегія недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових посередників.

Традиційна практика діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні виділила пріоритетні сфери інвестування пенсійних активів. До них відносяться: цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (вище 40% інвестиційного портфелю); депозити в банках (до 40%), облігації підприємств-резидентів (до 10%), акції вітчизняних емітентів та об'єкти нерухомості (в межах 6%) [57].

Найбільш суттєвими проблемами, що стримують процес трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції через інструменти ринку недержавних пенсійних послуг, є такі: недостатня податкова мотивація для

розвитку недержавного пенсійного забезпечення; дефіцит надійних інвестиційних інструментів для розміщення мобілізованих пенсійних вкладів; недостатня інформаційна прозорість діяльності недержавних пенсійних фондів та компаній, що їх обслуговують; низький рівень довіри до цих інститутів з боку потенційних учасників програм недержавного пенсійного страхування.

Зростаючий тренд загального рівня трансформації фінансовими посередниками заощаджень домогосподарств в Україні впродовж 2014-2019 рр. позитивно характеризує процеси перерозподілу тимчасово вільних фінансових ресурсів населення, оскільки їх переважна частка (більше 60%) спрямовується на інвестиції в економіку. Безумовно, макроекономічний ефект трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції виявляється, насамперед, у сприянні стабільності економічного розвитку держави. За сучасних умов в Україні не спостерігається суттєвої концентрації заощаджень населення у вітчизняних фінансових інституціях. Це обумовлено низкою причин, серед яких основними є:

- недостатній розвиток вітчизняного фінансового ринку, здатного повноцінно і цивілізовано працювати з індивідуальним інвестором;
- обмежена пропозиція фінансових послуг та відсутність спеціальних інвестиційних інструментів, призначених для роздрібного інвестора;
- недовіра потенційних інвесторів до діяльності держави як регулятора ринку фінансових послуг та його гравців – фінансових посередників. Більшою мірою, це обумовлено присутністю спекулятивних настроїв у фінансовому секторі, а також відсутністю культури інвестування заощаджень у кількох поколіннях населення України. До сьогодні спостерігається переважання негативного досвіду співпраці населення з фінансовими посередниками на ранньому етапі ринкових відносин та кризових спадів над неналежним рівнем фінансової грамотності;
- значна асиметрія інформації між учасниками ринку фінансових послуг;

- відсутність інституту професійного фінансово-інвестиційного консультування фізичних осіб;

- незабезпечення дієвих податкових стимулів здійснення інвестицій населенням.

Для сприяння перетворенню мобілізованих заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал необхідно провадити цілеспрямовану роботу чотирьох зацікавлених у цьому процесі сторін – держави, фінансових посередників, підприємств і домогосподарств.

Держава як регулятор має забезпечити:

- проведення грошово-кредитної політики з урахуванням необхідності створення стимулів для розвитку внутрішніх джерел інвестицій в економіку;

- розробка та реалізації ефективної промислової політики у складі економічної політики держави для припинення процесу деіндустріалізації, збереження існуючих та створення нових робочих місць; адже більше 50% сукупних доходів населення – це заробітна плата;

- зміни до законодавства з приводу: створення податкових та монетарних стимулів розвитку підприємництва та самозайнятості населення; вирівнювання умов оподаткування пенсійних виплат недержавним пенсійним фондом (мова йде про відмінності в оподаткуванні одноразової виплати та виплати на визначений строк); вдосконалення оподаткування діяльності з адміністрування інвестиційних та недержавних пенсійних фондів; приведення у відповідність діяльності інституційних інвесторів до загальноприйнятих у світовій практиці принципів корпоративного управління; вжиття заходів по зменшенню асиметрії інформації між учасниками процесу формування колективних інвестицій, зокрема, забезпечення розкриття адекватної реальності інформації про рейтинги фінансових інструментів та фінансових посередників.

Власники фінансових посередників та підприємств у своїй корпоративній стратегії мають визначати пріоритетом не інтереси свого особистого фінансового капіталу, а капіталізацію інституційних інвесторів та

виробників, що перебувають у їх власності. Мова йде про зосередження уваги менеджменту на збереженні та розвитку не стільки кількісного обсягу власних коштів, а, насамперед, внутрішніх фінансових та нефінансових джерел їх формування, в тому числі і людського капіталу.

Домогосподарства як потенційні індивідуальні інвестори не повинні забувати про свою макроекономічну роль. Підвищуючи рівень фінансової обізнаності, населення формує свою активну економічно виважену позицію. Свідома фінансова поведінка домогосподарств здатна вивести їх зі стану керованого об'єкта у керуючу підсистему. Розпочинати цей процес необхідно з трансформації підходів до формування сімейного бюджету.

Висновки за розділом 2

Проведений аналіз фінансових ресурсів домогосподарств відповідно до інституційних джерел походження, показав, що існують диспропорції їх формування. Так, 41-44% загального обсягу фінансових ресурсів забезпечують надходження з нефінансових корпорацій, трохи більше 8 % з фінансових корпорацій, майже 31 % надходять з державного сектору та 18% ресурсів домогосподарства формують на свій розсуд, не покладаючись на інших суб'єктів національної економіки.

Виявлено, що протягом останніх років в Україні відбуваються позитивні зрушення у структурі фінансових ресурсів домогосподарств, а саме: збільшення питомої ваги оплати праці, пенсійних виплат, доходів від підприємництва, а також зниження частки натуральних доходів і трансфертів у вигляді пільг та субсидій. Проте загальний рівень доходів у країні залишається вкрай низьким, у першу чергу, внаслідок низьких стандартів оплати праці. Зменшення зареєстрованих доходів від найманої

праці примушує більшість домогосподарств приховувати свої доходи, що ускладнює аналіз рівня життя вітчизняних домогосподарств.

За результатами аналізу розподілення та використання фінансових ресурсів домогосподарств України можна зробити висновок про те, що основні витрати домогосподарств пов'язані з сектором нефінансових корпорацій. Домогосподарства використовують кредити і депозити як фінансові ресурси, але їх рівень в розрахунку до заробітної плати показав, що потенціал використання таких джерел ресурсів є незадовільний. Порівняння депозитів і кредитів з заробітною платою показало скорочення як кредитних, так і депозитних ресурсів, що свідчить не про позитивні тенденції, а про тенденції постійного зниження рівня оплати праці й відповідно неможливості домогосподарств формувати заощадження у формі депозитів, недержавних пенсійних та страхових накопичень.

Для сприяння перетворенню мобілізованих заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал необхідно провадити цілеспрямовану роботу чотирьох зацікавлених у цьому процесі сторін – держави, фінансових посередників, підприємств і домогосподарств.

Державне регулювання фінансів домогосподарств за ринкових умов має передбачати гарантування основного джерела фінансування домогосподарств – оплати праці (із забезпеченням робочого місця та оптимальної зарплати); а також у нормативному та гарантійному забезпеченні отримання фінансових ресурсів з інших джерел. Розширення джерел фінансування шляхом запровадження ринку інвестицій може дати позитивний кумулятивний ефект у фінансуванні попиту та пропозиції на ринку та формуванні інвестиційного портфелю домогосподарств з диференціацією інвестиційних продуктів різного рівня доходності та ризику.

Отже, домогосподарства як потенційні індивідуальні інвестори не повинні забувати про свою макроекономічну роль. Підвищуючи рівень фінансової обізнаності, населення формує свою активну економічно виважену позицію. Свідома фінансова поведінка домогосподарств здатна вивести їх зі стану керованого об'єкта у керуючу підсистему.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ ДОМАШНІХ
ГОСПОДАРСТВ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

3.1 Вплив глобальних економічних процесів на фінанси домашніх господарств

Сучасний етап розвитку нашої держави знаходиться під впливом процесів глобалізації та інтеграції, які характеризуються рядом позитивних і негативних тенденцій. Ці процеси впливають на домашні господарства, включаючи їх фінансово-господарську діяльність, що припускає відповідні дослідження з боку фінансової науки.

Домашні господарства, є суб'єктом світової економічної системи, беруть участь в усіх сферах світової економіки. Процеси глобалізації дозволили домашнім господарствам брати участь у створенні й торгівлі товарами та послугами; формуванні й вкладанні фінансових ресурсів; реалізації інтелектуальної власності за межами своєї держави (додаток А).

Глобалізація та інтеграція світової економіки дозволяє домашнім господарствам:

- 1) створити бізнес щодо здійснення торгівлі зарубіжними товарами й отримувати від цього підприємницький прибуток;
- 2) розширювати і удосконалювати бізнес за рахунок виходу на міжнародний ринок;
- 3) створювати підприємства за кордоном з виробництва товарів або надання послуг і отримувати від цього підприємницький дохід;
- 4) брати участь у створенні товарів і надання послуг в рамках глобальної економіки;
- 5) реалізувати об'єкти інтелектуальної власності на міжнародному ринку і отримувати доходи від власності;

6) отримувати за кордоном об'єкти інтелектуальної власності для впровадження у власне виробництво з метою збільшення підприємницького доходу;

7) використовувати фінансові кошти для інвестування за кордоном в різні об'єкти (нерухомість, фінансові інструменти тощо);

8) формувати фінансові ресурси у вигляді заощаджень за кордоном і отримувати доходи від власності (за згодою НБУ).

Отже, участь у міжнародних фінансово-торговельних операціях має позитивний характер для домашніх господарств, оскільки є основою для збільшення їх добробуту за рахунок зростання доходів, фінансових ресурсів і заощаджень.

Домашні господарства як власники чинників виробництва, таких як робоча сила, фінанси, в умовах глобалізації економіки здійснюють їх рух за межі національної держави. Найбільш ефективним такий рух можна спостерігати в країнах Євросоюзу.

Одночасно, можна спостерігати і зворотний процес, коли домашні господарства привертають на територію національної держави чинники виробництва домашніх господарств інших держав.

Рух такого чинника виробництва як робоча сила здійснює такий позитивний вплив на домашнє господарство:

1) підвищення добробуту домашніх господарств за рахунок отримання високих доходів від оплати праці в країнах з розвиненою економікою, де оплата праці в рази вища, ніж в Україні;

2) збільшення доходів від підприємницької діяльності при використанні праці найманих робітників, що приїхали з бідних країн, шляхом скорочення витрат щодо оплати праці;

3) реалізація своїх потенційних можливостей в процесі трудової міграції, які не можна з тих чи інших причин реалізувати в Україні.

Проте трудова міграція має і негативні наслідки:

1) зростання рівня безробіття, що веде до зменшення доходів домашніх господарств;

2) нелегальна міграція не сприяє отриманню високих доходів, а в окремих випадках має місце відсутність оплати праці і порушення прав людини;

3) з країни виїжджають найбільш мобільні і активні громадяни, які могли б істотно підвищити ефективність національного господарства.

Отже, з одного боку, в умовах глобалізації трудова міграція має позитивний вплив шляхом збільшення добробуту домогосподарств, з іншого боку, несе в собі певні ризики втрати частини або всього доходу, а також виїзд за кордон найбільш активних громадян.

Процеси глобалізації мають безпосередній вплив на рух приватного капіталу (фінансових коштів). Це пов'язано з тим, що глобалізація збільшує мобільність капіталу домогосподарств і дозволяє йому функціонувати в тому середовищі, де йому найвигідніше.

Позитивні сторони руху капіталу вітчизняних домогосподарств за межі національного фінансового ринку:

а) стабільний дохід домогосподарств від розміщення фінансових коштів на депозитних рахунках у банках інших країн;

б) розміщення частини фінансових коштів домогосподарств у цінних паперах зарубіжних компаній і отримання відсотків та дивідендів від них;

в) вигідний продаж тих, що є у володінні цінних паперів зарубіжних корпорацій;

г) створення домогосподарствами приватних підприємств за кордоном і отримання прибутку від здійснення господарської діяльності.

Рух капіталу від зарубіжних домогосподарств до національного фінансового ринку або його вкладення в підприємства нефінансового сектора дає можливість створювати нові робочі місця, що скорочує безробіття і сприяє підвищенню доходів вітчизняних домашніх господарств.

У той же час, рух фінансових коштів домогосподарств в умовах глобалізації має й негативні наслідки. Відкритість міжнародним фінансовим потокам призводить до нестабільності фінансових ринків і посиленню фінансових криз. Світова фінансова криза спричиняє ризик втрати або зменшення капіталу домогосподарств.

Ще одна проблема полягає в тому, що рух фінансових коштів із зарубіжних країн у вигляді прямих іноземних інвестицій у національну економіку є нестабільним, тим самим створюючи ризики втрати частини доходів вітчизняних домогосподарств.

Глобалізація економіки стирає кордони держав, тим самим сприяє входженню в національну економіку великих корпорацій, які поглинають або витісняють вітчизняні підприємства, що несе ризик втрат доходів домогосподарств.

Разом з тим існує ще одна проблема – «витік капіталу». Казак Ю.Г., Якубовский С. А. розглядають дану проблему так: «Наявність в Україні активів, які контролюються закордонними інвесторами, призводить до відтоку капіталу з країни у зв'язку з вивозом доходів від іноземних капіталовкладень. За цією статтею платіжного балансу в період з 1996 до 2018 року з України було вивезено 24,1 млрд. дол. При цьому слід зазначити, що вивіз фінансових ресурсів з України за цією статтею платіжного балансу, як в Польщі і Грузії, обумовлений і відтоком капіталу, пов'язаним з виплатою відсотків за портфельними інвестиціями, включаючи державні боргові зобов'язання, і кредитам. Вивіз капіталів за межі України призводить до надходжень до країни капіталу у вигляді іноземних інвестицій. При цьому суми доходів українських інвесторів за межами (12,8 млрд. дол. за період з 1996 до 2018 року) значно менше доходів, вивезених іноземними інвесторами з національної економіки, і сальдо доходів від закордонних інвестицій України постійно набуває негативних значень [27]».

Так, вивезені фінансові кошти не дозволяють державі повною мірою реалізувати соціально-економічну політику, направлену на підвищення добробуту домогосподарств.

Отже, рух капіталу домогосподарств такий як трудова міграція має свої наслідки, які, з одного боку, мають позитивний результат підвищення добробуту домогосподарств, а з іншого боку - мають великий ризик втрати капіталу або збільшення витрат.

Участь домашніх господарств в міжнародних фінансово-кредитних і валютних операціях відбувається в рамках торгових операцій, коли домашнім господарствам необхідно здійснювати розрахунки за отримані товари і надані послуги або з ними проводять дані операції в іноземній валюті. В процесі здійснення господарської діяльності домогосподарство може звернутися до фінансово-кредитних установ для відкриття рахунків, отримання кредитів, здійснення інших фінансово-кредитних операцій.

Участь домашніх господарств у міжнародних фінансово-кредитних і валютних операціях відбувається в рамках руху приватного капіталу. Це, перш за все, оплата праці в іноземній валюті і перекази грошових коштів, що здійснюються з однієї держави в іншу; відкриття депозитних рахунків з метою отримання відсотків, покупка цінних паперів і отримання дивідендів через банківську систему.

Домашні господарства як власники підприємств здійснюють виробничу, науково-технічну, інформаційну співпрацю в рамках обміну досвідом.

Вплив міжнародних фінансово-кредитних інститутів в умовах глобалізації економіки має для фінансів домашніх господарств, переважно, негативний характер. Канов А. А. розглядає їх вплив таким чином: «Так, наприклад, надання кредитів Україні Міжнародним валютним фондом (МВФ) в 2019р. обумовлене вимогою підвищення цін на газ для населення, що зафіксовано в меморандумі між нашою

країною і цією міжнародною фінансовою організацією. Світовий банк, у свою чергу, вносить пропозиції щодо скорочення дефіциту державного бюджету країни в 2019р. за допомогою скорочення максимальних пенсій, урізання доходів пенсіонерів, що працюють, введення податку з пенсій та ін. [31]». Такі вимоги скорочують доходи домашніх господарств і збільшують їх витрати, що веде до зниження фінансової безпеки домогосподарств.

Таким чином, фінанси домашніх господарств відчувають вплив глобалізації через макрорівень (держава), мікрорівень (підприємства) і нанорівень (рис. 3.1).

Вплив глобалізації на фінанси домашніх господарств на нанорівні можна визначити як прямий, оскільки відбувається безпосередня взаємодія домашнього господарства з зовнішнім міжнародним середовищем.

Вплив глобалізації економіки через мікрорівень здійснюється через підприємства, в які направлені прямі інвестиції, тому воно також є непрямим.

Вплив глобалізації на фінанси домашніх господарств на макрорівні можна визначити як непряме, оскільки здійснюється через інститут держави, взаємодія (позитивна або негативна) якої з зовнішнім міжнародним середовищем відповідно (позитивно або негативно) відбивається на фінансах домашніх господарств через соціально-економічну та фінансово-кредитну політику держави. А також відбивається у ряді прийнятих державою нормативно-правових актах, які регулюють різні сфери господарської діяльності домашніх господарств.

Позитивний вплив виявляється у напрямі використання кредитів на розвиток економіки держави в цілому, що сприяє збільшенню добробуту домогосподарств. Негативні – в збільшенні боргового навантаження.

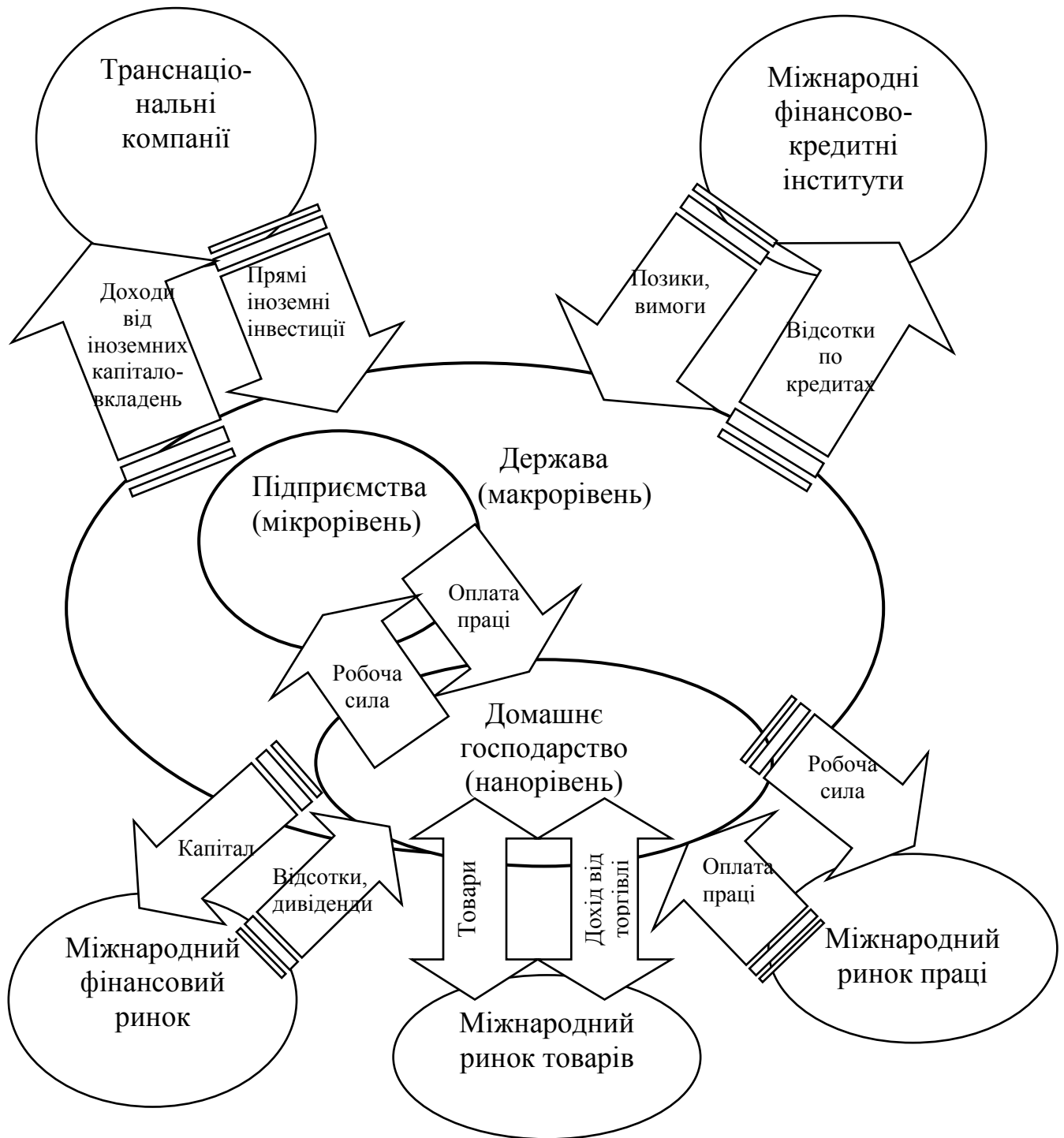

Рисунок 3.1– Вплив глобалізації на фінанси домашніх господарств [10, с. 136]

Розглянутий вище вплив глобалізації економіки необхідно оцінити. Оцінка впливу глобалізації дозволить:

1) в умовах позитивного впливу підвищити добробут домашніх господарств;

2) в умовах негативного впливу сформувати для домашніх господарств систему забезпечення їх фінансової безпеки.

Оцінити вплив процесів глобалізації економіки на фінанси домашніх господарств досить складно. Ю.М. Воробйов та В.В. Ворошило пропонують прямий вплив глобалізації економіки на фінанси домашніх господарств оцінити за допомогою таких показників [10;11]:

1. Обсяг грошових переказів громадян України, що працюють за кордоном, через банківську систему і поштові відділення, які характеризують рівень трудової міграції.

2. Обсяг і структура грошових переказів за кордон громадянами інших держав, що здійснюють трудову діяльність на території України;

3. Обсяги і структура наявної іноземної валюти у домогосподарств.

4. Частка наявної іноземної валюти в загальному обсяги готівки у домашніх господарств.

5. Обсяги і структура депозитів і кредитів домашніх господарств в іноземній валюті.

6. Обсяги і структура поточних рахунків домогосподарств в іноземній валюті.

7. Обсяги і структура руху приватного капіталу вітчизняного домашнього господарства.

8. Обсяги руху приватного капіталу домашнього господарства відносно ВВП.

9. Обсяг і структура міжнародних операцій домашніх господарств з патентами, ноу-хау, ліцензіями.

10. Обсяг і структура міжнародних валютних операцій домашніх господарств з оплати товарів, послуг.

11. Співвідношення прямих іноземних інвестицій з доходами домашніх господарств.

12. Співвідношення прямих іноземних інвестицій з депозитами і кредитами домашніх господарств.

Непрямий вплив глобалізації можна оцінити за допомогою таких показників:

1. Обсяг і структура міжнародних прямих іноземних інвестицій.
2. Співвідношення прямих іноземних інвестицій з внутрішніми інвестиціями.
3. Обсяг і структура отриманих міжнародних кредитів.
4. Співвідношення отриманих міжнародних кредитів до ВВП країни.
5. Співвідношення отриманої суми іноземних кредитів державою до суми кредитів, отриманих домогосподарствами усередині країни.

Запропонована система показників певною мірою визначає впливи глобалізації економіки на фінанси домашніх господарств.

Запропоновані показники можна об'єднати в групи, що дасть можливість точніше охарактеризувати певну сферу впливу глобалізації економіки на домогосподарства і визначити індивідуальний індекс у кожній сфері.

Для розрахунку індексів використовуємо базовий показник – доходи домашніх господарств (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Розрахунок інтегральних індексів у кожній сфері впливу глобалізації економіки на фінанси домашніх господарств в 2019 році

Сфера впливу глобалізації економіки	Показники	Млрд. грн.	Індекс	Значення
1	2	3	4	5
Міжнародна торгівля товарами, послугами	1. Обсяг операцій з готівковою іноземною валютою	38165,1	1. Наявна валюта/ доходи	0,12
	2. Обсяг депозитів в іноземній валюті	576,1	2. Депозити/доходи	1,2
	3. Обсяг кредитів в іноземній валюті	212,5	3. Кредити/доходи	1,2
			Індивідуальний індекс (k1)	2,52
Рух чинників виробництва	1. Обсяг грошових переказів	330,2	1. Грошові перекази/ доходи	0,25
			Індивідуальний індекс (k2)	0,25

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5
Міжнародні фінансово-кредитні установи	1. Сума кредитів від міжнародних організацій	114,8	1. Сума кредитів від міжнародних організацій / кредити домашніх господарств в іноземній валюті	0,9
	2. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ)	16,1	• ПІІ/ доходи	3,24
			• ПІІ/депозити	2,7
			• ПІІ/кредити	2,62
		Індивідуальний індекс (k3)	9,46	
Інтегральний індекс впливу (Iв)				1,81

Джерело: Розраховано автором на основі даних [15,22,47]

В даному випадку ми можемо визначити, за рахунок якої сфери глобалізації економіки, переважно, здійснюється вплив глобалізації на фінанси домашніх господарств.

З проведених розрахунків видно, що великий вплив на фінанси домашніх господарств має непрямий вплив через державні позики й прямі іноземні інвестиції, де індивідуальний показник дорівнює 9,46.

З розрахованих індексів впливу глобалізації можна визначити інтегральний індекс впливу глобалізації на фінанси домашніх господарств (Iв):

$$I_b = \sqrt[n]{i_{k1} * i_{k2} * i_{k3} * \dots * i_{nm}} \quad (3.1)$$

де, Iв – інтегральний індекс впливу глобалізації на фінанси домашніх господарств;

$i_{k1}, i_{k2}, i_{k3}, i_{nm}$ – індивідуальні індекси по кожній сфері впливу глобалізації економіки;

n – кількість показників.

Чим вище значення індексу, тим вище рівень впливу глобалізації на фінанси домашніх господарств і, навпаки. Якщо інтегральний індекс приймає значення від 0 до 2, це свідчить про низький вплив глобалізації

економіки; від 2 до 5 – середній вплив; понад 5 – сильний вплив. У нашому випадку розрахований інтегральний індекс впливу дорівнює 1,81 і це свідчить про те, що в даному випадку глобалізація економіки має помірний вплив, який надає можливість розвитку країні та підвищення добробуту домогосподарств. Динаміка даного індексу дозволяє виявити певні економічні тенденції у впливові глобалізації на фінанси домашніх господарств і визначити її взаємозв'язок із зовнішньою і внутрішньою політикою держави.

У той же час, відсутність решти необхідних статистичних даних робить розрахунок інтегрального показника не досить достовірним. Так, трудові мігранти, що працюють за кордоном, не завжди використовують грошові перекази, якщо їх міграція здійснюється на 1-3 місяці. Збільшення наявної іноземної валюти за рахунок трудових доходів мігрантів складно визначити, якщо частина її використовується як наявні заощадження.

Рух капіталу також не завжди можна врахувати, особливо якщо він здійснює рух у незначних розмірах. Покупка цінних паперів, інвестиційних паїв або їх спадкоємство не враховане.

Для цього існує 2 варіанти вирішення даних проблем:

1. Використання ефективнішого вибіркового обстеження домашніх господарств.

2. Створення єдиної автоматизованої бази «домашні господарства України» на рівні держави з управлінням у кожній області і на районному рівні. Доступ до неї повинен бути у: а) Пенсійного фонду, що формує перелік домогосподарств, що одержують пенсійне забезпечення; б) Державної служби зайнятості, що формує перелік домогосподарств, що одержують допомогу з безробіття; в) Управління праці та соціального захисту, що формують перелік домогосподарств, що одержують різну соціальну допомогу; г) ДПАУ; д) інші. На кожне домогосподарство повинна бути складена картка, в якій передбачено: 1) склад домогосподарства; 2) власність домогосподарств (нефінансові

активи); 3) доходи і витрати; 4) фінансові активи (цінні папери; депозити, з урахуванням вимог світової спільноти та інші фінансові активи).

Створення єдиної бази вирішить багато соціальних проблем, зокрема вирішення адресності соціальної допомоги держави.

Глобалізація не тільки стирає кордони між рухом капіталів з різних країн, але й сприяє формуванню нової моделі поведінки, яка притаманна зарубіжним домогосподарствам. Формування певної фінансової поведінки у домашніх господарств є їх реакцією на ті процеси, які відбуваються в світовій спільноті.

За певних соціально-економічних умов усередині держави домашні господарства вибирають ту чи іншу модель фінансової поведінки щодо використання фінансових коштів [3, с. 20; 36], а також щодо їх формування [39, с. 32].

Така модель фінансової поведінки для домашніх господарств стає традиційною. Вплив глобалізації економіки на традиційну модель фінансової поведінки трансформує її в іншу.

Модель фінансової поведінки домашніх господарств щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів в умовах впливу глобалізації економіки відображено на рис. 3.2

За позитивного впливу глобалізації економіки домогосподарства формують стратегію формування ресурсів за рахунок прибутку від власності та трудову стратегію формування фінансових ресурсів, завдяки якій підвищується рівень добробуту домогосподарств за рахунок високої оплати праці за кордоном і доходом від підприємницької діяльності.

При цьому, при розподілі й використанні фінансових ресурсів домогосподарства вибирають 3 моделі: споживчу, інвестиційну, ощадну. Навіяна зарубіжна модель споживчої поведінки проникла у свідомість вітчизняних домогосподарств, які майже всі фінансові кошти направляють на споживання продовольчих і непродовольчих товарів.

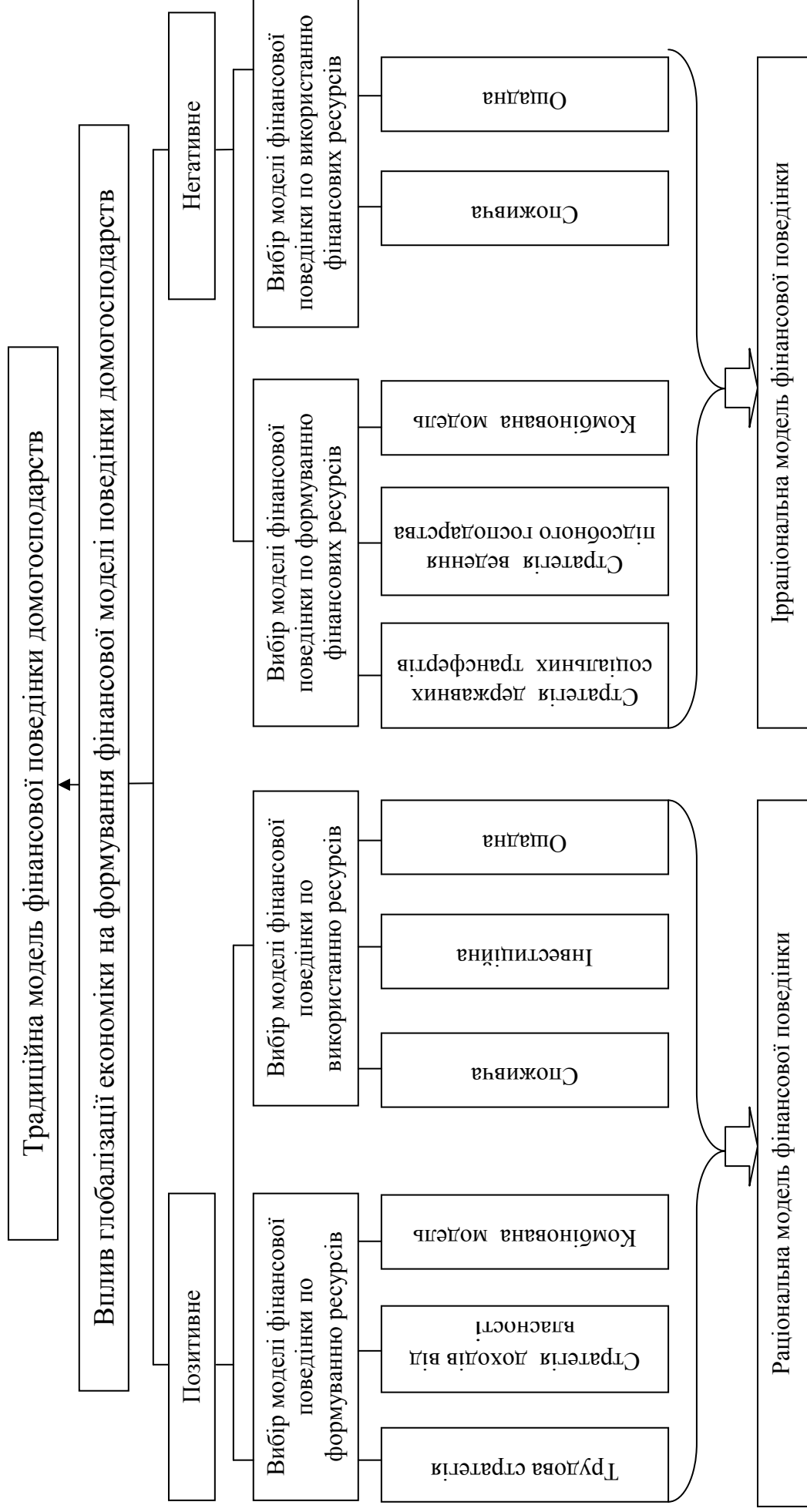

Рисунок 3.2 – Формування фінансової поведінки домогосподарств в умовах глобалізації економіки [9]

Ощадна модель фінансової поведінки припускає накопичення ліквідних фінансових активів у різних формах. Інвестиційна модель припускає вкладення фінансових коштів і формування інвестиційного портфеля.

За позитивного впливу глобалізації економіки на традиційну модель фінансової поведінки трансформує її в раціональну модель фінансової поведінки, яка дозволяє розширити можливості формування й використання фінансових коштів домогосподарства.

За негативного впливу глобалізації, наприклад, світової фінансової кризи, що охопила всі держави, вітчизняні домогосподарства вибирають альтернативні моделі фінансової поведінки з формування фінансових ресурсів: стратегія державних соціальних трансфертів і стратегія ведення підсобного господарства.

Крім того, змінюються й моделі фінансової поведінки з розподілу й використання фінансових ресурсів.

Так, при зменшенні доходів за несприятливих умов, переважає споживча модель поведінки, а недовіра до фінансового сектора примушує використовувати таку модель фінансової поведінки як ощадну (наявні грошові кошти в національній та іноземній валюті).

За негативного впливу глобалізації економіки на традиційну модель фінансової поведінки вона перетвориться в ірраціональну модель фінансової поведінки, яка зменшує можливості домашніх господарств з формування та використання фінансових коштів.

Таким чином, розглянуті процеси впливу глобалізації на фінанси домашніх господарств дозволили визначити основні їх напрямки. Це дало можливість сформулювати систему показників для оцінки даних процесів впливу на фінанси домашніх господарств і на основі їх розрахувати інтегральний індекс впливу глобалізації на фінанси домашніх господарств.

3.2 Шляхи удосконалення державної політики у напрямі сприяння розвитку фінансів домогосподарств

За останні кілька років після отримання незалежності, економічна ситуація в Україні докорінно змінилася. Ці зміни відчуються не лише на макроекономічному рівні, по всій країні, а й на мікроекономічному рівні, в окремих домашніх господарствах. Не ставлячи під сумнів важливість аналізу динаміки макроекономічних показників і їх вплив як корінні причини, але про наслідки реального успіху всіх політичних і економічних реформ можна буде говорити тільки тоді, коли позитивні зміни будуть відчуватися на рівні окремої сім'ї, на рівні окремого домашнього господарства.

Проблеми дослідження державного регулювання доходів населення вивчали Д. Богиня, І. Бондар, А. Гальчинський, Т. Гуржій, Е. Лібанова, В. Мандибура, В. Паламарчук, Ю. Палкін, С. Тютюникова, Н. Холод, Г. Ярошенко та ін.

Слід зазначити, що в сучасних умовах недостатньо уваги приділяється питанням фінансового регулювання доходів домогосподарств, саме тому наукові дослідження пов'язані з оцінкою показників доходів населення, аналізом реальних тенденцій і закономірностей в їх динаміці, а також спрямовані на пошук та вдосконалення ефективних шляхів, методів і механізмів подальшого зростання доходів населення і відповідно рівня його життя, на сучасному етапі є актуальними як в теоретичному, так і практичному аспектах.

Основним проблемам і недолікам фінансової політики держави у сфері формування та регулювання доходів домогосподарств притаманні такі тенденції:

- загальний низький рівень доходів населення та соціальних стандартів;

- значна роль заробітної плати та соціальних виплат у формуванні доходів населення;
- зростання частки тіньових доходів населення;
- значна міжгалузева та міжпосадова диференціація заробітної плати;
- істотна диференціація між регіонами України за показником доходу у розрахунку на одну особу;
- зростання частки неврахованих доходів населення, які потенційно можуть розглядатись як інвестиційні ресурси.

Незадовільний стан забезпеченості домогосподарств фінансовими ресурсами неминує призводити до перекосів в економічному стані усіх інших секторів національної економіки, і навпаки зростання доходів домогосподарств дозволить покращити і фінансовий стан взаємопов'язаних секторів. У зв'язку з цим, важливим є створення якісних важелів регулювання цих процесів.

В основу моделі реалізації шляхів удосконалення державної політики щодо фінансів домогосподарств в Україні покладено інституціональний погляд на фінансові ресурси домогосподарств, як на кінцеві фінансові результати відносин домогосподарства з іншим інституційними секторами економіки. Дослідження довели, що для поліпшення економіко-соціальної ситуації у країні важливим є державне втручання в процес формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств через удосконалення механізму розподілу доданої вартості, збалансування структури сукупного попиту, підвищення частки заробітної плати та розширення спектра фінансових інструментів, доступних населенню (рис. 3.3).

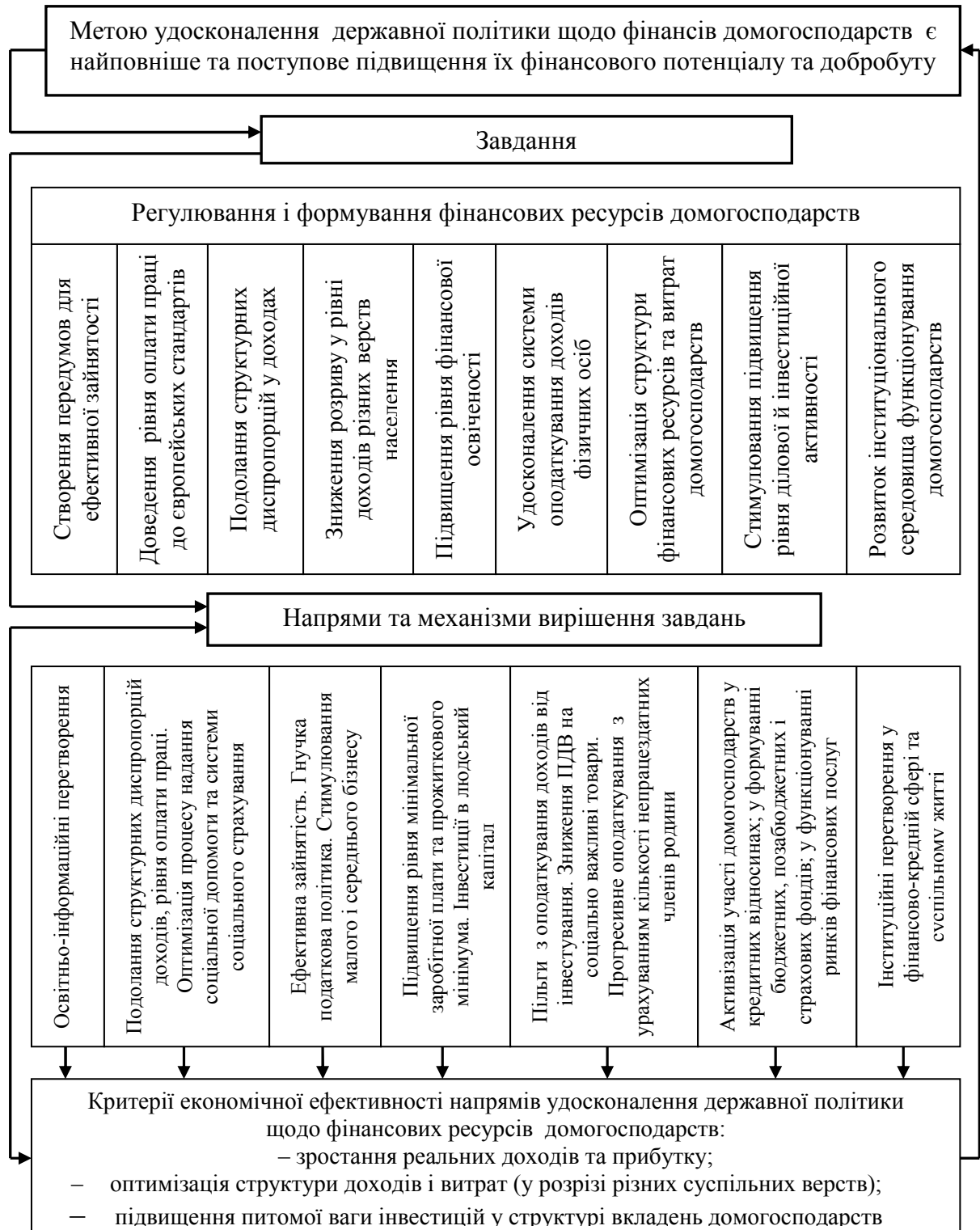

Рисунок 3.3 – Напрями та механізми удосконалення державної політики щодо сприяння розвитку фінансів домогосподарств

Джерело: Авторська розробка

Державна фінансова політика в сфері підвищення та оптимізації доходів домогосподарств повинна вміщувати в себе тактичні та стратегічні заходи щодо уточнення прожиткового мінімуму для основних соціально-демографічних груп населення з урахуванням регіональної диференціації та забезпечення його функціонування як державного соціального стандарту; удосконалення механізму договірного регулювання соціально-трудоких відносин, оплати праці, прожиткового мінімуму; посилення боротьби з економічною злочинністю та корупцією; зменшення бюджетних соціальних витрат внаслідок запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим і бідним сім'ям з урахуванням як поточних сукупних доходів, так і вартості накопиченого майна, поступової ліквідації пільг для працевдатних і відшкодування їх у процесі реформування системи оплати праці; запровадження механізму підтвердження законності доходів громадян у разі купівлі дорогих товарів (квартир, будинків, автомобілів), а також акцій, інших цінних паперів на велику суму, внесення(переведення) на банківські рахунки значних сум вкладів тощо; організацію громадських робіт з метою залучення до них безробітних; посилення фінансової, адміністративної та кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків.

На наш погляд, формування нової економічної моделі соціального спрямування має ґрунтуватися на соціалізації економіки, розвитку високотехнологічних, орієнтованих на експорт сфер виробництва, зростанні частки державної власності та підвищенні її ролі в управлінні процесами формування економічної потужності країни [30, с.112].

Особливу увагу в даному питанні необхідно приділити формуванню середнього класу в країні, адже саме середній клас, представлений підприємцями та кваліфікованими працівниками з гідним рівнем оплати праці, двигуном економічного зростання і розвитку країни. Ефективна підприємницька діяльність призводить до збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції, внаслідок чого скорочується цикл подвоєння ВВП країни і, відповідно, прискорюється темп економічного

розвитку. У свою чергу, кваліфіковані працівники, зацікавлені в ефективній роботі, створюють максимально якісну продукцію, яка буде конкурентною на міжнародному ринку товарів і буде приносити більші доходи за рахунок валютних надходжень. Чисельність середнього класу та його питому вагу в країні досить складно оцінити через відсутність чітких критеріїв розподілу. У найбільш загальному вигляді середній клас оцінюється за рівнем доходу, який дозволяє не тільки задовольняти базові потреби людини, а й розвиватися, збільшувати заощадження, мати можливість інвестувати, проводити гідне дозвілля. Окрім цього, середній клас повинен мати досить високий рівень кваліфікації, освіти, повинен мати незалежну громадянську позицію як шляхом участі у виборах, і шляхом громадянської активності та економічної спроможності [70].

Поетапне підвищення стандартів оплати праці повинно досягатися з одного боку – за рахунок обґрунтованого підвищення мінімальної заробітної плати з урахуванням макроекономічних умов розвитку країни, а з іншого – за рахунок зменшення обсягів податків та внесків, які роботодавець перекладає на своїх працівників. Під макроекономічними умовами розуміються темп інфляції, обсяги експорту продукції (для підприємств, які спеціалізуються на даному виді діяльності та отримують доходи в іноземній валюті), рівень розвитку технологічного способу виробництва в країні та його специфічні ознаки [44, с.111].

Передусім важливо подолати диспропорції в самій системі оплати праці, які не лише деформують структуру сукупного попиту, але й поглиблюють інституціональні деформації в суспільстві. Відповідно до результатів досліджень спеціалістів Міжнародної організації праці 1% зниження частки оплати праці в національному доході впливає на суттєве негативне зниження споживання населення: всі країни (за виключенням Аргентини, Австралії та Південної Африці) зазнають 0,3% падіння споживчих витрат відповідно до 1% зниження частки доходів від оплати праці у ВВП. У країнах із значною кількістю населення і відповідно значним

внутрішнім ринком (країни євросони, Китай, Мексика, Туреччина, США) таке падіння призводить навіть до більшого зниження споживання – 0,4 – 0,5% [91].

У нівелюванні таких негативів важливу роль відіграє врегулювання мінімального рівня оплати праці, який справді відповідав би потребам людини в цивілізованому суспільстві.

Орієнтиром для формування заробітної плати в більшості розвинутих країн світу є споживчі ціни та мінімальні потреби в товарах і послугах першої необхідності, достатніх для відтворення здатності до праці. Як правило, у розвинутих країнах світу, мінімальний рівень заробітної плати визначається у результаті переговорів між роботодавцями та працівниками або профспілками переважно на секторальному рівні.

У багатьох країнах світу розмір мінімальної заробітної плати є вищим, ніж прожитковий мінімум, а її оподаткування здійснюється за пільговими ставками. Тим самим забезпечується виконання мінімальною заробітною платою як відтворювальної, так і стимулювальної функцій [28, с. 106].

Як видно з рис. 3.4, оплата праці українців перебуває на одному з найнижчих рівнів серед країн Європи.

Рисунок 3.4 – Мінімальна заробітна плата в країнах світу на початок 2020 року [47, 77]

При цьому в порівнянні з Болгарією, що знаходиться на останньому місці в ЄС за розміром мінімальної оплати праці, в Україні величина заробітної плати на початок 2020 р. була меншою в 1,7 рази. Відзначимо, що мінімальна зарплата в Люксембурзі більша від української в 13 разів, в Ірландії і Нідерландах – в 11 разів. Як бачимо, стійке зростання доходів громадян є нормою і пріоритетом для більшості європейських країн, розташованих по сусідству з Україною.

В Україні мінімальна заробітна плата не виконує стимулювальної функції, а навпаки, є чинником безробіття та зовнішньої трудової міграції. Що стосується відтворювальної функції, то вона забезпечує в країні рівень фізіологічного виживання. Оскільки низькі доходи населення обмежують можливості для зростання внутрішнього ринку і роблять економіку залежною від зовнішньоекономічних факторів. Це означає, що частка оплати праці у ВВП є значно нижчою, ніж у більшості розвинених країн, вартість вітчизняної робочої сили є недооціненою, а заробітна плата не є стимулом до високопродуктивної праці. Отже, удосконалення політики підвищення оплати праці слід зарахувати до пріоритетних напрямів України.

Це стосується й регулювання рівня пенсійного забезпечення, що також впливає на динаміку і структуру споживчого попиту, особливо враховуючи високу частку пенсіонерів в Україні, особливо тих, рівень пенсій яких є невисоким.

При реформуванні системи розподілу міжбюджетних трансфертів вирівнювання повинно здійснюватись на основі єдиних стандартів надання соціальних послуг, що сприятиме зменшенню територіальної диференціації за показниками бідності. Для підвищення ефективності функціонування системи державної соціальної підтримки необхідно провести її переформатування з допомоги всім вразливим верствам на допомогу найбільш бідним, забезпечивши кращу адресацію соціальної допомоги через вдосконалення законодавчого, методичного та технічного забезпечення згаданої системи.

У контексті даної системи для вразливих верств населення, які будуть позбавлені підтримки, необхідно розробити та впровадити систему стимулюючих заходів у напрямі працевлаштування та підвищення соціальної захищеності за рахунок створення сприятливих умов для ведення підприємницької або трудової діяльності.

Наступним напрямком впливу на доходи домогосподарств з боку держави є податкова політика, яка визначає частину доходів яка буде акумулюватись до бюджетів різних рівнів, тим самим зменшуючи фінансові ресурси, якими може розпоряджатись домогосподарство. Податкова система України ніколи не відзначалась високою ефективністю. Попри неодноразові спроби реформування цей основний механізм фінансового впливу на соціально-економічний розвиток країни залишається недосконалим і викликає чимало нарікань з боку фізичних осіб на яких лягає значний податковий тягар.

Податок на доходи фізичних осіб в Україні є одним з найбільш проблемних. Після переходу на єдині ставки справляння цього податку з 2004 року для всіх категорій громадян поступово втратилось його фіскальне значення та не було забезпечено вихід із тіні заробітних плат, які виплачувались в конвертах. Так, відхід від прогресивної шкали не лише не вирішив проблеми у тінізації доходів громадян, а й не забезпечив свого основного значення – перерозподілу доходів між різними прошарками населення. Навпаки, податкове навантаження на громадян, котрі не мають високих доходів, серйозно зросло. Саме на цю категорію населення зараз покладено основний тягар сплати податку на доходи фізичних осіб. А ось заможні громадяни отримали максимально комфортні умови, які дозволили їм сплачувати податки на рівні із незахищеними верствами населення. Тоді як у більшості економічно розвинутих країн світу (Австралія, Канада, США, Великобританія) громадяни із невисокими заробітними платами звільняються від прибуткового податку, натомість основний тягар

наповнення бюджету лягає на заможні верстви населення, для яких встановлена прогресивна шкала оподаткування.

Враховуючи, що вагома частка громадян перебуває за межею бідності та спостерігається значна поляризація населення за рівнем доходів, вважаємо, що одним з важливих напрямів удосконалення державної політики щодо доходів домогосподарств має стати податкове регулювання доходів, кінцевою метою якого має стати покращення їх матеріального добробуту та забезпечення соціально справедливого розподілу фінансових ресурсів. На нашу думку, в умовах сучасної трансформації національної економіки дієвими інструментами податкового регулювання є :

- фінансова підтримка підприємницької діяльності;
- підвищення розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- встановлення оптимальних ставок оподаткування доходів населення;
- встановлення обґрунтованих пільг з оподаткування доходів населення;
- посилення контролю за дотриманням законодавства у сфері оподаткування доходів населення [51, с. 20-22].

Для додаткового забезпечення українських домогосподарств фінансовими ресурсами необхідним є забезпечення соціально-економічної справедливості податкової політики. Доцільним буде застосування такого досвіду зарубіжних країн, як врахування сімейного стану, кількості працюючих у сім'ї, наявність дітей та утриманців тощо.

Звертаючи увагу на питання модернізації механізму прогресивного оподаткування в Україні, слід відзначити, що в нашій країні вже були спроби запровадити зазначену систему, проте розрив в оподаткуванні доходів цільових груп був недостатнім (менше 5 %), а сама система не враховувала в повній мірі різноманітність прошарків населення за рівнем доходу. Тим не менш, така система є поширеною у світовій практиці, а ефективність її використання підтверджена світовим досвідом. Тому вітчизняними

вченими було розроблено систему прогресивного оподаткування, яка буде більш соціально справедливою та ефективною (табл. 3.2) [75, с.171].

Таблиця 3.2 – Прогресивна шкала податку на доходи фізичних осіб

Групи доходів	Активний дохід платника у МЗП (МЗП – мінімальна заробітна плата)	Ставки ПДФО, %
Низький рівень	оподатковуваний дохід ≤ 1 МЗП	0
	$1 \text{ МЗП} < \text{оподатковуваний дохід} \leq 2 \text{ МЗП}$	6
Середній рівень	$2 \text{ МЗП} < \text{оподатковуваний дохід} \leq 4 \text{ МЗП}$	15
	$4 \text{ МЗП} < \text{оподатковуваний дохід} \leq 8 \text{ МЗП}$	17
Високий рівень	$8 \text{ МЗП} < \text{оподатковуваний дохід} \leq 16 \text{ МЗП}$	19
	$16 \text{ МЗП} < \text{оподатковуваний дохід} \leq 20 \text{ МЗП}$	26
	оподатковуваний дохід ≥ 20 МЗП	38

Побудована прогресивна шкала оподаткування активних доходів фізичних осіб дає можливість перерозподілити податкове навантаження з малозабезпечених верств населення на фізичних осіб з високим рівнем доходів не порушуючи фіскальної справедливості. Крім того, такий перерозподіл підвищує фіскальну роль ПДФО, хоча підвищення її за рахунок зміни тільки елементів податків не є абсолютно правильним - не можна очікувати повноцінних регулюючих і фіскальних ефектів, покладаючись лише на конструкцію податку.

Не менш важливим у сфері реформування системи оподаткування вітчизняних домогосподарств залишається питання реорганізації механізму оподаткування податком на додану вартість (ПДВ). Важливість зазначеного питання полягає в тому, що ПДВ є стратегічно важливим податком для української економіки, який дає найбільші надходження до бюджету (згідно зі статистичними даними, у 2013 році бюджетом було отримано 154 млрд. грн. податкових надходжень у вигляді ПДВ, а у 2019 році цей показник склав 314 млрд. грн.: – 250 млрд. грн. «імпортного» ПДВ і 64 млрд. грн. – внутрішнього), тому вирішення цієї проблеми повинно бути максимально зваженим та ефективним [22, 47].

Для досягнення стратегічних цілей розвитку країни важливою є активізація відносин у рамках фінансової системи: включення грошових доходів населення у формування бюджетних, кредитних і страхових

ресурсів, участі домогосподарств у фінансовому капіталі підприємств і ринках фінансових інструментів.

У ринковій економіці чинниками зростання рівня добробуту домогосподарств є рівень розвитку інституційних механізмів домогосподарства та їхньої взаємодії з іншими інституціями за допомогою ринкових (грошово-кредитних) і неринкових (соціальні інновації) методів.

Регулювання розвитку фінансових ресурсів домогосподарств повинно набути багатостороннього впливу, об'єднуючи елементи державного управління, регулювання з боку інститутів ринкової інфраструктури (банків, інвестиційних фондів, страхових компаній).

Сьогодні існують об'єктивні чинники, що заважають трансформації фінансових ресурсів домогосподарств. Одним з таких об'єктивних факторів є відсутність розвинених інститутів фінансового ринку. Поширення фінансових послуг в Україні залишається низьким, особливо порівняно з європейськими державами: 39 % населення не мають банківського рахунку, більшість громадян користуються лише обмеженим переліком базових фінансових послуг, серед яких чільне місце належить комунальним платежам, банківським рахункам, пластиковим карткам та користуванню банкоматом.

Ще одним із найважливіших завдань удосконалення механізму фінансових ресурсів домогосподарств є активізація їх інвестиційної функції. Найбільш поширеним напрямом участі домогосподарств в інвестиційному процесі залишаються заощадження на депозитних рахунках у банках. Однак держава як основний регулятор ринку приватних інвестицій приділяє недостатню увагу організації механізму інвестування коштів населення в ринкову економіку.

Для підвищення економічної активності домогосподарств державі необхідно, насамперед, підвищити їх реальні доходи та розробити механізми, які будуть забезпечувати прозорість і безпеку інвестування.

Важливою умовою, здатною стимулювати інвестиційну активність домогосподарств, є розвиток інвестиційних інститутів (банків, страхових компаній, пенсійних фондів, різних форм колективного інвестування). Створення їх позитивного іміджу, розширення кількості та якості інвестиційних продуктів сприятимуть припливу фінансових ресурсів населення в економіку країни, розширенню процесів відтворення товарів і послуг та економічному зростанню країни в цілому (рис. 3.5).

Одним з важливих завдань державного регулювання є підвищення рівня фінансової грамотності населення, яка дозволить населенню на основі знання фінансових законів підвищувати рівень життя. Деякі заходи в цьому напрямі відбуваються, а саме було запропоновано введення в шкільну програму дисципліни «Фінансова грамотність». Знання економіки домогосподарств дозволить планувати, аналізувати та управляти заробленими грошима, щоб забезпечити собі і своїй родині фінансову незалежність. Тим паче, що зі створенням та виведенням на ринок фінансових інструментів, та інноваційних фінансових продуктів необхідність управління фінансовими ресурсами домогосподарств зростає.

На американському та європейському ринках існує інститут індивідуальних фінансових консультантів, який ділиться на два напрями: ринок приватної банківської діяльності (приват-банкінг) і ринок послуг незалежних фінансових консультантів. Функціонування такого інституту сприяє фінансовій грамотності населення Європи і США, через розробку та реалізацію стратегію зростання заощаджень домогосподарств при оптимізації їх особистого споживання.

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Так, до особливостей формування фінансових ресурсів домогосподарств в Україні можна зарахувати те, що державна політика не чітко сформувалася в цій сфері.

Рисунок 3.5 – Механізм активізації фінансової активності домогосподарств [18]

Домогосподарство є найменш регламентоване державою, воно самостійно приймає рішення щодо необхідності та способів формування грошових фондів, їх обсягу, часу та цілей використання. За умови ринкової

економіки держава не має інструментів впливу на процес розподілу наявного доходу домогосподарства.

Разом з тим держава здатна впливати на загальну величину доходу, яку реально має у своєму розпорядженні домогосподарство. Реальні доходи домогосподарства утворюються в результаті багаторазового розподілу і перерозподілу вартості сукупного суспільного продукту в процесі реалізації фінансових відносин домогосподарства, держави та інших суб'єктів ринкової економіки.

Підвищення фінансової стійкості українських домогосподарств – це не тільки мікро-, а й макроекономічна проблема. Тому в її вирішенні повинні активно брати участь усі інституційні сектори. Тільки об'єднавши зусилля та фінансові ресурси держави і населення можна істотно поліпшити фінансове забезпечення життєдіяльності домогосподарств.

У питаннях удосконалення політики регулювання доходів домогосподарств для України особливої актуальності набувають такі напрями:

- доведення рівня оплати труда до європейських стандартів;
- доведення рівня пенсійного забезпечення до європейського рівня;
- вирівнювання структурних диспропорцій у доходах;
- зниження розриву в рівні доходів різних верств населення;
- створення умов для ефективної зайнятості населення;
- удосконалення форм оподаткування доходів громадян;
- удосконалення механізмів стимулювання формування інвестиційних доходів домогосподарств інші.

Вважаємо, що реалізація вищезазначених напрямків регуляторної політики держави безумовно вплине на підвищення добробуту вітчизняних домогосподарств.

Висновки за розділом 3

У проведеному дослідженні виявлено вплив глобалізації на фінанси домашніх господарств через систему показників. Розрахований інтегральний індекс впливу глобалізації економіки на фінанси домашніх господарств. Вплив глобалізації економіки на традиційну модель фінансової поведінки трансформує її в іншу. Пристосовуючись до нових умов, які мають позитивний або негативний вплив, домашні господарства вибирають відповідну фінансову поведінку. Так, позитивний вплив глобалізації економіки на традиційну модель фінансової поведінки трансформує її в раціональну модель фінансової поведінки, яка дозволяє розширити можливості формування й використання фінансових коштів домогосподарства.

За негативного впливу глобалізації, наприклад, світової фінансової кризи, що охопила всі держави, вітчизняні домогосподарства вибирають альтернативні моделі фінансової поведінки з формування фінансових ресурсів: стратегія державних соціальних трансфертів і стратегія ведення підсобного господарства.

Розроблені шляхи удосконалення державної політики щодо фінансів домогосподарств в Україні ґрунтувалися на об'єктивній оцінці сучасного економічного стану та соціально-політичних умов, фундаментальних економічних законах та запропонованих у дослідженні наукових підходах та механізмах. Головною метою реалізації напрямків удосконалення державної політики є розвиток фінансів домогосподарств для підвищення національного добробуту.

Для подальшого розвитку фінансів домогосподарств в Україні запропоновані підходи щодо збільшення фінансових ресурсів за допомогою:

– формування середнього класу, державної підтримки малого і середнього бізнесу

– усунення диспропорцій у структурі доходів і витрат вітчизняних домогосподарств шляхом підвищення ролі доходів від підприємницької діяльності та доходів від власності, а також зменшення питомої ваги соціальних трансфертів;

– введення реальної прогресивної шкали оподаткування доходів громадян (за прикладом розвинених країн) з метою перерозподілу грошових коштів від найзаможніших до малозабезпечених верств населення;

– сприяння розвитку та просуванню фінансових продуктів і послуг для пересічних громадян з метою активного їх залучення до інвестиційних процесів.

Також одним з першочергових завдань, вирішення якого впливає на забезпечення добробуту домогосподарств, є підвищення рівня фінансової грамотності населення. Фінансова освіченість дає можливість громадянам керувати своїм матеріальним станом. І навпаки, відсутність елементарних фінансових знань та навичок обмежує можливості людей у прийнятті правильних рішень для забезпечення власного добробуту.

Насамкінець зазначимо, що демографічні проблеми, розшарування суспільства за доходами, інвестиції у людський капітал, розвиток підприємницької діяльності, об'єктивна та суб'єктивна бідність, відсутність потужного середнього класу – ось далеко неповний перелік основних проблем, обумовлених вітчизняними реаліями і глобальними економічними процесами, вирішенню яких сприятиме ефективне функціонування та подальший розвиток фінансів домогосподарств. В розпорядженні держави існують достатні фінансові важелі для стимулювання фінансової діяльності домогосподарств. Проблема полягає у необхідності послідовного використання цих важелів на практиці, з тим, щоб сприяти зростанню доходів домогосподарств і їх залученню до процесів нагромадження капіталу.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження, проведеного в дипломній роботі на тему «Місце та роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі» дозволяють зробити наступні висновки.

1. Теоретичне узагальнення поглядів учених щодо трактування поняття «фінансів домашніх господарств» дозволило уточнити їх соціально-економічну сутність, як сукупність специфічних відносин, заснованих на грошових і соціально-психологічних взаємозв'язках, що виникають між домашнім господарством і зовнішнім середовищем, а також усередині домашнього господарства, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів в процесі соціально-економічної діяльності. Реальною формою прояву сутності категорії «фінансів домогосподарства», є фінансові ресурси домогосподарств, які опосередковують та виступають результатом відносин розподілу та перерозподілу ВВП на усіх економічних рівнях. Інституційний погляд на фінанси домогосподарств дозволив по-новому поглянути на можливі джерела фінансових ресурсів та інструменти їх формування, й відповідно до обґрунтування напрямів регуляторної політики держави відповідно до таких джерел їх формування та використання.

В результаті дослідження прийшли до висновку, що фінансові ресурси домогосподарств як кінцевий фінансовий результат відносин домогосподарства з інституційними секторами економіки, що може бути використаний не тільки на кінцеве споживання, а й на нагромадження (заощадження), що передбачає можливість подальшого інвестування у інституційні сектори економіки.

2. Виходячи з інституційного погляду, фінанси домогосподарств виступають активними суб'єктами фінансових відносин, їх діяльність

впливає на інші підсектори національної фінансової системи й відповідно на усі соціально-економічні процеси в державі.

Фінанси домашніх господарств відіграють значну роль в суспільному відтворенні, головна суть якого полягає в забезпеченні безперервного процесу відновлення робочої сили фінансовими ресурсами, і створенні засад для інвестиційного розвитку національної економіки. Також визначено, що фінансові ресурси домогосподарств відіграють надзвичайно важливу роль у соціально-економічному розвитку країни, оскільки вони є економічною основою відтворення народонаселення; забезпечують добробут та якість життя; обумовлюють рівень споживання та формують платоспроможний попит; визначають рівень нагромадження, яке є джерелом інвестиційних ресурсів; є чинником соціально-економічної стратифікації суспільства; визначають можливості людського розвитку; є критерієм соціальної орієнтації економіки.

3. У процесі дослідження виокремлено основні функції фінансів домашніх господарств: розподільна, ресурсоформуюча, соціально-регулююча, інвестиційна, контрольна. Уточнення функцій і їх змісту дозволило встановити взаємний вплив і взаємозв'язок фінансів домашніх господарств з іншими сферами фінансової системи.

Здійснені дослідження дозволили: по-перше, визначити місце домашніх господарств у фінансовій системі держави і показати елементи взаємозв'язку їх з іншими її сферами; по-друге, розширені існуючі теоретичні знання про фінансові ресурси домашніх господарств, джерела їх формування, які можуть бути застосовані на практиці.

4. Підбиваючи підсумки проведеного аналізу доходів і витрат домогосподарств за період 2014-2019рр. можна зробити висновки: обсяги доходів домогосподарств постійно збільшувалися, загальний дохід населення України збільшився більше ніж вдвічі.

Аналіз показав, що протягом останніх років в Україні відбуваються позитивні зрушення у структурі фінансових ресурсів домогосподарств, а

саме: збільшення питомої ваги оплати праці (з 40,55 у 2014р. до 47,40% у 2019р.) і вона продовжує залишатися основним джерелом доходів. Позитивні тенденції помітні щодо доходів від підприємницької діяльності, питома вага яких зросла до 18,33%, що свідчить про збільшення населенням України підприємницької активності. Проте загальний рівень доходів у країні залишається вкрай низьким, у першу чергу, внаслідок низьких стандартів оплати праці.

Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти займають значну частку у структурі доходів населення, яка коливається у межах 37,07% – 31,72%, та має тенденцію до зменшення. Це свідчить про поступову оптимізацію системи соціальних виплат на шляху реалізації адресної політики соціального захисту населення, адже не завжди соціальні виплати стимулюють населення до економічної активності та зайнятості, а навпаки формулюють психологію утриманців.

Проведений аналіз фінансових ресурсів домогосподарств відповідно до інституційних джерел походження, показав, що існують диспропорції їх формування. Так, 41-44% загального обсягу фінансових ресурсів забезпечують надходження з нефінансових корпорацій, трохи більше 8 % з фінансових корпорацій, майже 31 % надходять з державного сектору та 18% ресурсів домогосподарства формують на свій розсуд, не покладаючись на інших суб'єктів національної економіки.

5. Аналіз структури витрат за 2014-2019рр. показав, що майже 90 - 92% фактичних витрат складають витрати на придбання товарів та послуг. При цьому доля витрат на продукти харчування дещо знизилася і в 2019 році мала найменше значення 46,8% проти 2015року – 53,1%, тоді як у США цей показник досягає 20%, у країнах Західної Європи – в середньому 25%, а в країнах, що розвиваються, – майже 60%. Зазначимо, що згідно з класифікацією ООН, якщо 60% витрат сімейного бюджету йде на харчування, то це означає, що члени домогосподарства проживають у злиденності.

За період 2014-2019 рр. найбільш динамічно в структурі витрат зросли поточні податки та інші сплачені трансферти домогосподарствами – майже у 2,5 рази. У 2019 р. ця стаття витрат досягла 370,0 млрд. грн., або 10 % усіх витрат. Через сплату податків домогосподарства роблять вагомий внесок у формування державного бюджету (частка прямих податків домогосподарств становила 43,0 %).

Проведений аналіз розподілення та використання фінансових ресурсів домогосподарств України показав, що основні витрати домогосподарств пов'язані з сектором нефінансових корпорацій, а саме майже 77 % їх загального обсягу. Витрати домогосподарств пов'язані з сектором фінансових корпорацій склали близько 7%. Неспоживчі грошові витрати пов'язані з сектором домогосподарств склали майже 7%.

6. Від раціонального використання домогосподарствами своїх фінансових ресурсів залежать заощаджувальні процеси, формування доданої вартості та довгостроковий потенціал економічного зростання.

Зростання витрат обумовило скорочення заощаджень населення. За аналізований період спостерігається від'ємне сальдо нагромадження нефінансових активів впродовж 2015-2019рр., якщо до 2013 р. їхня частка в структурі витрат досягала 7,2 %, то в подальшому стрімко знижувалися і в 2016 р. їх приріст становив 0,9 %, що вказує на те, що можливість вітчизняних домогосподарств здійснювати накопичення вкрай низька.

Тенденцію до збільшення витрат підтверджує і вкрай нерівномірна динаміка приросту фінансових активів, що зумовлене зниженням реальної заробітної плати населення, дестабілізацією ситуації на валютному ринку та загальним зниженням рівня добробуту населення України. В 2019 році вперше за весь досліджуваний період приріст фінансових активів має взагалі від'ємне значення – 95017 млн. грн., тобто домогосподарства витрачали попередні заощадження. Ці тенденції характеризують обмеження фінансових можливостей домогосподарств до здійснення заощаджень.

7. Зростаючий тренд загального рівня трансформації фінансовими посередниками заощаджень домогосподарств в Україні впродовж 2014-2019 рр. позитивно характеризує процеси перерозподілу тимчасово вільних фінансових ресурсів населення, оскільки їх переважна частка (більше 60%) спрямовується на інвестиції в економіку. Безумовно, макроекономічний ефект трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції виявляється, насамперед, у сприянні стабільності економічного розвитку держави. За сучасних умов в Україні не спостерігається суттєвої концентрації заощаджень населення у вітчизняних фінансових інституціях.

Це обумовлено низкою причин, серед яких основними є: недостатній розвиток вітчизняного фінансового ринку, здатного повноцінно і цивілізовано працювати з індивідуальним інвестором; обмежена пропозиція фінансових послуг та відсутність спеціальних інвестиційних інструментів, призначених для роздрібного інвестора; недовіра потенційних інвесторів до діяльності держави як регулятора ринку фінансових послуг та його гравців – фінансових посередників; відсутність інституту професійного фінансово-інвестиційного консультування фізичних осіб; незабезпечення дієвих податкових стимулів здійснення інвестицій населенням.

8. У проведеному дослідженні виявлено вплив глобалізації на фінанси домашніх господарств через систему показників. Розрахований інтегральний індекс впливу глобалізації економіки на фінанси домашніх господарств. Вплив глобалізації економіки на традиційну модель фінансової поведінки трансформує її в іншу. Пристосовуючись до нових умов, які мають позитивний або негативний вплив, домашні господарства вибирають відповідну фінансову поведінку. Так, позитивний вплив глобалізації економіки на традиційну модель фінансової поведінки трансформує її в раціональну модель фінансової поведінки, яка дозволяє розширити можливості формування й використання фінансових коштів домогосподарства.

За негативного впливу глобалізації, наприклад, світової фінансової кризи, що охопила всі держави, вітчизняні домогосподарства вибирають альтернативні моделі фінансової поведінки з формування фінансових ресурсів: стратегія державних соціальних трансфертів і стратегія ведення підсобного господарства.

9. Підсумовуючи можемо зробити висновок про те, що, не дивлячись на складність сучасних трансформаційних перетворень в Україні, вітчизняні домогосподарства володіють значними фінансовими ресурсами. Їх нарощування можливе за рахунок: підвищення мінімальних соціальних гарантій населенню, зокрема встановлення мінімальної заробітної плати на рівні, не нижчому за реальний прожитковий мінімум; підвищення ефективності виробництва, що приведе до зростання рівня оплати праці та підвищення частки заробітної плати у виробленому продукті; обмеження корумпованості та тінізації економіки; сприяння самозайнятості населення, розвитку малого та середнього бізнесу; послаблення обтяжливого оподаткування та стабілізації податкового законодавства, стримування інфляції; активізації інвестиційної активності населення за рахунок організованих форм заощаджень (банківські депозити, придбання цінних паперів), стимулювання розвитку ринку недержавного пенсійного страхування за рахунок надання соціальних пільг, підвищення довіри домогосподарств до фінансових посередників, сприяння економічній культурі населення.

Реалізація цих заходів дозволить більш ефективно вирішувати соціально-економічні проблеми розвитку фінансів домогосподарств, забезпечити гідний рівень і якість життя населення.

« _____ » _____ 2020р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранова В. Г. Напрями активізації використання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні / В. Г. Баранова, Г. М. Коцюрубенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2014. – Вип. 9(2). – С. 88–91.
2. Белозеров С. А. Сущность и функции финансов домашнего хозяйства / С. А. Белозёров // Вестник СПбГУ. Сер. 5. – 2006. – Вып. 3. – С.30–39.
3. Белозеров С. А. Финансы домашнего хозяйства как элемент финансовой системы / С. А. Белозеров // Дайджест-Финансы. – 2007. – № 8(125). – С.17–24.
4. Бескоровайна Н. С. Инвестиционная функция финансов домашних хозяйств в региональном воспроизводстве / Н. С. Бескоровайна // Вестник СевКавГТУ. Серия «Экономика». – 2003. – № 3 (11). – С. 32–38.
5. Бланк І. О. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник / І. О. Бланк. – Київ: Ельга, 2008. – 724 с.
6. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник / О. Д. Василик. – Київ: НІОС, 2000. – 250 с.
7. Ватаманюк О.З. Значення особистих заощаджень у період ринкового реформування економіки України та деякі загальні проблеми їх вимірювання / О.З. Ватаманюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Економіка. – 2016. – Вип. 16.5. – С. 161–167.
8. Вдовиченко А. М. Фінансовий потенціал населення: нові можливості інноваційного розвитку економіки України: монографія / А. М. Вдовиченко. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2012. – 225 с.

9. Воробйов Ю. М. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави: монографія / Ю. М. Воробйов, В. В. Ворошило. – Сімферополь: «АРІАЛ», 2013. – 232 с.
10. Воробьев Ю. Н. Финансы домашних хозяйств: современные приоритеты. Итоговая научно-практическая конференция преподавателей, аспирантов и студентов Национальной Академии природоохранного и курортного строительства за 2006-2007 учебный год/ Ю. Н. Воробьев. – Симферополь: Таврия, 2007. – С. 136.
11. Ворошило В. В. Финансы домохозяйств на современном этапе развития Украины / В. В. Ворошило // Экономика и управление. – 2011. – № 6. – С. 7–12.
12. Ворошило В. В. Фінансові ресурси домогосподарств: сутність та класифікація / В. В. Ворошило // Вісник НАПКС. – 2010. – № 6. – С. 31–34.
13. Геронин Н. Н. Финансы домашних хозяйств в развитии инвестиционного процесса в России: дис. на соиск. науч. степени канд. экон. наук / Н. Н. Геронин. – Москва, 2004. – 184 с.
14. Глухов В. В. Индивидуальность финансов домашних хазяйств / В. В. Глухов // Финансы и кредит. – 2008. – № 20 (308). – 60 с.
15. Грошово-кредитна та фінансова статистика: фінансові ринки: [Електронний ресурс]: станом на 01 травня 2020р. / Статистика: [веб-сайт Національного банку України]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#2. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.07.2020р.
16. Гудзь Т. П. Фінанси домогосподарств за сучасних економічних умов в Україні / Т. П. Гудзь // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2015. – № 3. – С. 145–152.
17. Гуржий Т. О. Динаміка джерел і структури фінансових ресурсів домогосподарств / Т. О. Гуржий // Інтелект ХХІ. – 2018. – № 4. – С. 58–63.

18. Гуржий Т. О. Регуляторна політика держави щодо фінансових ресурсів домогосподарств / Т. О. Гуржий // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2018. – Вип. 4. – С. 150–158.
19. Держстат озвучив кількість сімей, які отримують субсидії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2197580-derzstat-ozvuciv-kilkist-simej-so-otrimuut-subsidii.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.
20. Дмитриева Е. А. Финансы домохозяйств: учебное пособие / Е. А. Дмитриева; Магадан. Ин-т экономики. – Магадан: Кордис, 2007. – 161 с.
21. Драган О. О. Фінансова безпека домогосподарств: поняття та сутність / О. О. Драган // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 8. – С. 173–176.
22. Економіка України [Електронний ресурс]: Фінансовий портал: статистика станом на 01 січня 2020р. [офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30.04.2020р.
23. Економічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://school.home-task.com/balans-groshovix-doxodiv-i-vidatkiv-naselennya/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.
24. Залежність споживання благ від зміни доходу споживача. Лінія Енгеля. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://e-works.com.ua/work/4848_Zalejnist_spojivannya_blag_vid_zmini_dohody_spojivacha_Liniya_Engelya.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.10.2020р.
25. Засанська С. В. Теоретичні основи ресурсного забезпечення сімейних домогосподарств / С. В. Засанська // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління. – 2019. – Т. 30(69), № 5(2). – С. 12–18.

26. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2019 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/2121276-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2019-rotsi-3/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.

27. Казак Ю. Г. Устойчивость платежных балансов Польши, Грузии и Украины в условиях мирового финансово-экономического кризиса / Ю. Г. Казак, С. А. Якубовский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2010_3/tom3/734.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.

28. Каламбет С. В. Вплив доходів домогосподарств на економічний розвиток України / С. В. Каламбет, О. В. Золотарьова // Вісник ТНЕУ. – 2014. – № 4. – С.103–113.

29. Каламбет С. В. Фінанси домогосподарств як категорія / С. В. Каламбет // Науковий журнал «Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – Вип. 13. – С. 62–77.

30. Каламбет С. В. Фінанси: Навчальний посібник / С.В. Каламбет, С. В. Іванов, Ю. В. Півняк. – Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2014. – 312 с.

31. Канов А. А. «Новая экономика» и ее основные черты / А. А. Канов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/UZTNU_econ/2010_1/Kanov.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.

32. Карлін М. І. Суспільні фінанси України: Навч. посіб. / За ред. М. І. Карліна. – Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Л. Українки, 2008. – 260 с.

33. Карпінський Б. А. Фінансова система. Навчальний посібник / Б. А. Карпінський, В. О. Герасименко. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2003. – 184 с.

34. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – Москва: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.

35. Кириленко О. П. Фінанси: теорія та вітчизняна практика. Навч. посіб. / О. П. Кириленко. – Тернопіль. Астон, 2002. –215 с.
36. Кізима Т. О. Роль соціальних трансфертів у формуванні сукупних ресурсів домогосподарств України / Т.О. Кізима. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/Eir/2008_4/50-54.pdf. – Назва з екрана. – Дата звернення: 12.07.2020.
37. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку : [монографія] / Т. О. Кізима. – Київ : Знання, 2010. – 431с.
38. Ковалев В. В. Финансовый менеджмент: теория и практика / В. В. Ковалев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. –1024 с.
39. Коваль С. Л. Особливості фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств / С. Л. Коваль // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – № 7(2). – С. 28–34.
40. Коцюрубенко Г. М. Фінансові ресурси домогосподарств України: формування, розподіл та використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Г. М. Коцюрубенко. – Одеса: Одес. нац. економ. ун-т, 2014. – 22 с.
41. Кравчук Н. Фінансова система держави: теоретична концептуалізація та проблеми структурування / Н. Кравчук // Світ фінансів. – 2006. –№3 (8). – С. 80–94.
42. Куцяк В. О. Домогосподарство як важливий об'єкт державної фінансової політики в умовах ринку / В. О. Куцяк // Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки. – 2014. – Вип. 27. – С. 36–45.
43. Леоненко П. М. Теория финансов: Учебное пособие / П. М. Леоненко, П. И. Юхименко, А. А. Ильенко и другие. Под ред. О. Д. Василика. – Киев: Центр учебной литературы, 2005. – 480 с.

44. Лібанова Е. М. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / За ред. Е. М. Лібанової. – Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. – 2012. – 404 с.
45. Лондар С. Л. Фінанси: навч. посібн. / С. Л. Лондар, О. В. Терещенко. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 384 с.
46. Макаренко Ю. П. Особливості функціонування домогосподарств у сучасних умовах господарювання / Ю. П. Макаренко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – №1(17). – С.125–130.
47. Макроекономічна статистика. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.09.2020р.
48. Мельник А. Сектор домогосподарств у сучасній економічній системі: теоретичні та емпіричні аспекти / А. Мельник, Н. Цілик // Вісник Тернопільського національного економічного університету: журнал. – 2008. – № 3. – С. 7–21.
49. Мінц О. Ю. Механізми формування та використання фінансів домогосподарств в Україні / О. Ю. Мінц, Н. Ю. Джамбаз // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2017. – Вип. 15. – С. 226–231.
50. Мочерний С. Домогосподарства як економічна категорія / С. Мочерний // Тернопільський держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Наукові записки. Сер. : Економіка. – Тернопіль. – 2001. – Вип. 9. – С. 5–8.
51. Мочерний С. В. Сутність фінансів у контексті економічних відносин / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. Я. Плахотнюк // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 16–22.
52. Нагайчук Н. Г. Уточнення змісту поняття «фінанси домогосподарств» у розрізі навчальної дисципліни «фінанси» / Н. Г. Нагайчук // Фінансовий простір. – 2014. – № 2. – С. 100–105.

53. Наумова М. А. Диференціація доходів населення України: тенденції і фактори / М. А. Наумова // Науковий погляд: економіка та управління. – 2018. – № 2. – С. 130–142.

54. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методичні аспекти) : монографія / В. Опарін. – Київ: КНЕУ, 2005. – 240 с.

55. Педченко Н. С. Доходи домогосподарств як джерела формування їх фінансового потенціалу / Н. С. Педченко, В. В. Грищенко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. – 2018. – № 1. – С. 107–114.

56. Петті В. Теоретичні підходи щодо визначення сутності та місця домогосподарств у ринковій економічній системі [Електронний ресурс] / В. Петті, Е. Енгель, Дж. М. Кейнс // – Режим доступу: <http://diplomukr.com.ua/news/2017/06/25/865>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.06.2020р.

57. Показники діяльності небанківських фінансово-кредитних установ в Україні [Електронний ресурс]: станом на 01 січня 2020р. / Огляд ринків: [веб-сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг]. – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.08.2020р

58. Понад 3 мільйони українців отримують субсидії на комуналку: названо середній розмір допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/economics/finance/10910798-ponad-3-milyoni-ukrajinciv-otrimuyut-subsidiji-na-komunalku-nazvano-seredniy-rozmir-dopomogi.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.

59. Программы развития системы национальных счетов: Постановление Кабинета Министра Украины от 07.04.2003 г. №475. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rada.gov.ua/. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.

60. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14 листопада 2019 року № 294-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.

61. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23 листопада 2018 року № 2629-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.

62. Проскуріна В. В. Роль фінансів домогосподарств у функціонуванні фінансової системи України. Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті : тези доповідей XLIII Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2019 рік (м. Полтава, 07–08 квітня 2020 р.) : у 2 ч., ч. 1. – Полтава : ПУЕТ, 2020. – 255 с. – С. 49-51. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/8935>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.

63. Рамський А. Ю. Значення фінансів домогосподарств для фінансової системи держави / А. Ю. Рамський // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Вип. 13(1). – С. 60–63.

64. Рамський А. Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств: монографія / А.Ю. Рамський. – Київ: КНУТД, 2014. – 352 с.

65. Рамський А. Ю. Фінанси домогосподарств і їх роль у забезпеченні попиту та пропозиції на ринку інвестицій / А. Ю. Рамський // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 136–144.

66. Річні національні рахунки доходів, витрат та заощаджень домогосподарств України [Електронний ресурс]: Економічна статистика: станом на 01 січня 2020р. / Статистична інформація: [веб-сайт Державної служби статистики України]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 03.04.2020р.

67. Романенко О. Р. Фінанси : підручник / О. Р. Романенко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 312 с.

68. Рудницька О. В. Економічна природа та роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі країни / О. В. Рудницька // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 20(1). – С. 173–178.

69. Сабанти Б. М. О финансах домашних хозяйств: Сб. науч. трудов. Вып. 2. / Под ред. проф. Б. М. Сабанти. – Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУЭФ, 2002. – С. 176–186.

70. Сайт інформаційного проекту «Finance.ua», «Середній клас України: відновити втрачене» [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/410426/serednij-klas-ukrayiny-vidnovyty-vtrachene>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 12.07.2020.

71. Салига С. Я. Кредитні інструменти управління фінансовими ресурсами домогосподарств в Україні / С. Я. Салига, В. О. Гнеушева // Вісник [Київського інституту бізнесу та технологій]. – 2013. – Вип. 1. – С. 48–52.

72. Свиридонов О. Ю. Финансы, денежное обращение, кредит / О. Ю. Свиридонов. – Ростов на Дону: Феникс, 2005. – 288с.

73. Слава С. С. Динаміка показників ефективності регулювання оплати праці в Україні / С. С. Слава, О. В. Висіч, В. І. Павлович. // Науковий вісник Ужгородського університету, Серія Економіка. – 2014. – №3. – С. 20–24.

74. Славкова А. А. Вплив споживчого кредиту на фінансові ресурси домогосподарств / А. А. Славкова, Т. О. Гордейчук // Економіка: теорія та практика. – 2017. – № 1. – С. 67–73.

75. Славкова А. А. Оптимізація податкового навантаження та пільгове оподаткування в контексті зміцнення фіскального значення податку на доходи фізичних осіб / А. А. Славкова, М. М. Степура // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – № 20. – С. 156–174.

76. Скриньковський Р. М. Формування доходів домогосподарств та їх вплив на рівень життя населення / Р. М. Скриньковський, С. Р. Леськів // Агросвіт. – 2015. – № 1. – С. 25–29.

77. Статистика особистих фінансів населення країн Євросоюзу [Електронний ресурс]: Статистика країн Євросоюзу: станом на 01 січня 2020р. / Статистична інформація: [веб-сайт Європейської Комісії]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.08.2020р.

78. Статистична інформація про діяльність інститутів спільного інвестування в Україні [Електронний ресурс]: станом на 01 січня 2020р. / Фондовий ринок: [веб-сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 02.09.2020р.

79. Тарасюк М. В. Функції фінансів домогосподарств у ринковій економіці посткризового періоду / М. В. Тарасюк // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 21(1). – С. 230–235.

80. Тельнова Г. В. Теоретичні засади національної фінансової архітектури України / Г. В. Тельнова // Менеджер. – 2014. – № 1. – С. 88–94.

81. Федосов В. М. Актуальне наукове дослідження фінансів домогосподарств / В. М. Федосов // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 121–124.

82. Финансы. Денежное обращение. Кредит: Учебник для вузов / [Г. Б. Поляк, Л. Д. Андросова, Т. А. Башкатова и др.]; под ред. проф. Г. Б. Поляка. – [2-е изд.]. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 512с.

83. Фінанси : підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.] За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – Київ: Знання, 2008. – 611 с.

84. Хом'як М. С. Особливості фінансів домогосподарств в Україні та їх місце в фінансовому просторі країни / М. С. Хом'як // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Вип. 19. – С. 106–109.

85. Шевалдіна В. Г. Вплив доходів населення на формування заощаджень / В. Г. Шевалдіна // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – Вип. 17. – С. 201–208.

86. Шмуккер Х. Теоретичні підходи щодо визначення сутності та місця домогосподарств у ринковій економічній системі / Х. Шмуккер, Е. Штюблер, Е. Егнер та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://diplomukr.com.ua/news/2017/06/25/8651>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 09.05.2020р.

87. Ціщик Р. В. Аналіз заощаджень сектору домашніх господарств з метою створення ефективного механізму їх трансформації в інвестиційні ресурси / Р. В. Ціщик, Н. В. Котис // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Вип. 11(4). – С. 34–38.

88. Юдіна С. В. Депозити домогосподарств як елемент фінансових ресурсів / С. В. Юдіна, Т. О. Гуржий, Б. І. Писаревський // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління. – 2018. – Т. 29(68). – № 5. – С. 154–159.

89. Юрій С. І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С. І. Юрій, Т. О. Кізима // Фінанси України. – 2008. – № 8. – С. 3 – 10.

90. Ясинська Н. А. Дослідження структурних зрушень фінансів домогосподарств України / Н. А. Ясинська // Інноваційна економіка. – 2018. – № 5-6. – С. 94–103.

91. Analysis of EU-27 household final consumption expenditure – Baltic countries and Greece still suffering most from the economic and financial crisis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 12.07.2020.

92. The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 12.07.2020.

93. Shynkaruk, L. V., Baranovska, I. V., Milman, L. M. Investment Resources of Households as a Factor of Economy Modernization of Ukraine. Економічний вісник Національного гірничого університету. 2018. – №1. – С.

16–24. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2018_1_4. – Назва з екрана. – Дата звернення: 12.07.2020.

94. Zadoia O. A. Transformation of Savings into Investments: Role of Financial Intermediaries. Науковий вісник Національного гірничого університету. 2017. – №2. – С. 165–170. – Режим доступу: <https://ir.duan.edu.ua/bitstream/123456789/317/1/Transformation%20of%20savin%20into%20investments%20role%20of%20financial%20intermediaries.pdf>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 12.07.2020.